

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DÜŞÜNCE DÜNYAMIZDA BABANZADE AHMED NAİM VE FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİN ÜZÜMCÜ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR.KEMAL GÖZ

BİLECİK, 2024

10666379

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DÜŞÜNCE DÜNYAMIZDA BABANZADE AHMED NAİM VE FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİN ÜZÜMCÜ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR.KEMAL GÖZ

BİLECİK, 2024

10666379

BEYAN

Düşünce Dünyamızda Babanzade Ahmed Naim Ve Felsefesi adlı yüksek lisans yeterlik tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bilimsel Projeleri (BAP), Tübitak veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- AK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onay ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		...../.....	

Emin ÜZÜMCÜ

Tarih

İmza

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişmiş bir Müslüman mütefekkir olan Babanzade Ahmed Naim'in tanınması ve anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Ahmed Naim tam anlamıyla çağdaş bir Müslüman fikir adamıdır. O, batıyı ve doğuyu çok iyi tahkik etmiş ve bir doğu batı sentezi yapmaya çalışmıştır. Ahmed Naim'e göre ilahi vahiy ve selim akıl insanı aynı hakikatlere ulaştıracaktır. Eğer batı felsefesi dikkatle incelenecek olursa insanlık adına üretilen her güzel düşüncenin İslam'da bir nüvesinin olduğu görülecektir.

Bugün İslam coğrafyasında insanların ya körü körüne batıcı, ya da tamamen batı karşıtı bir tutum içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Benzer bir durum Osmanlı'nın son dönemi içinde geçerlidir. Bu yüzden Ahmed Naim'in ortaya koyduğu, doğuyu ve batıyı doğru bir şekilde analiz edip bir sentez oluşturma fikri bugüne dahi ışık tutmaktadır.

Tez yeterlik çalışmasının yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden, çok kıymetli nasihatleri ile önümde ufuklar açan danışmanım Sayın Prof. Dr. Kemal GÖZ'e değerli katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Savunma sınavı sunumu sırasında ve öncesinde tezimi inceleyerek geri bildirimde bulunan, başarılı bir tez olması için tavsiye ve yönlendirmelerini eksik etmeyen değerli jüri üyeleri Doç. Dr. Nurullah AYDENİZ ve Doç. Dr. Osman MUTLUEL'e son haline gelmesindeki değerli katkıları adına teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak bugünlere ulaşmamdaki emekleri adına değerli aileme, bu süreçte desteklerini her daim yanında hissettiğim kıymetli eşime ve yine yazım sürecinden kendilerini ihmal etmek durumda kaldığım sevgili çocuklarıma anlayış ve destekleri için sonsuz teşekkür ederim.

Emin ÜZÜMCÜ

2024

ÖZET

DÜŞÜNCE DÜNYAMIZDA BABANZADE AHMED NAIM VE FELSEFESİ

Türk-İslam dünyasının yetiştirmiş olduğu en önemli şahsiyetlerden birisi olan Babanzade Ahmed Naim'in hayatı, eserleri ve felsefi düşüncelerinin incelendiği bu çalışmada, çağdaş bir Müslüman mütefekkirin düşünce serüveninin anlaşılması amaçlanmıştır. Ahmed Naim'in eserleri incelendiğinde, Onun batı kaynaklarını çok iyi bir şekilde analiz ettiği buna mukabil kendi kadim kültür ve medeniyetine de hakim olduğu ve iki dünya arasında dengeli bir bakış açısı geliştirdiği görülmüştür. Bu çalışmanın amacı modern Müslümanların Ahmed Naim'i daha yakından tanımalarına ve anlamalarına katkı sağlamaktır. Çalışma boyunca Ahmed Naim'in hayatı ve eserleri incenmiş felsefi düşünceleri özet bir şekilde sunulmuştur. Ahmed Naim'in düşüncelerinin temelinde Kur'an ve Sünnet vardır. Hiçbir düşünce, fikir ve felsefe bu ikisinden üstün olamaz. Batılı filozofların ortaya koymuş oldukları tüm güzel düşünceler, muhakkak İslam'da vardır. Çalışmadan elde edilen en önemli sonuç şudur; Ahmed Naim'e göre artık doğu ve batının tanışmaları gerekmektedir. Babanzade Ahmed Naim, kültür ve medeniyetimizde müstesna bir şahsiyet olmasına karşın ülkemizde yeterince tanınmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Babanzade, Düşünce, İnanç, Felsefe, Çağdaşlık.

ABSTRACT

BABANZADE AHMED NAİM AND HIS PHILOSOPHY

İN OUR WORLD OF THOUGHT

This text presents a summary of a study on the life, philosophical thoughts, and works of Babanzade Ahmed Naim, one of the most important figures in the Turkish-Islamic world. The aim of the study is to contribute to a closer understanding of Babanzade Ahmed Naim and his ideas. According to the text, Babanzade Ahmed Naim thoroughly examined Western sources while also being well-versed in his own ancient culture. From the integration of these two worlds, he developed a balanced perspective. The philosophical thoughts of Ahmed Naim are based on the Qur'an and the Sunnah. According to him, all the beautiful ideas proposed by philosophers also exist in Islam, and no thought, philosophy, or idea can be superior to the beliefs and values Islam has established. Ahmed Naim advocated for the encounter between the East and the West, seeking to benefit from the interaction of these two civilizations. Moreover, he believed that the source of philosophy and thought is Islam, and Western thought should align with it. Rather than adopting a rejecting attitude, he aimed to develop a harmonious understanding between the two worlds. In conclusion, although Babanzade Ahmed Naim made a significant contribution to our intellectual world, he is not widely recognized in our country.

Keywords: Babanzade, Thought, Belief, Philosophy, Modernity.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
1.BABANZADE AHMED NAİM'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
1.1.Hayatı.....	4
1.2. Kronolojik Biyografisi (1872-1934).....	16
1.3.Eserleri.....	21
1.3.1.Kitapları.....	21
1.3.2.Makaleleri.....	24
2.BABANZADE AHMET NAİM'İN FELSEFİ GÖRÜŞLERİ.....	29
4.1.Felsefenin Tanımı.....	30
4.2.İlimlerin Tasnifi.....	32
4.3.Felsefe'nin Konusu.....	34
4.4.Teorik ve Pratik Felsefe.....	38
4.5.Din ile Akıl İlişkisi.....	39
3.BABANZADE AHMED NAİM'İN AHLAK FELSEFESİNE DAİR GÖRÜŞLERİ....	41
3.1.İslam ahlakının kaynağı İslam dinidir.....	50
3.2.İslam dininde güzel ahlakın önemi.....	52
3.3.İman ile güzel ahlak arasındaki ilişkiyi açıklayan hadisler ve deliller.....	55
3.4.Hürriyet ve mesuliyeti gösteren ayetler ve hadisler.....	56
3.5. “Asli günah teorisi” İslam dinine uymaz.....	58
3.6.Kader ve Mesuliyet.....	59
3.7.İslam'a göre vazife.....	61
3.8.İslam ahlakının akli niteliği.....	62
3.9.Rasyonalizm İslam Dini ile barışabilir.....	63
3.10.Ahlakın kaynağı olan vahiy olmakla ahlaki vazife niteliğini kaybetmez.....	65
3.11.Müslümanların peygamber inancı.....	66
3.12.Dini ve ahlaki vazifeler iki derecelidir: Ruhsat ve azimet.....	68
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

Age: Adı geçen eser

Hz.: Hazreti

S.A.V.: Sallallahualeyhi ve sellem

GİRİŞ

Türk-İslam düşünce dünyasının mümtaz şahsiyetlerinden birisi olan Babanzade Ahmed Naim, doğuyu ve batıyı iyi tetkik etmiş, kendi kültür ve medeniyetine yabancılaşmadan modern bir Müslüman alim portresi çizmiştir. O'nun yaşadığı dönem, büyük bir medeniyet krizinin yaşandığı, İslam dünyası ve doğu halklarının kimlik bunalımında oldukları, İslam kültür ve medeniyeti açısından oldukça çalkantılı bir dönemdir. Bu dönemde tüm doğu halklarıyla birlikte Müslüman Türk halkı da yeni bir kimlik ve yeni bir medeniyet inşasına gebedir. Batının teknolojik ve mekanik gelişmesi düşünce ve fikir dünyasına da yansımış batılı filozoflar velud bir dönem geçirmişlerdir.

İslam dünyası ise yozlaşmanın ve gerilemenin pençesindedir. Kimilerine göre doğu halklarını içine düştükleri bu makus durumdan kurtaracak olan şey batıya entegre olmaktır. Batı bu dönemde sahip olduğu medya gücü ile kendisini iyinin, güzelin, doğrunun, refah ve mutluluğun yegane kaynağı olarak göstermektedir. Batı, dinin ve kilisenin kendisine taktığı zincirleri kırmış, dönemin moda tabiri ile “tanrıyı kilisede öldürmüş” ve bu sayede muhteşem bir yükseklik kazanmıştır. Bu dönemde yapılan propagandalar ile din, geri kalmışlığın en büyük sebebi olarak gösterilmektedir.

Babanzade Ahmed Naim, böylesi bir dönemde eğitimini modern usullerde eğitim veren mekteplerde almış, dini öğrenimini ise babasının da teşvikleriyle şahsi okumaları ile tamamlamıştır. Batılı filozofları iyi analiz etmiş, onlardan çeviriler yapmış, batı kültür ve edebiyatını yakından takip etmiştir. Babanzade Ahmed Naim'in en büyük özelliği batı kaynaklarına çok iyi bir şekilde nüfuz etmiş olmasıdır. O, aynı zamanda kendi kültür ve medeniyetine de oldukça hakimdir. Batılı filozofların çok uzun ve çileli bir düşünme serüveninden sonra ulaştıkları hakikatler ile İslam'ın anlatmış olduğu hakikatler hemen hemen aynıdır. O gerek Kant'ın ödev bilincinin gerekse rasyonalizmin ortaya koymuş olduğu pek çok hakikatin İslam'ın özünde zaten bulunduğunu ifade eder. Ahmed Naim'e göre hiçbir şeye inanmadığını söyleyen ateist filozoflar dahi kendi ideolojilerinin üstünlüğüne bir dine inanır gibi inanmaktadırlar.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışma Türk-İslam düşünce dünyasının yetiştirdiği büyük mütefekkir Babanzade Ahmed Naim'in hayatını öğrenmek, felsefesini anlamak ve anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Ahmed Naim'i anlamak sadece Müslüman bir mütefekkiri anlamak olmayacak aynı zamanda çağdaş Müslümanlar için de bir yol haritası olacaktır. Araştırmayı

önemli kılan diğer bir husus ise, İslam dünyasının en zor dönemlerinde dahi büyük mütefekkir ve düşünürler yetiştirecek donanım ve kabiliyete sahip olduğunun görülmesidir. Nitekim Ahmed Naim'in içerisinde yaşadığı dönem İslam dünyası adına siyasi, kültürel ve entelektüel çalkantıların zirve yaptığı dönemlerden birisidir. İslam medeniyetinin müntesibi olan gençlerin ne kadar büyük bir kültür ve medeniyet birikimine sahip oldukları görmeleri, kendi medeniyetlerine olan inançlarını pekiştirecek ve öz güvenlerini arttıracaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma kapsamında literatür taraması ve doküman analizi tekniği kullanılmış, Ahmed Naim'in hayatı ve eserleri incenmiş ve felsefi görüşleri özet bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma boyunca başvuru en temel kaynaklar kendisinin kaleme almış olduğu Felsefe Makaleleri, Felsefe Dersleri ve İslam Ahlakının Esasları isimli eserleridir. Bu eserlerin üzerinde titizlikle çalışılmış, sade ve basit bir dille aktarılmaya gayret edilmiştir. Çalışmanın başında Ahmed Naim'in hayatına, kronolojik biyografisine, eserlerine yer verilmiş daha sonra felsefi görüşlerine ve ahlak felsefesine dair yaklaşımlarına değinilmiştir.

Babanzade Ahmed Naim İle İlgili Yapılan Çalışmalar

1- Babanzâde Ahmed Naim ile ilgili ilk biyografi çalışması velud bir ilim adamı ve onun yakın dostu, mesai aynı zamanda tarikat arkadaşı olan Muallim Mehmed Cevdet tarafından 1935 yılında kaleme alınmıştır. Muallim M.Cevdet'in "Müderri Ahmed Naim" başlıklı çok değerli bilgiler ihtiva eden bu risalesi, halen bütün araştırmacıların müracaat ettiği ilk ve tek kaynak olma özelliğini korumaktadır.

2- Konuyla ilgili diğer bir inceleme ise, "Babanzade Ahmed Naim, Şahsiyeti ve Eserleri başlığıyla yine velud bir araştırmacı olan Osman Nuri Ergin tarafından yapılmıştır. Bir ilim adamı, muharrir ve mütercim olan Ömer Rıza Doğrul, Ahmed Naim'in, "Ahlâk-ı İslamiyye Esasları" başlıklı eserini Osmanlı Türkçesinden çevrim yazıya dönüştürüp/ latinize edip, sadeleştirip "İslâm Ahlakının Esasları" başlığıyla yayına hazırlamış, ve bu eserin başlangıcına Osman Nuri Engin'in zikrettiğimiz makalesi konulmuş ve bu eser 1945 yılında Yüksel Yayınevi tarafından neşredilmiştir,

Aradan geçen süreçte 1970 ve 1980'li yıllarda Babanzade ile ilgili bazı lisans ve yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır.

3- Yine bu doğrultuda Babanzade'nin "İslâm'da Dava-yı Kavmiyyet" adlı eseri, 1960 sonrasında Abdullah Işıklar. Ömer Lütfi Zararsız ve M. Ertuğrul Düzdağ

tarafından Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine çevrilerek ve sadeleştirilerek neşredilmiştir.

4- 1988 yılında İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi" adı altında üç ciltlik eserinin ilk cildinde, Babanzade Ahmed Naim'in biyografisine ve makalelerine geniş biçimde yer vermiştir

5- Babanzade'nin 1918'de kaleme aldığı "Tevfik Fikret'e Dair- Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye (Cevap)" başlıklı risalesi. 1993 yılında M. Ertuğrul Düzdağ tarafından çok özgün biçimde yayına hazırlanmış ve İslami Edebiyat mecmuasına ek olarak neşredilmiştir.

6- Ahmed Naim'in "Ahlakı İslamiyye Esasları" başlıklı eseri, Recep Kılıç tarafından "İslâm Ahlakının Esasları" başlığıyla latin harflerine dönüştürülüp, sadeleştirilerek 1996 ve 2014'de yayınlanmıştır.

7- Hüseyin Hansu tarafından gerçekleştirilen "Secdede Biten Bir Ömür: Babanzade Ahmed Naim" başlıklı yüksek lisans çalışması, genişletilerek, ilaveler yapılarak 2007'de neşredilmiş ve bu güzide İlim adamının tanınmasına katkıda bulunulmuştur.

Son dönemde Babanzade Ahmed Naim'le ilgili en kapsamlı çalışmalar ise, yine İsmail Kara tarafından yapılmıştır. İsmail Kara, 2002'de "Bir Felsefe Dili Kurmak -Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi" ve 2014'de neşredilen "Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri" başlıklı eserleriyle bu güzide ilim ve gönül adamının, hakiki mütefekkirin tanınması, bilinmesi ve anlaşılması noktasında çok önemli hizmeti icra ve ifa etmiştir.

8- Ayrıca, 2014 yılında Ahmed Naim'in felsefe alanında yaptığı çalışmalarla ilgili olarak altısı tercüme ve biri de telif olmak üzere yedi makalesi "Babanzade Ahmed Naim ve Felsefe Makaleleri" başlığı altında, M. Cüneyt Kaya ve Cahid Şenel tarafından özenle hazırlanarak neşredilmiştir.¹

---

¹F. Gün, (2016) *Babanzade Ahmed Naim'in Hayatı Ve Eserleri*, Beyan Yayınları s.10

1.BABANZADE AHMED NAİM'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Hayatı

Babanzade Ahmed Naim, babası Mustafa Zihni Bey'in, Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın mühürdarı olarak görev yaptığı 1872 yılında Bağdat'ta dünyaya gelir. Babanzadeler lakabı 15.Asırdan Osmanlı'nın son dönemine kadar Kuzey Irak'ta hakim olan meşhur kürt beyliğinin adıdır.² Babası Mustafa Zihni Paşa, tam bir devlet adamıdır. Farklı vilayetler farklı görevlerde ve valilik görevinde bulunmuştur. Ahmed Naim, iyi eğitilmiş, aristokrat bir aileye mensuptur. Babası Mustafa Zihni Paşa, gerek entelektüel kapasitesi, gerek dini birikimiyle iyi yetişmiş bir Osmanlı Paşasıdır. Ahmed Naim, babası Mustafa Zihni Paşanın ilk eşi olan Firuze hanımdan ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelir. Mustafa Zihni Paşa'nın yine Firuze hanımdan Ahmed Naim dışında İsmail Hakkı, Emine, Asım ve Hikmet isimli çocukları vardır. Ailenin en küçük çocuğu olan Hüseyin Şükrü ise Paşa'nın ikinci hanımı İclal Hanımdandır. Çocukların hepsi aristokrat ve kültürlü bir aile ortamında yetişerek iyi bir eğitim görmüşler, Galatasaray Sultanisi, Mülkiye, Hukuk gibi imparatorluğun en prestijli okullarında okumuşlar, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin kültür ve bürokrasi hayatında etkin görevlerde bulunmuşlardır.³

Son derece eğitilmiş ve kültürlü olan Babanzadeler bu dönemde fikri olarak İttihat ve Terakki düşüncesine yakındırlar. Aile bireyleri özellikle akşam yemeklerinde çok farklı konularda uzun uzun sohbetler etmekte, farklı fikir ve düşünceler ortaya atılmakta ve hepsi de tüm bu fikir ve düşünceleri hoşgörü ile karşılamaktadır. Ahmed Naim, kendisini düşünce olarak yakın hissettiği İttihat ve Terakki Cemiyetinden Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra yakın dostu Mehmed Akif ile birlikte ayrılır. Cemiyetten ayrılması ile birlikte çok farklı bir dünya görüşünü benimser. Benimsemiş olduğu yeni dünya görüşü İslamcılık düşüncesidir.

Ahmed Naim, 1907 yılında Fatih dersiamlarından Hasan Sabri Efendi'nin kızı Emine Avniye Hanım ile evlenir. Emine Avniye hanımın annesi Ayşe Hanım, Fatih türbedarı Ahmed Amiş Efendi'nin kızıdır. Kimileri Ahmed Naim'in Ahmed Amiş efendinin damadı olduğunu söylese de, Ahmed Amiş efendinin değil, kızının damadıdır. (Ahmed Amiş efendinin torundan damadıdır.) Buna mukabil Ahmed Naim'in Ahmed Amiş efendiden çok etkilendiği ve kendisine büyük muhabbet beslediği bilinmektedir. Ahmet Naim ve Emine Avniye hanımın çocukları olmaz. Ahmed Naim'in vefatı üzerine eşi Emine Avniye hanıma 78 lira emekli maaşı bağlanmıştır. Emine Avniye Hanım 4 Haziran 1966 tarihinde vefat etmiştir.⁴

² H. Hansu, (2018) *Secdede Biten Bir Ömür Babanzade Ahmed Naim*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları s. 17

³ age, s. 20

⁴ age, s. 20

Ahmed Naim, babasının görevi dolayısıyla ilk ve orta öğrenimini Bağdat'ta tamamlamış, lise ve üniversite eğitimini ise İstanbul'da bitirmiştir. Ahmed Naim, Galatasaray Lisesi'nde Fransızca ve Arapça, Mülkiye'de ise idareciliği öğrenmiştir.⁵ Öğrenciliği döneminde okumuş olduğu okullar devletin ihtiyaçlarına yönelik olarak bürokrat yetiştirmektedir. Bu yüzden kendisi klasik manada bir medrese eğitimi görmemiş, dini eğitimini babasının da teşvikleriyle kendi şahsi okumaları ile tamamlamıştır. Babası Mustafa Zihni Paşa dini ilimlere oldukça vakıf bir kimsedir. Özellikle İslam düşüncesi ve Akaid alanında kitap yazacak bilgi ve birikime sahiptir. Kendisinin ilk Arapça hocası da yine Mustafa Zihni Paşadır. Ahmed Naim, öğrencilik yıllarından itibaren üniversite çevresinde ki kahvehanelerde ilmi, edebi ve kültürel sohbetlere devam etmiş, bu mecrada kültür ve birikimini genişletme imkanı bulmuştur. Üniversitedeki görevi sırasında da vazife ve derslerinden arta kalan zamanı yine bu mekanlarda değerlendirmiştir. Bu kahvehaneler o dönemde tam manası ile birer ilim ve kültür merkezidir. Bu mekanlar Fransız kültürünün Osmanlı kültürü üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Nitekim dönem itibariyle benzer bir şekilde Paris'teki kafe ve kahvehaneler birer, ilim, kültür ve edebiyat merkezleridir. Ahmed Naim'in bu mekanlardaki ilk ilgi alanı edebiyattır. Kendisi çok sevdiği yakın dostu Mehmed Akif ile de buralarda tanışmıştır. Buradaki sohbetleri daha çok klasik Arap edebiyatı üzerinedir.

Ahmed Naim'in takıldığı kahvehanelerde sadece ilmi ve edebi sohbetler konuşulmamakta, aktif siyasi meselelerde gündeme gelmektedir. II. Abdülhamit yönetime muhalif olan bu isimler buralarda bir araya gelmekte ve Fransız gazetelerini takip etmektedirler. Babanzade Ahmed Naim de çok iyi bildiği Fransızcası ile bu gazeteleri okumakta ve arkadaşlarına gazetelerde bahsi geçen havadisi aktarmaktadır. Mehmed Akif ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılan Babanzade Ahmed Naim, yine dostu Mehmed Akif ile birlikte müntesibi olduğu İslamcılık düşüncesinin yayın organları olan Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinde hadis tercümeleri ile yayın hayatına başlar. Akabinde milliyetçilik, kadının konumu, fıkıh usulü gibi konularda yazılar yayınlar. Sırat-ı Müstakim Mecmuasında yayımlanan ilk yazısı, hadis konusundaki yazılara ağırlık verilmesini istediği bir mektuptur. Mektubunda fikren ve hissen ölmüş bulunan ümmetin yeniden dirilmesinde hadis ve sünnetin öneminden söz etmiş ve mecmuada hadis tercümeleri yapmak istediğini belirtmiştir.⁶ Mektubuna olumlu cevap verilmesi üzerine Hadis alanındaki tercüme ve şerhleriyle yazı hayatı başlamıştır.

---

⁵ age, s. 25

⁶ age, s. 30

Ahmed Naim, dönemin Hariciye ve Maarif Bakanlıklarının çeşitli kademelerinde 39 yıl 9 ay 20 gün görev yapmıştır. Bu sürenin yaklaşık 14 yılını Hariciye Nezaretinde, geri kalan kısmını ise Maarif Nezaretinde geçirmiştir. 1324/1908-331/1915 tarihleri arasında Maarif Nezaretinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu arada 1310/1895'te başladığı Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) Arapça muallimliğini de 1914 yılına kadar sürdürmüştür.⁷ Daha sonra Darulfünu' a rektör olarak atanmış, Rektörlüğü esnasında üniversitenin kız-erkek karışık eğitime geçmesine karşı çıkararak bu görevinden istifa etmiştir.

Ahmed Naim, dönemine göre iyi bir eğitim almış, Arapça, Fransızca, Farsça ve Kürtçe bilen, felsefe ve hadis ilimlerinde uzman, zengin ve kültürlü bir aileden gelen saygın bir üniversite hocası ve yazardır. Ancak Ahmed Naim'i meşhur eden husus, bu özellikleri değildir. Zira onun döneminde bu özellikleri fazlasıyla taşıyan başka pek çok kimse vardır. Onu, diğerlerinden ayıran en önemli meziyeti inancındaki samimiyeti, inandığı değerlerle yaşantısı arasındaki tutarlılığıdır. Dostları, meslektaşları, öğrencileri başta olmak üzere onu tanıyan herkesin üzerinde ittifak ettiği özelliği budur.⁸ O, yaşantısı boyunca bu inançlı duruşundan asla taviz vermemiştir. O'nun fiziki özellikleri ve mizacı ile ilgili aile dostu Muallim Mehmet Cevdet, Ahmed Naim'in hayatını anlattığı "Müderriş Babanzade Ahmed Naim" adlı eserinde şunları söylemektedir;

"Ahmed Naim; altmış yaşlarında orta boylu, kısa ve az sakallı, çenelerine doğru sakalı kıtça, tatlı bakışlı, bazen durgunca, çok kere yumuşak edalı (tavırlı) idi.

İstihza (alay) etmez, fakat (yapılan) bir küstahlığın zarif sözlerle intikamını almayı bilirdi. Fikrini çabuk satan üç dalkavuşu mukayese ederken "Ve selesühüm kelbühüm" ayetini okuması o kadar yerinde olmuştu ki, herkes, mest olmuştu. (Bahsi geçen Kehf Suresi'nin 22. ayeti şu şekildedir; "(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Onların sayısını rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!")⁹

Hikâye söylemek ve dinlemekten hoşlanır, merhum Hüseyin Kâzım'ın (Kadri) cana can katan fıkralarına meftun (düşkün) olduğunu söylerdi.

⁷ Hüseyin Hansu, age, s. 32

⁸ age, s. 33

⁹ Parantez içindeki ayet ve açıklama çalışmayı yapan tarafından verilmiştir.

Gülmesi tatlı idi; hele söz arasında bazen "nicedir ol hikâyet" deyişi ömürdü. Sıhhatinden şikâyeti yoktu. Ancak Buhari (Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh) tercümesini yazarken gözleri ağrıdı. Koluna "inme" gibi bir şey geldi. Gerçi şedit (şiddetli) teessürlere kapılmazdı. Bununla beraber gene "kalp" hastalığından göçmesi daha çok acındırdı."¹⁰

Babanzade Ahmed Naim, inançlarında mutaassıp bir kişi olmasına rağmen kaba taassup ehli bir zat değildir. O, edebiyatı ve musikiyi seven aydın bir karakterdir. Batılı filozofları çok iyi tetkik etmiş olmasına rağmen onların fikirlerini almış ancak inanç dünyasına nüfuz etmelerine müsaade etmemiştir. Yine Muallim Mehmet Cevdet, Onunla ilgili olarak; "O'nda Muhammedi bir yürek vardı."¹¹ Demektedir. Kendisi yazmaktan çok okumayı sevmekte, konuşmaktan ziyade iyi bir dinleyici olmayı tercih etmektedir. Herhangi bir meselede bir yazı kaleme alması gerekirse o konuyu en ince ayrıntısına kadar tetkik etmekte, okudukları ile kendi düşüncelerini sentezlemektedir.

Ahmed Naim, yaşantısı ve düşünceleri ile tam manasıyla çağdaş bir Müslüman mütefekkindir. Yakın çevresi ve dostları onun bu yönünü çeşitli vesileler ile sürekli dile getirmektedirler. Üstad Ali Ulvi Kurucu, hatıralarında Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin Onunla ilgili şu sözlerini aktarır: "Naim bey Selefî Salihindedir. Asrı Saadetten bir parçadır. İlim, irfan, edep, ahlak, namus, şeref, kanaat gibi bütün faziletler onda mevcuttur."¹² Yine yakın dostlarının tanıklığından öyle anlaşılmaktadır ki; kendisi şapka takmamakta ve derslerinde Osmanlıca harfleri kullanmaktadır. O'nun bu duruşu geçmişin mirasına olan bağlılığının ve sadakatının en güzel örneğidir. O, doğuya karşı batıyı tercih etmemiş, kendi kültür ve medeniyetini elinin tersiyle itmemiş, bilakis kendi öz değerlerinin yüceliğinin bilincinde bir hayat sürerek zihninin işgal edilmesine müsaade etmemiştir. Gerek cumhuriyetin ilanından önce, gerekse sonrasında hiçbir ikbal beklentisinde olmamış ve dalkavukluk etmemiştir. Kimseye yaranma çabasına girmemiş düşüncesini korkusuzca net bir şekilde ortaya koymaktan çekinmemiştir. Yine O'nun faziletlerini vurgulamak üzere Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendinin anlattığı şu hadise dikkate değerdir;

"Efendiler, Naim Bey kitaplara geçmekle kalacak bir insan değildir. Kitaplara herkes geçiyor. Naim Bey menkıbeleri yazılıp da, böyle destan gibi okunacak bir insandır. Bizzat şahit olduğum bir hadisesini anlatayım ki, bunu içim yanarak anarım ve andıkça da yanarım.

¹⁰ M. M.Cevdet, (2018) *Müderriş Babanzade Ahmed Naim*, Beyan Yayınları, s. 47

¹¹ age, s. 48

¹² Ali Ulvi Kurucu, (2012) *Hatıralar-2*, Kaynak Yayınları, 2012), s. 116

Şeyhülislam bulunduğum sırada idi. Ahmed Naim Bey'i de 'Ayan Meclisi'ne girecek azalar arasına yazdık. Bir sabah namazından sonraydı. "Ahmed Naim Bey geldi" diye haber verdiler. İçeri almışlar. Merak ettim. Babası rahatsızdı, acaba vefat haberini mi getirdi, diye aşağı indim. "Efendim, bu saatte ziyarete gelinmez. Fakat bendeniz bir istirhamda bulunmak üzere, edep dışı olarak, sizi rahatsız ettim. Meşihat'e çıkmadan önce haberdar olmanızı arzu ettim." diye özür beyan etti. "Hayırdır inşallah, Naim Bey, buyurun" deyince şunları söyledi: "Efendim Ayan listesini gördüm. Bendenizin de ismi var. Efendi hazretleri, bu memleket, bu kadar mı kaht-ı ricale düçar oldu? Adam kıtlığına mı düştü. Memleket ne hale geldi? Bendeniz kim oluyorum da ayandan oluyorum efendim? İstirham ederim efendim, beni bu listeden siliniz." Naim parçalanıyor, neredeyse yalvarıyordu: "Efendim, ben kendimi bilirim, layık olmadığım o makamda alacağım maaşı çocuklarıma nasıl yediririm?" Baktım, Naim Bey kaçacak. "Naim Bey; dedim. Yahu, Allah aşkına, cehenneme yalnız başıma bir ben mi gideceğim? Ben Zenbillilerin, Ebu Suudların, İbni Kemallerin ayarında insan mıyım? E kader beni de şeyhülislam yaptı. Ne yapalım, bu vazifeleri birileri yapacak. Hep beraber çalışacağız..."¹³

O'nun bu hassasiyeti de göstermektedir ki; kendisi nefisini çok iyi terbiye etmiş, tevazu sahibi ve ince ruhlu bir insandır. Kendisinin dine ve dini değerlere karşı büyük bir hürmeti ve muhabbeti vardır. Namazı ve secdeyi hassaten sevmekte, Ezan-ı Muhammediyeye büyük bir ihtiram göstermektedir. Secdeye olan meftunluğu son nefesine kadar devam etmiş nitekim Rabbine secdede kavuşma bahtiyarlığına erişmiştir.

Yakın dostu Mehmed Akif'in düşüncelerinden etkilenmiş ve yine aynı şekilde kendisi de Mehmed Akif'i etkilemiştir. İkisi de II. Abdulhamid'in politikalarına muhaliftir. İkisi de İttihat ve Terakki'den ayrılmışlardır. İkisi de İslamcı düşünce çizgisinde yer almışlardır. Yine aynı şekilde ikisi de Türkçenin bir felsefe dili kurmak için yetersiz olduğunu düşünmüş, Türkçenin Arapça ve Farsça ile desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Mehmed Akif daha sonraları bu konuda Ahmed Naim'den farklı düşünmeye başlamıştır.

Ahmed Naim, tasavvufi çevrelerle olan diyalogunu hiç kesmemiş, tasavvufun bir gereği olan nefis tezkiyesi, istiğfar, ihlas ve mütevazi bir hayat düsturundan ömrü boyunca vazgeçmemiştir.

Toplumsal yapının sağlam ve güvenli devamının önemli unsurlarından biriside eşitlik ve müsavattır. Eşitlik ve müsavat, fertler arasında renk, ırk, makam ve mevki ayırımı olmaksızın

---

¹³ age, s. 116

eşit olmaktır. Müslümanlar arasındaki eşitlik, fertlerin kardeşliği esasına dayanır. Aynı inanç ve değerler dünyasını paylaşan müminler, bu temele dayanan hak ve özgürlüklerden yararlandıkları gibi aynı ölçü ve yaptırımlar karşısında da eşit konuma sahiptir. Hz. Peygamber Veda Hutbesinde, yaratılanların Allah katında eşit olduğunu, herkesin aynı ana babadan yaratıldığını vurgulayarak insanlar arasında müsavat ilkesine dikkat çekmiştir: “Ey insanlar! Rabbiniz birdir, babanız birdir. İslam'da insanlar eşittir. Hepiniz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem de topraktan yaratıldı. Allah katında en değerliniz, en çok Allah'a sığınanınız, emirlerine yapışanınız, günahlardan arınanınız, azabından korunanınızdır. Bir Arap'ın, Arap olmayana, bir başkasının Arap'a, bir siyahın bir kızıl deriliye, bir kızıl derilinin bir siyaha, takvanın dışında bir üstünlük sebebi yoktur.”¹⁴

Ahmed Naim, tarihî ve millî hâtıraları övmenin insanı ciddi surette yanıltacağını ve hurafelere düşüreceğini savunarak Yahya Kemal ile yaptığı bir münakaşadan on yıl kadar sonra onunla karşılaştığında, Yahya Kemal'in deyişiyle, müminlere yakışır samimi bir üzüntüyle kusurunun bağışlanmasını dilemiş ve böylece onu hayretler içinde bırakmıştır. O, meziyetlerini gizleme, düşmanın bile değeri varsa o değeri tanıma, dostlarını onların gıyabında da sevmeye meziyetlerine sahiptir. “Sorulmazsa mâlûmatını söylemeyen”, “dinlemesini bilen”, “sözü senet teşkil eden” güvenilir adam özellikleriyle Mehmed Âkif'in “ashaptan sonra en sevdiği kişi” olan Ahmed Naim'in İslâm'a bağlılığı tamdır. İlim ve irfan erbabı kimselerle sohbet etmekten çok hoşlanmaktadır. İslâm birliği ve kardeşliği konusunda çok titiz ve dikkatli olup bu birliğe zarar verme ihtimali bulunan her harekete karşı çıkmıştır. Türkçülük cereyanlarına Türk olmadığı için cephe aldığı ileri sürülen Ahmed Naim, İslâm birliği açısından sakıncalı bulunduğu Arap İttihat Kulübü'nün isim ve kuruluşunu da tenkit etmiştir. Kavmiyet ve cinsiyet davası gütmeyi İslâm'ın varlığı için kanser kadar tehlikeli bulmuş, bunu “yabancı bir bid'at”, “Frenk hastalığı” olarak nitelendirmiş ve bu davanın faydalı ve zararlı taraflarını Kur'an ve Sünnet'e dayanarak izah etmeye çalışmıştır.¹⁵

Babanzade Ahmed Naim, dinin özü itibarıyla çağlar üstü bir niteliği olduğunu dolayısıyla zamana ve zemine göre nassların değişmeyeceğini düşünür. O, yaşadığı dönemde kimi çevreler tarafından hararetle savunulan modernist yaklaşımlara karşı çıkmıştır. Dinin bir bütün olduğunu ve bölünemeyeceğini söyler. İslam, siyasi, içtimai ve ekonomik düsturları da bulunan, sadece ibadetlerden müteşekkil olmayan bir dindir. Özellikle İslam hukuku değindiği

---

¹⁴ M. Baş (2017), *Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri (Samimiyet, Kardeşlik, Adalet ve Müsavat)*, Edebali İslamiyat Dergisi, 1, 144

¹⁵ İ. L. Çakan, (1991) “Ahmed Naim” TDV İslam Ansiklopedisi c. 4, s. 375-376

konular itibariyle çok geniş ve şümullüdür. Usulü ve ahkamıyla hayatın her alanına dair söyleyecek sözü olan bir dinin müntesipleri din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması prensibini kabul edemez. Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas metodu ve içtihat usulü bu hukukun kıyamete kadar baki kalmasını sağlayacaktır. Babanzade Ahmed Naim bu konuda şunları söylemektedir: “Bize risalet hediyesi olan Kitabullah ile Resulullah'ın sünneti, dünya ve ahiret ile ilgili bütün işlerimizin düzenlenmesinde yeterlidir. Bu iki kaynak temel ve genel hatları çizmiş, bunlarda bulunmayan ahkam, onlara dayanılarak, ümmetin icmaı ve müctehidlerin kıyası ile tespit edilmiştir. Kitap ve sünnete muhalif indi ictihad ve hükümlerin İslam nazarında, hüküm olarak herhangi bir değeri yoktur.”¹⁶

O, batıcılık düşüncesini ne toptan kabul etmekte ne de toptan reddetmektedir. Özellikle ilim ve fen konusunda kibre kapılmadan faydalı ve yararlı olan her görüşün alınması gerektiğini düşünür. Nitekim Hz.Peygamber; “Hikmet müminin yitiğidir, onu bulduğu yerde alır”¹⁷ buyurmaktadır. Mümin ilim konusunda geniş bir ufka sahip olmalı, onu şevkle ve iştihakla elde etmek için çaba sarf etmelidir. Bunu yaparken de dengeyi sağlamalı kendi kültür ve medeniyetine yabancılaşmamalıdır. O, bu hususu şu şekilde dile getirmektedir; “Avrupalının ilmini ve fennini sevmeli, adeta ona meftun olmalıyız. İçinde işimize yarar her ne görürsek almalıyız. Zaten bununla memur değil miyiz? Fakat bu sevgi ve meftuniyet bizi, bize unutturmamalı; düşüncelerimizi, adetlerimizi, ahlaki ve dini değerlerimizi gözümüzde küçültmemelidir. Bizim de gözleri kamaştırıran gayet parlak bir mazimiz ve medeniyetimiz var.”¹⁸ Ahmed Naim medeniyet aleminde ileriye doğru atılan her adımın İslam’a doğru yaklaşmak olduğunu söyler. O’nun batı düşüncesine yaklaşımı Fransızcadan yapmış olduğu tercümelere de kendisini göstermiştir. O, batılı filozofların felsefi üretimlerinden son derece istifade etmiştir. Ahmed Naim, batıcılık adı altında İslam ile mücadele edilmesine karşıdır ve bunun için mücadele etmiştir.

Mütercimlik, müderrislik, felsefe, hadis, ahlak gibi alanlardaki faaliyetleri ve yazıları, O’nun ilmi kişiliğinin en belirgin özellikleridir.¹⁹ Arapça ve Fransızcadan birçok tercüme yapmıştır. Özellikle Fransızcadan yapmış olduğu Felsefe tercümeleri onun bu alandaki yetkinliğini gözler önüne sermektedir. O, bir eğitimci olarak medrese eğitim yöntemini eleştirir. Ona göre, bir dilin öğrenimini en fazla zorlaştıran ve öğrenilmez bir dil olduğu intibamı veren şey, öğretim yönteminin kötü olmasıdır. Medreselerdeki alıştırma ve pratikten yoksun

---

¹⁶ Hüseyin Hansu, age, s. 133

¹⁷ İbn Mâce, “Zühd”, 15; Tirmizi, “İlim”, 19

¹⁸ Hüseyin Hansu, age, s. 133

¹⁹ age, s. 63

yöntemde öğrenci derse başlar başlamaz gramer kurallarını, bilinmeyen ve anlaşılmayan bir dilden şerh ve haşiyelerden o bitmez tükenmez tartışmaları, konu dışındaki gereksiz bilgilerle beraber ezberlemektedir. Bu yöntemin verimsiz ve sakıncalı olduğu, on beş yirmi senelik bir öğretim süreci sonucunda iki satırlık yazı yazamama gerçeğiyle sabittir. Rüştîye mekteplerinde ise Arapça kuralları çocuklara Türkçe olarak ezberletilmektedir. Oysa Arapçayı öğretmekten maksat manasını hiç düşünmeden bir nefeste "nasara" fiilinin çekimini yaptırmak, "Mübteda ile haber merfudur." ibaresini ezberletmek değildir. Hiçbir pratik ve alıştırmaya yer vermeyen, anlamaktan ziyade ezberciliğe dayanan bu yöntemlerle bir sonuç elde edilememiştir. Bu yüzden Arapça yine anlaşılmaz, çözülmeyen bir muamma olarak kalmaya devam etmiştir.²⁰

Ahmed Naim, yazı hayatına Sebilirreşad'taki Hadis tercümelemleri ile başlamıştır. O'nun Hadise yaklaşımında ciddi farklılıklar gözlemlenmektedir. Klasik manada bir Hadisçi değildir. Medresede Hadis ilmi tahsil etmemiştir. Bu ilmi kendi gayret ve çabalarıyla öğrenmiştir. Hadis ilmine yaklaşımı daha çok gündelik olaylardan ve pratiklerden hareketlidir. O'na göre Hadis ve sünneti seniyye, devleti ve halkı çöküşten kurtaracak reçeteyi ihtiva etmektedir. Hadis ilmine dair ilk tercümelerinin yayımlandığı Sırât-ı Müstakim Mecmuası'na gönderdiği bir mektupta hadis konusundaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Boş vakitlerimde mütalaa etmekten zevk duyduğum mecmuanızın Müslümanlar arasında tesis etmekte olduğu tanışma ve yakınlaşma hizmetinin önemini size bildirmeyi zaid görürüm. Asırlar boyunca zulüm ve cehaletle ümmet-i Muhammediyye'nin uğradığı hissi ve akli durgunluktan sonra İslami hakaikleri bozuk zihinlere telkin, dini hissiyatı, ölmüş kalplere yerleştirmek için diriliş ve uyanış sûrunu memleketimizde en evvel üfleyenler diyebilirim ki siz oldunuz. İki buçuk senelik mesainizle bu uykudaki ümmete öğretecek çok şeyler olduğunu ispat ettiniz. Rabbim yar ve yardımcınız olsun! Görüyorum ki sizin bu payidar gayretleriniz biraz daha geniş bir alana yayılırsa, Allah'ın izniyle, selefın unutulmuşluk mezarına gömülmüş definelerini diriltmeye, gaflet denizinin derinliklerine atılmış İslami hakikatlerin cevherlerini ortaya çıkarmaya muvaffak olursunuz.

Acizane kanaatimce bu vadide atacağınız en mühim adım Tefsir ile Hadis'e doğru olmalıdır. Hadis-i Şerife gelince buna dair henüz bu kıymetli mecellenizde bir şey görünmemesini hakikaten bir noksan addederim. Kitap ve sünnet dinimizin en mühim iki mercii ve kaynağı olduğu için Sırat sütunlarında bunlara özel bir bölüm ayırmanız, himmet ehlinin

---

²⁰ age, s. 68

dindarane çabalarına müracaat etmeniz lazımdır. Bu yolda sarf edeceğiniz emekler, ümit ederim ki heder olmaz. Size her taraftan yardıma koşacak erbab-ı ilim ve diyanet eksik olmaz.

İşte ben bu aczimle beraber size hizmet arz ediyorum. Ne Tefsirde ne de Hadis'te derinleşme gücünü haiz olmadığımı yakinen bildiğim halde hiç olmazsa tercüme ile olsun size yardım edeyim diyorum. Zebidi'nin Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih'ini vakit buldukça tercüme edip size göndersem elbette reddetmezsiniz." Derginin Ahmed Naim'in talebini olumlu karşılması üzerine, 120. sayıdan itibaren hadis tercümeleri yayımlanmaya başlamıştır.²¹ Yapmış olduğu tercüme büyük ilgi görmüş, mektubunda ne kadar haklı olduğu anlaşılmıştır. 1925 yılına kadar devam eden bu tercüme dikkate değer bir başka özelliği de, Hz.Peygamber'in Hadisi şeriflerinin ilk kez basın yoluyla halka ulaşmasıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde, 1925 yılı Diyanet İşleri Reisliği bütçesi görüşülürken Kur'an-ı Kerim ve bazı eserlerin tercüme edilmesi lüzumu da gündeme gelmiştir. Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Efendi (8.85 1937) ve 53 vekilin imzasını taşıyan bir önergede, ehil olmayan kişiler tarafından yapılan hatalı Kur'an tercüme. Hz. Peygamber ve hadislerine yönelik artan tenkitler ve hem Kur'an tefsirine yardımcı olması hem de müsteşrikler tarafından Peygamberimizle ilgili ileri sürülen iddialara cevap verilmesi için bir hadis kitabının da tercüme edilmesi gereği dile getirilmiştir. Ehil olmayan kişilerin yaptığı tercüme önüne geçmek için öncelikle Kur'an-ı Kerim'in tercüme ve tefsirinin Diyanet tarafından oluşturulacak ehil bir heyet tarafından yapılması gerektiği belirtilmiştir. Tercüme yapacak kişilerin dini ilimlere hakim olmaları, alanlarında yayın yapmış olmaları, İslam ve Batı felsefesini bilmeleri, Arapçanın yanı sıra Batı dillerinden birini bilmeleri gibi şartları haiz olmaları gerektiği belirtilmiştir. Felsefe ve yabancı dil bilgisi, özellikle müsteşriklerin dine yönelik tenkitlerine cevap verilmesi için gerekli görülmüştür. Diyanet tarafından yapılacak neşriyatla hem başta müsteşrikler olmak üzere çeşitli kesimlerin hadislere yönelik tenkitlerine cevap verilecek hem de halk, dinini 'anlayabileceği bir dille' yazılmış kitaplardan öğrenmiş olacaktı. Diyanet İşleri adına tercüme işini takip etmekle Ahmet Hamdi Akseki görevlendirilmiştir. Kur'an tercüme ve tefsiri için Mehmet Akif ve Hamdi Yazır'la, hadis tercümesi için de Mehmet Akif'in de tavsiyesiyle Ahmed Naim'le anlaşılmıştır. Akif'e göre istenen şekilde bir tercüme ondan başkasının altından kalkabileceği bir iş değildir. Felsefi bilgisi, Arapça ve Fransızcaya olan hakimiyetine ilave olarak Babanzade Ahmed Naim'e bu görevin verilmesinde çeşitli ilmi dergilerde yaptığı hadis tercüme ve yazdığı dini makalelerdeki başarısının da etkili olduğu söylenebilir.

---

²¹ age, s.81-82

TBMM'de alınan karar üzerine Diyanet, hadis kitabı olarak Ahmed b. Ahmed ez-Zebidi'nin (ö. 893/1488), et-Tecridu's-Sarih li-Ahadisi'l-Camii's-Sahih adını verdiği Buhari muhtasarını tercüme etmeye karar vermiştir. Bu eser, daha kolay istifade edilmesi amacıyla Buhari'nin el- Camiu's-Sahih'inin sadece merfu hadislerini, senet ve tekrarlarından arındırarak toplamış olup 2230 hadis ihtiva etmektedir. Türkçe tercüme ve şerhi 12 cilde baliğ olan eserin Ahmed Naim tarafından tercüme edilen kısmı mukaddimeyle birlikte ilk üç cilttir.²² Birbirinden çok farklı gibi görünen Hadis ve felsefeye olan vukufiyeti O'nun entelektüel kapasitesin en güzel örneğidir. Ahmed Naim, yapmış olduğu her çalışmada bir eğitmeni sorumluluğu ile hareket etmiştir.

Ahmed Naim, 1 Rebiülevvel 1331 yılında Darulfünun Edebiyat Fakültesine felsefe müderrisi (profesörü) olarak görevlendirilmiştir. Burada genel felsefe, metafizik, psikoloji, mantık ve ahlak gibi felsefe grubu derslerini okutmuştur. Bu dersler için hazırladığı tercüme ve telif notlarının bir kısmını daha sonra kitaplaştırmıştır. Felsefe tedrisatının notlarını Felsefe Dersleri, Ilmu'n-Nefs ve Mantık adlı telif ve tercüme kitaplarda toplamıştır. Ahlak derslerinin notlarını da Ahlak-ı İslamiyye Esasları adlı kitabında toplamıştır. Böylece Ahmed Naim hangi dersi okutmuşsa o dersin kitabını da hazırlamıştır. Öğrencisi Gökberk'in belirttiğine göre felsefe, psikoloji ve ahlak ilimlerini de bu dersleri okutmak üzere görevlendirildikten sonra özel araştırmaları sayesinde öğrenmiştir.²³ Darulfünun'daki görevi 9 Temmuz 1933 tarihine kadar devam etmiştir.

Ahmed Naim, birçok haksızlığa da maruz kalmıştır. Yaşadığı en büyük haksızlık üniversiteden atılmasıdır. İdeolojik sebeplerden dolayı 9 Temmuz 1933 yılında üniversiteden ilişkisi kesilmiştir. Bu tarihten vefat ettiği güne kadar hiç maaş almamıştır. Aynı şekilde Ahmed Naim'in vefatı resmi çevrelerde hiçbir yankı oluşturmamıştır. Ölüm haberi ve taziye ilanları gazetelerde birkaç satır ile geçiştirilmiştir. O'nun vefatıyla ilgili dostu Muallim Mehmet Cevdet şunları söylemektedir: “ "Fatih camiinden Edirnekapı'daki ebedi çukuruna götürürken sekiz on dostundan başka ilmi ocaklardan kimsecikler yoktu. 35 yıl hocalık etmiş birkaç bin talebe yetiştirmiş, şark felsefesinde tetkikat yapmış, garp alimleriyle her vakit savaşımaya kadir, bir felsefe koleksiyonunu ilk defa bütün olarak Türkçeye çevirebilmiş kıymetli üstadın böyle bir ihmale layık görülmesi yürekleri yaktı. Dikkat ettik merhumun cenazesinde ne üniversiteden ne büyük mekteplerden, ne vilayetten ne halkevlerinden resmen kimsecikler yoktu!"²⁴ O'nun

---

²² age, s. 87-88

²³ M.C.Kaya&C.Şenel (2014) *Felsefe Makaleleri*, Babanzade Ahmed Naim, Klasik Yayınları, İstanbul, s.12.

²⁴ Hüseyin Hansu, age, s. 146

maruz kaldığı bu tutum ve davranışlar ne yazık ki ilmi, bilimsel gerekçelerle veya kötü bir insan olmasıyla ilgi değildir. O'na bunu reva görenler bunu hak etmediğini çok iyi bilmektedirler. Ne yazık ki resmi ideolojiden korkuları onları hakikati ifade etmekten alıkoymuştur. Yine bununla ilgili olarak Hüseyin Hansu şunları aktarmaktadır: “Ahmed Naim, seviyeli ve derinliği olan felsefi çalışmalar yapmış olmasına rağmen vefatından sonra bu çalışmalarını da hem Batıcı hem de milliyetçi düşüncelerin temsilcileri tarafından kasıtlı olarak görmezlikten gelinmiştir. Batıcı düşüncenin temsilcilerinden olan Macit Gökberk ve Niyazi Berkes yaşadıkları dönemdeki ideolojik tartışmaların ve siyasi kamplaşmaların etkisiyle hocalarıyla ilgili hatıralarını alaycı ve tahkir edici bir üslup ile anlatmışlardır. Bir dönem öğrenciliğini yaptığı anlaşılan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, soğukkanlı ve hakşinas tenkitleri bir tarafa bırakılırsa muhafazakar ve Türkçü kesimde Hilmi Ziya'nın, Ziya Gökalp'i takiben Ahmed Naim Bey'e karşı takındığı ideolojik-hissi, soğuk ve mesafeli tavır Ziyaedin Fındıkoğlu ve Agah Sırrı Levend'le devam etmiştir. Böylece Ahmed Naim'in düşünce hayatımızdaki yeri yeterince takdir edilememiştir. Recep Kılıç, felsefi alanda Ahmed Naim'in fazla tanınmamasını, tercih ettiği dile, yani Batı dillerindeki felsefi terimleri Arapça kavramlarla taşımayı tercih etmesine bağlamıştır. Kanaatimizce onun felsefe dilinin yerleşmesindeki önemli çalışmalarının görmezlikten gelinmesinin nedeni, İsmail Kara'nın dediği gibi sırf ideolojik yaklaşımlardır. Bu ideolojik tutum, Hayat Ansiklopedisi'nde onun biyografisine yer vermeyecek kadar ileri götürülmüştür. Son zamanlarda Recep Kılıç, İsmail Kara, M. Cüneyt Kaya gibi araştırmacıların çalışmaları olmasaydı belki Ahmed Naim'in felsefi çalışmalarından hiç haberdar olmayacaktık.”²⁵

İsmail Kara, Babanzade Ahmed Naim ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Naim Bey 1933 yılında yapılan Üniversite reformuyla tasfiye edildi ve emekliye ayrıldı. Arapçaya vukufu tercüme denemeleri, hususen Sırat-ı müstakim-Sebilürreşad'daki hadis tercüme ve şerhlerindeki başarısı hesaba katılarak kendisine 1926 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından teklif edildi. Hazırladığı iki cildi basılan Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi çalışmalarını sürdürürken 13 Ağustos 1934'te Vefa Kırakolu karşısındaki evinde öğle namazını kılarken secdede vefat etti. Zaten kalp rahatsızlığı vardı ve tercüme sırası hasta namazına gelmişti. Mısır'da iken vefat haberini alan yakın dostlarından Mehmed Âkif'in, “Naim'in vefat haberi üzerime dağ gibi yıkıldı, hanümanım yıkıldı da altında kaldım gibi oldum” dediği rivayet edilir. Naaşını Amiş Efendi halifelerinden Abdülaziz Mecdi Efendi yıkadı, ertesi gün ikinci

---

²⁵ age, s. 146-147

namazını müteakip Fatih Camii'nde cenaze namazı kılındı ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi. Bugün Mehmet Âkif ve Süleyman Nazif'le yan yana yatmaktadır.²⁶

Vefatı üzerine İş mecmuasında çıkan küçük fakat anlamlı bir yazıda yer alan ifadelerin bir kısmı zikre değer:

“(…) Bu iki mütefekkirin (Ahmet Naim ve Şevketi'nin) ölümü ile Türk tefekkür tarihi ne kaybediyor? Bir bakıma göre her iki şahsiyet de yeni Türkiye ile sıkı alakası olmayan bir neslin ve bir kanaatin mümessilleri idiler. Mamafih bu hal onlar için biçeceğimiz değeri azaltmıyor. Ne olursa olsun kendilerine mahsus bir kanaat, bir seciye ve bir renk taşıyan bu iki adam seciyeli mütefekkirleri pek az olan Türkiye için büyük bir ziyadır. Diğer taraftan Ahmet Naim ile Şevketi'nin bizdeki 'ulema' içinde ayrı tarafları vardır: Ahmet Naim Fransızcaya ve Fransız felsefesine yakından vakıftı. Şevketi bizde Almandan felsefe eseri tercüme etmiş ilk mütefekkiridir. Keza her iki profesör içtimaî hayat ile alakadar olmuşlardır; Ahmet Naim'in muhafazakâr ve ıslahatçı bir Müslüman sıfatı ile Türkçü ve inkılabcı mütefekkirler karşısında aldığı vaziyeti biliyoruz. (...) Babanzâde Ahmet Naim İctimaî meseleler karşısında dinî esaslardan mülhem kanaatler taşımanın bizde olduğu gibi Avrupa'da ve medeni dünyada da merdut olduğunu zannetmeyelim. (...) Her iki ölüm muhitimizde layık olduğu şekilde karşılanmadı. İnkılap zamanları tarihin her devrinde bazı menfi addettiği seciyelere karşı lâkayt kalmıştır. Bizde de böyle olmalı. Fakat yarının fikir müverri hivekâyii başka türlü muhakeme edecek, bu arada Ahmet Naim ile Şevketi'ye Türk tefekkür tarihindeki yerlerini verecektir.”²⁷

O'nun vefatı ilmi çevrelerde derin bir teessürle karşılanmıştır. Babanzade Ahmed Naim, Türk-İslam düşünce dünyasında kendisine müstesna bir yer edinmiştir. Bu büyük düşünce ve fikir adamı müntesibi olduğu medeniyetin çocukları tarafından yeterince tanınmamıştır.

Ahmet Naim'in vefat ettiği gün çıkan gazeteler:

- Müessif bir irtihal:

Darülfünun sabık müderrislerinden Babanzade Naim Bey irtihal etmiştir. Cenazesi bugün Vefa karakolu karşısında ki evinden kaldırılarak ikindi namazı Fatih camiinde eda edilerek Edirne kapı kabristanına defn olunacaktır. Ailesi erkânına taziyetlerimizi beyan ederiz.

(Akşam Gazetesi 14 Ağustos 1934)

²⁶ M.C.Kaya&İ.Kara (2018) *Babanzade Ahmed Naim Hayatı Ve Eserleri*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, s.33.
²⁷ age, s.36.

- Babanzade Naim B. vefat etti:

Eski darülfünun müderrislerinden Babanzade Naim dün vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin.

(Cumhuriyet Gazetesi 14 Ağustos 1934)

- Babanzade Naim Bey vefat etti:

Mülga Darülfünun müderrislerinden Babanzade Naim Bey dün vefat etmiştir. Cenazesi bugün Vefa karakolu karşısındaki evinden kaldırılacak, Edirnekapı kabristanına defnedilecektir. Birçok talebe yetiştirmiş olan bu emektar müderrisin vefatı haberi derin bir teessür uyandırmıştır.

(Son Posta Gazetesi 14 Ağustos 1934)

- Müessif bir ziya Babanzade Naim Bey irtihal etti

Memleketin efadılından ve Darülfünun sabık müderrislerinden Babanzade Naim Beyin dün ansızın kalp sektesinden vefat ettiği kemali tesirle haber alınmıştır. Naim Bey fezaili, salâbeti ahlâkiyesi kadar ilm ü irfan ile de memleketin pek nadir yetiştirdiği ehfadından idi. Kendisi Arapçadaki derin ihtisası kadar Fransızcaya vakıf idi.

Binaenaleyh hem ulûmu şarkiyeden; hem de ulûmu garbiyeden aynı salahiyet ile bahsedilecek yegâne Üstatlardan idi. Darülfünun müderrisliğine tayin edilinceye kadar birçok muallimliklerde bulunarak pek çok talebe yetiştirmiş, ilmi cemiyetlerde büyük hizmetler etmiştir. Erbabı tettebbü için daima büyük istifadelerle okunacak pek kıymetli eserleri vardır. Naim Beyin vefatı ile memleket çok kıymetli bir evladını daha kaybetmiş oluyor.

Biraderleri Baban zade Şükrü Bey ile Hikmet Beye ve bütün akraba ve evidasına derin taziyetlerimizi beyan eder ve merhuma Cenabı hakkın mağfiretlerini dileriz.²⁸

1.2. Kronolojik Biyografisi (1872-1934)

1872: Mithat Paşa'nın valiliği sırasında Bağdat mektupçuluğu ile tanınmış, daha sonra mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulunmuş olan Süleymaniyeli Baban ailesinden Mustafa Zihni Paşa'nın Bağdat'ta görevi sırasında ilk çocuğu olarak dünyaya gelir. Mustafa Zihni Paşa'nın Ahmed Na'im'den başka İsmail Hakkı, Hüseyin Şükrü ve Hikmet adında üç oğlu daha vardır.

---

²⁸ Hüseyin Hansu, age, s. 245

1876-1888: Bağdat'da Mekteb-i İbtidal ve Rüşdiyesi'ni tamamlar. Babasının yönlendirmesiyle dışarıdan Arapça ve dini ilimler tahsil eder.

1888: İstanbul'a gelerek Mekteb-i Sultani olarak bilinen Galatasaray Lisesi'nde öğrenime başlar.

1891: Galatasaray Lisesi'nden "aliyyülälâ" [pekiyi] derece ile mezun olur.

1891: Mülkiye Mektebi'nde (Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde) yükseköğrenime devam eder.

1894: Mülkiye Mektebi'nden mezun olur.

- Dönemin teamüllerine uygun olarak dışarıdan medrese dersleri alır.

Öğrencilik yıllarında çalışkan, terbiyeli ve mazbut bir yaşam tarzıyla tanınan Ahmed Naîm, daha o yıllarda tavizsiz İslâmî yaşantısıyla dikkatleri çeker. Medreselerde okunan İslâmî ilimleri tahsil ettiği gibi, Arap ve Fars dillerini mükemmelen ilerletir. Bunlarla yetinmeyip Fransızca'yı da çok iyi derecede öğrenir. Ahmed Naîm böylece bir taraftan Doğu kültürünü, diğer taraftan da Batı kültürünü yakın dan takip etme imkânı bulur.

13 Eylül 1894: Aynı yıl Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) Tahrirat-ı Hariciye Kaleminde (Yazışma ve Tercüme Bürosunda) 3.Kâtip olarak çalışmaya başlar.

23 Şubat 1895: Hariciye Nezareti'ndeki görevinin yanı sıra, Mektebi Sultanî yani Galatasaray Lisesi'nin Arapça Muallimliğine tayin edilir ve bu görevi 1914 yılına kadar devam eder.

21 Mart 1896: Hariciye Nezareti'ndeki Tercüme Kalemi (bürosu) 2. Kâtipliğine yükselir.

1898: Yazarlık hayatına, Ahmet İhsan'ın (Tokgöz)sahipliğinde ve Tevfik Fikret'in yönetiminde yayınlanmakta olan Servet-i Fünun mecmuasında "Bedâyi'ü'l- Arab" başlığı altında Cahiliye devri ve erken İslâm dönemi Arap edebiyatından şiir tercümeleri ve açıklamalarıyla başlar, bu tercümeleri hayli ilgiye ve takdire mazhar olur.

1900: Öğrencileri için "Temrinat" [Alıştırmalar] başlığıyla Arapça grameri ve alıştırma kitabını kaleme alır.

8 Ağustos 1908: II. Meşrutiyet'in ilânından sonra tamamıyla Maarif Nezareti'nin (Eğitim Bakanlığı'nın) bünyesine geçer.

1908 Eylül: Maarif Nezareti Meclis-i Maarif Daire-i (Eğitim Meclisi Dairesi) İlmiye Heyeti Azalığına (Talim-Terbiye Kurulu Üyeliği'ne) seçilir.

1908 Aralık: Rüşdiye Mektepleri (Ortaöğretim) İdaresi Müdürlüğü'ne getirilir.

1908: Yapılacak Meclis-i Mebusan (Osmanlı Mebuslar Meclis) seçimlerinde Dersaadet (İstanbul) Mebusluğu adaylığı teklifini, görevli bulunduğu Şam'dan gönderdiği bir dilekçe ile reddeder.

1908: II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İslamcılık düşüncesinin yayını olarak neşredilmeye başlanan "Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad" mecmualarının kadrosunda yer alır ve "Hadis tercüme ve şerhleri yanında fikri makaleler ve "Türk Yurdu", "İslâm İctihad" mecmualarında milliyetçilik, kadının konumu, fıkıh, hukuk usûlüne dair yayınlanan yazılara karşı tenkid-tartışma metinleri kaleme alır."

1909: Bazı kaynaklarda son devrin büyük mutasavvıflarından kendisinin de şeyhi olan Türbedar Ahmed Amiş Efendi'nin (1807-1920) damadı, diye belirtilirse de Amiş Efendi'nin değil, kızı Ayşe Hanım'ın damadıdır. (Yâni Ahmed Amiş Efendi'nin torunundan damadıdır). Kayınvalidesi Ayşe Hanım ise Fâtih Müderrislerinden Hasan Sırrı Efendi'yle evlidir. Dolayısıyla Ahmed Naîm, Hasan Sırrı Efendi ve Ayşe Hanım'ın kızı olan Emine Avniye Hanım'la evlenir. Bu evlilikten çocukları olmaz.

6 Mart 1910: Tekrar Meclis-i Maarif Dairesi Heyeti Azası (Talim- Terbiye Kurulu Üyesi) olur.

Ocak 1911: Tedrisât-i Aliye Umum (Yüksek Öğretim Genel) Müdürlüğü'yle görevlendirilir.

1911: Dârülfünûn (İstanbul Üniversitesi) Felsefe Müderrisliğine (profesörlüğüne) getirilir. Dârülfünûn'da ise, 1911-1933 yılları arasında Felsefe, Ruhیات / İlmü'n-Nefs (Psikoloji), Ahlâk, Mantık, Mâba'de't-tabia (Metafizik) derslerini okutur.

1913-1914: Maarif Nezâreti (Eğitim Bakanlığı) Telif ve Tercüme Heyeti Azalığına getirilir ve bu daire bünyesinde kurulan İstılahat-ı İlmiye Encümeni'nde (İlmî Terimler-Deyimler Komisyonu'nda) yer alarak, aktif olarak çalışmalara katılır. Bu komisyonda felsefe, tabii ilimler ve sanat ıstılahları için hazırlanan ve basılan üç lügat çalışmasına çok önemli katkılar yapar.

"Yine bu doğrultuda Dârülfünûn'daki Felsefe grubu dersleri hocalığı sırasında Fransızca yeni felsefe terimlerinin Osmanlı Türkçe sine nasıl aktarılacağı konusunda önemli çalışmalar

yapar. İlim ve felsefe terimlerinin, mümkün olduğu ölçüde İslâm-Osmanlı felsefe kelâm-tasavvuf-dil geleneği hesaba katılarak üretilmesini savunur ve bu konuda en çok kavram tartışması metni yazan ve kavram karşılığı teklif eden kişidir.”

1914: "Hikmet / Felsefe Dersleri": Felsefenin tarifi, konusu, kısımları, ilimlerin sınıflaması gibi konuları ihtiva eden eseri kaleme alır. ("Felsefe Dersleri,-Marifetü'n-Nefs Kısmı", Darülhilafe Hukuk Matbaası, İstanbul 1330, 256 sayfa).

1914: "İslâm'da Dâva-yı Kavmiyyet" başlıklı eseri yayınlanır. (Tevsi-i Tibaat Matbaası, İstanbul 1332).

1915: George L. Fonsegrive'den tercüme ettiği "Mebâdi Felsefe'den İlmü'n-Nefs" başlıklı çalışması yayımlanır. ("Mebadi Felsefe'den Birinci Kitap İlmü'n Nefs", Fonsegrive'in "Elements de Philosophie" kitabından birçok dip notu ekleyerek tercüme ettiği bu eserin sonuna felsefi terim için hazırladığı Türkçe karşılıklarını da eklemiştir, Matbaayı Amire, İstanbul 1331, 648 sayfa).

1918: Dr. Rıza Tevfik Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta, Tevfik Fikret'i savunarak başta Mehmed Akif olmak üzere İslâmcıları tenkit etmesi üzerine, "Tevfik Fikret'e Dair-Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye (Cevap)" başlıklı risâleyi kaleme alır. Söz konusu risâle, (17 Zilhicce 1336/26 Eylül 1334 tarihinde) Sebilürreşad'ın 371. sayısının eki olarak derginin ebadında 8 sayfa olarak yayınlanır. (Hilal Matbaası, İstanbul 1336/1918)

1918: Dârülfünün bünyesinde kurulan Tedkîkat-ı Lisâniye Encümeni ve yine Maarif Nezâreti bünyesinde ve kendi başkanlığında kurulan Sarf ve İmlâ ve Edebiyat Encümenlerinde (komisyonlarında) yakın arkadaşları ve edebiyatçılarla birlikte çalışır.

1918: Dârülfünün Umum Müdürlüğü (İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü) görevine getirilir. Üniversitede Maarif Vekâletinin aldığı karar gereği kız ve erkeklerin birlikte okumalarına şiddetle muhalefet eder. Üniversitede karma eğitime geçilmesi kararı üzerine Rektörlük görevinden istifa edip, Felsefe grubu derslerini okutmaya devam eder.

- Elie Rabier'den "İlm-i Mantık" başlıklı eseri tercüme eder. (Darülfünün Matbaası, İstanbul 1338, 64 sayfa).

1919-1922: A'yan Meclisi'ne, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin, Sultan Vahidüddin'e tavsiyesi ile Hürriyet ve İ'tilaf Partisi'nden âzâ (senatör) olarak girer. Bu görevi, 4 Kasım 1922'de İstanbul Hükümetinin tasfiyesi ile son bulur.

"Sicil dosyasında Ahmed Naîm'in "Arabî ve Farisî tercüme, Türkçe ve Fransızca tekellüm ve kitabet eylediği (konuşup, yazdığı(ve Kürt lisanına aşına olduğu (bildiği) belirtilmektedir."

1919-1922: Â'yân üyeliği sırasında Üniversitedeki görevine devam eder.

1924: "Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları" başlıklı eseri yayınlanır. (Amedi Matbaası, İstanbul 1342, 67 sayfa).

1912'de Lahey'de toplanan Ahlâk Terbiyesi Kongresi'ne sunulmak üzere hazırladığı bir tebliğdir. Bu tebliğ önce 14 bölüm halinde Sebilürreşad'da; daha sonra da kitap olarak neşredilir.

Bahsi geçen çalışma, Ömer Rıza Doğrul tarafından Osmanlı Türkçesinden latin harflerine dönüştürülüp, sadeleştirilerek "İslâm Ahlakının Esasları" adıyla yayınlanmıştır (Yücel Yayınları, İstanbul 1945, 1963). Ayrıca Recep Kılıç tarafından bu eser, latinize edilerek ve sadeleştirilerek "İslâm Ahlâkının Esasları" başlığıyla TDV Yayınları tarafından, 1995'de; ve aynı eser yine Recep Kılıç tarafın- dan Osmanlı Türkçesi orijinaliyle, çevrim yazıya dönüştürülmüş ve sadeleştirilmiş metinlerle 2014 yılında aynı yayınevi tarafından tekrar neşredilmiştir.

1925: Kırk Hadis: (Hadis-i Erbain Tercümesi), Muhyiddin Nevevî'nin "el-Erbaûn" adlı eserini tercüme ederek yayınlar. (Matbaayı Âmire, İstanbul 1343, 63 sayfa).

21 Şubat 1925: Diyanet işleri Başkanlığı'nın bütçesi TBMM'de görüşülürken, Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi ve 52 arkadaşının imzasını taşıyan bir takriri (önergeyi) Meclis Başkanlığı'na sunmak suretiyle gerek Kur'an-ı Kerim'in ve gerekse bazı İslâmî eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi amacıyla 20 bin liranın zam ve tahsisini teklif eder. Müzakereler sonucunda 53 imzalı bu takrir kabul edilir. Ahmed Hamdi Akseki'nin çaba ve gayretleriyle Kur'an meali çalışması Mehmed Akif, Kur'an tefsiri Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh" in tercümesi de Babanzâde Ahmed Naîm tarafından üstlenilmiştir. Ahmed Naîm'in hazırladığı I ve II. ciltler 1928 yılında Osmanlı Türkçesiyle neşredilmiş, yine Ahmed Naim'in yaptığı III. cildin tercümesi, vefat etmesi hasebiyle Kâmil Miras tarafından düzenlenerek neşredilmiştir. Eserin I. cildi Cumhuriyet devrinde yazılmış en önemli "Hadis Usûlü" kitabıdır. Eserin geri kalan 9 cildi, Kamil Miras tarafından tercüme edilerek 1948 yılında yayınlanmıştır.

1929: Babası Mustafa Zihni Paşa, 81 yaşında vefat eder. Mustafa Zihni Paşa'nın "İslâm ve İlim", "Mikyasu'l-Ahlak", "Kıvâ-γı Mâneviyye" ve "İslâm'da Hilafet" isimli eserleri vardır.

1 Eylül 1933: Üniversite reformuna kadar aralıksız bir şekilde üniversite hocalığını sürdürür. Üniversite reformu çerçevesinde İstanbul Üniversitesi bünyesinde birçok arkadaşı gibi ideolojik ayırım yapılarak kadro harici bırakılır.

13 Ağustos 1934: İstanbul'un Vefa Semtinde ve Vefa Karakolu karşısında bulunan evinde, Pazartesi günü öğle namazının ikinci rekâtında secdede vefat eder. Vefatından önce tercüme ettiği son hadis hasta namazına dairdir. Bu hadisın tercümesi de, tıpkı namazı gibi yarım kalmıştır.²⁹

1.3.Eserleri

1.3.1.Kitapları

1. Temrinat, Sarf-1 Arabiye Mahsus Temrinat: (Galatasaray Ders Nazırı Cemil Bey'in yazdığı Sarf-ı Arabi kitabının tatbik ve tem inleri, İstanbul 1316 (1900). 2. baskı. Mustafa Cemil'le birlikte ve Mekteb-i Sultani'yeye Mahsus Sarf-i Arabî ve Temrinat adıyla, İstanbul Mahmud Bey Matbaası 1321 (1903), 220 s., 3. baskı. Aynı adla, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1323 (1905), 220 s. Arapça grameri için alıştırma kitabı olan bu eseri, Galatasaray Lisesi'nde hocalık yaparken kaleme almıştır. Arapça öğretiminin gerekliliğini ve öğretim yöntemlerini konu edinmiş, ayrıca Arapça öğretimdeki usulün başarısızlığına değinmiştir.

2. "Devr-i İstibdadda Mekteb-i Sultani'de Verilen Derslerden": Galatasaray Lisesi'nde verdiği akâid-keîâm ağırlıklı ders notlarının 1324/1908 yılında Sırat-ı Müstakim mecmuasında tefrika edilir:

"Dokuz makale hâlinde tefrika edilen bu yazılarda kelam ilminin tarifi ve konusu verildikten sonra bu ilmin akli temellere bina edildiğini, inanç esaslarını savunmak için nadiren nakli delillere başvurulduğunu belirtmiştir.

3. Hikmet Dersleri (Felsefe Dersleri): Eserin orijinal adı "Darülfünun Ulum-ı Aliye-i Diniye Şubesinde Tedris Olan Felsefe-i İslamiyye'den Hikmet Dersleridir. (Darülhilafe, Matbaa-yı Hukukiye, 1329 (1913), 368 s.) Darülfünunda ders kitabı olarak okutulmak üzere hazırlanmıştır. Felsefe ve filozofun tarifi, felsefenin konusu, ilimlerin sınıflandırılması gibi konular yer alır.

4. İslam'da Dava-yı Kavmiyyet: Irkçılık-Milliyetçilik meselesinin İslam dinindeki yerinin konu edinildiği bu metinde, Türkçü aydınlarca ileri sürülen ırkçı ve milliyetçi görüşler dini ve siyasi perspektiften incelenir.

---

²⁹ F. Gün, (2016) *Babanzade Ahmed Naim'in Hayatı Ve Eserleri*, Beyan Yayınları s. 53

5. İlmü'n-Nefs: (631 s. İstanbul, 1331 /1915). George L. Fonsegrive'nin 'Mebâdi-i Felsefe' (Eléments de Philosophie) adlı Psikoloji eserinin birinci kısmının tercümesidir. Girişinde Türkiye'de felsefe çevirilerinin niçin başarısız olduğu ve felsefeye karşı ilgisizliğin sebeplerine değinilir.

Ahmed Naîm, birçok dipnotlar ekleyerek tercüme ettiği bu eserin sonuna yüz sayfalık bir "felsefe terimler sözlüğü" ilave etmiştir. Bu ilave, eserin en nitelikli bölümlerinden biridir.

6. Tevfik Fikret'e Dair-Filozof Dr. Rıza Tevfik Beyefendi'ye: Rıza Tevfik'in 1918 yılının Ağustos ayında Türk Ocağı'nda verdiği konferansta Tevfik Fikret'i savunması ve başta Mehmed Akif olmak üzere İslamcılarını tenkit etmesi üzerine yazdığı risaledir. Sebilürreşad'ın 371. Sayısının (17 Zilhicce 1336/26 Eylül 1334) eki olarak derginin ebatında yayınlanmıştır, (Hilal Matbaası, 1336, (İstanbul 1918), 8 sayfa)

7. İlm-i Mantık: Elie Rabier'in Mantık adlı kitabının ilk bölümünün tercümesidir. (Dârülfünun Matbaası, (İstanbul 1335-1338 (1919- 1922), 64 s.), İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Felsefe Şubesi, adet: 6. Kitabın kapağında Ahmed Naim'in ismi "Darülfünun Mantık Müderrisi" olarak zikredilmektedir. Ders notları olarak hazırlanmış ve litoğrafya (taş baskısı] usulüyle çoğaltılmıştır .

8. Ahlak-ı İslamiyye Esasları: Maarif Nazın Emrullah Efendi'nin, Ağustos 1328 /1912 tarihinde Lahey'de yapılacak II. Beynelmilel Terbiye-i Ahlakiye Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen katılmak ve tebliğ sunmak üzere Ahmed Naim Bey'e hazırlattığı metindir. Daha sonra bu metin Sebilürreşad'da 14 bölüm hâlinde tefrika edildikten sonra (cilt, IX-X, sayı: 224-237, 1331 /1328-1329) gözden geçirilerek kitaplaşır. (İstanbul, Amedî Matbaası 1340-1342 (1924), 67 s.) Bu eser, çeyrek asır sonra Ömer Rıza Doğrul tarafından sadeleştirilerek "İslâm Ahlakının Esasları" adıyla yayınlanır. (Yücel Yayınları, İstanbul 1945, 1963, 96 s.) Bu çalışmanın başında Osman Nuri Ergin'in "Babanzade Ahmed Naim-Şahsiyeti ve Eserleri" başlıklı bir yazısı (s. 3-14) ile Ömer Rıza Doğrul'un "Eseri sunuş" başlıklı iki sayfalık takdimi yer almaktadır. Ayrıca Recep Kılıç tarafından yapılan sadeleştirme ile eser 1995'de "İslâm Ahlakının Esasları" başlığıyla TDV Yayınları tarafından (Ankara) ve aynı eser yine Recep Kılıç tarafından Osmanlı Türkçesi, çevrim yazıya dönüştürülmüş ve sadeleştirilmiş metinlerle birlikte 2014 yılında yine aynı yayınevi tarafından neşredilir.

9. Kırk Hadis: İmam Muhyiddin Nevevi'nin "el-Erbain" adlı kitabının tercümesi (İstanbul Matbaayı Amire 1341-1343 (1925), 63 sayfa. Latin harfleriyle 2. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1967.) Bu eser "İtikad, amel ve

ahlâka dair" kırk hadisten oluşmaktadır. "Kırk Hadis" edebiyatında Nevevi'nin bu eseri.. Türkçe çeviriler arasında en başarılı örnek kabul edilmiştir.

10. Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi: II. TBMM'nin kararı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifi üzerine hazırlanmıştır. Ahmed Naîm, ilk hadis tercümelerini Sırat-ı Müstakim, Kelime-i Tayyibe ve Sebilürreşad mecmualarında yayınlamıştır, Ebul'l u'la Mardin'in sekiz sayı yayınlayabildiği Kelime-i Tayyibe mecmuasında 53 hadisi tercüme etmiştir. Bu mecmualarda yayınladığı hadis tercüme sayısı ise toplam 199'dur. Yine bu noktada Sırat-i Müstakim in devamı olarak özellikle de Mehmed Akif'in başyazarlığında çıkan Sebilürreşad mecmuasında Ahmed Naim, hadisleri tercüme ederken sosyal ve siyasi gelişmelere, problemlere çözüm olacak hadislerin tercüme ve şerhlerini yapmaya da özen göstermiştir. Ahmed Naim'in tercüme ve şerh ettiği Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarih'e gelince. Hadis usulüne dair çok hacimli bir mukaddime ile başlayan bu eserin ilk iki cildi 1928'de eski harflerle tamamlanıp, 1346 /1928 yılında İstanbul'da Evkaf Matbaası'nda basılmıştır. Ahmed Naim'in 1934 yılında tercümeyi bitiremeden vefat etmesi üzerine tercümenin tamamlanması için Ahmet Kamil Miras görevlendirilmiştir. Kamil Miras, müsvedde halinde bulunan üçüncü cildin tercümelerini gözden geçirmiş, tamamlamış ve bu cilt, 1936'da yeni harflerle basılmıştır. Böylece Ahmed Naim tarafından tercüme ve şerh edilen hadislerinin sayısı 574 olup, mukaddime ile beraber üç cilt halinde basılmıştır. Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih'de bulunan 2189 hadisten kalan kısmının tercüme ve şerhi ise Kâmil Miras tarafından 1947'de bitirilmiş ve 1948'de tamamı neşredilmiştir. Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad'daki hadis tercüme ve şerhleri ile "Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi", dil açısından hala aşılammış çalışmalardır. Özellikle de eserin I. cildi Cumhuriyet devrinde telif edilmiş en önemli "Hadis Usulü" kitabıdır.

11. Genel Çizgileriyle İslâm: (1332/1329 yılında Musavver Dairetü'l-Maarif'e yazdığı ve Sebilürreşad'da da "İslâmiyet'in Esasları, Mazisi ve Hali" başlığıyla daha önce yayınlanan (XI/284, s. 369-76, 23 Rebiülevvel 1332 /6 Şubat 1329) "İslam" maddesi (İstanbul. Kanaat Matbaası, 1332-1333, II, 1446-56) sadeleştirilerek İstanbul'da 1975 yılında Çığır Yayınları tarafından neşredilmiştir.

12. Türkçe Sözlük: Ahmed Naim, Mehmet Akif ile birlikte, Asim Efendi'nin Kamus tercümesindeki Türkçe kelimeleri seçerek bir Türkçe sözlük hazırlamaya başlamışlar, ancak bu çalışmayı hitama erdirememişlerdir.³⁰

1.3.2.Makaleleri

a) Servet-i Fünûn'daki "Bedâyi'ü'l- Arab" başlıklı tercümelere:

Yönetici ve ilmiyle tanınmış bir aileden gelen Ahmed Naim, daha ilk ve orta mektep yıllarında çift yönlü bir eğitim almıştır. Bir yandan mektep eğitimini sürdürürken bir yandan da alim ve bürokrat olan babasının yönlendirmesiyle Arapça ve dini ilimleri tahsil etmiştir. Ahmed Naim İstanbul'a gelip Galatasaray Lisesi'nde ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okurken "Din Dili" olan Arapçayı Hacı Zihni Efendi'nin (1845-1913) derslerine devam ederek ilerletmiştir. Daha sonra Osmanlı ülkesinde en iyi Arapça bilen Darülfünun Edebiyat-ı Arabiye Müderrisi Şevket Bey'le ve Mehmed Akif Bey'le birlikte yaptıkları Arapça müzakereleri sonucunda Arapçasını ileri bir seviyeye getirmiştir. 1896-1899 yıllarında Arap edebiyatından "Bedayü'l-Arab" başlığı altında Cahiliye devri ve erken İslam dönemi Arap edebiyatından şiir tercümelere ve açıklamalarıyla yazı hayatına başlamış, Servet-i Fünun'da yayınlanan söz konusu tercümelere büyük ilgi ve takdire mazhar olmuştur.

Tercüme faaliyetini hadis tercümeleriyle sürdürmüş, akabinde Felsefe alanında Fransızcadan yaptığı tercümelerle bu faaliyeti çok başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Bu noktada Babanzade'nin talebiyle yakın arkadaşı Mehmet Akif, aynı dönemde yine Servet-i Fünun mecmuasında "Bedâyi'ü'l-Acem" başlığı altında Fars edebiyatından tercüme metinler yayınlamıştır. (İlkyazı: "Bostan'dan", Servet-i Fünun, XVI/1399, s. 134-35 (22 Teşrin-i evvel 1314).

Ahmed Naim'in 1898-1899 yıllarında Arapçadan tercüme edip Servet-i Fünun'da yayınladığı şiirlerin başlıkları şöyledir.

- 1- "İbn Fariz'den", XV/385, 16 Temmuz, 1314, s. 330.
- 2- "Fazıl bin Yahya İle Bir Arabî", XV/387, 30 Temmuz 1314, s. 359.
- 3- "Ferizdek'in Bir Kasidesi", XV/389, 13 Ağustos 1314, s. 391.
- 4- "Bir Şair-i Bahadır Yahud Bişr bin Ebi Avâne", XV/390, 19 Ağustos 1314, s. 406.
- 5- "Semevel'in Bir Fahriyesi", XVI/392, 3 Eylül 1314, s. 23-27.
- 6- "Esef-i Azîm", XVI/395, s. 71.

³⁰ F. Gün, (2016) *Babanzade Ahmed Naim'in Hayatı Ve Eserleri*, Beyan Yayınları s. 243

- 7- "İbn Fâriz'den", XVI/396, 1 Teşrin-i evvel 1314, s. 87-89.
- 8- "Yine İbn Fariz'den", XVI/398, 15 Teşrin-i evvel 1314, s. 118- 121.
- 9- "Yine İbn Fariz'den", XVI/400, 29 Teşrin-i evvel 1314, s. 151-152.
- 10- "Ebü'l-ala el- Maarri'nin Bir Fahriyesi", XVI/402, 12 Teşrin-i sani 1314, s. 187-189
- 11- "Kays- Amiri'nin Hikayatından", XVI/404, 26 Teşrin-i sani 1314, s. 215-216.
- 12- "Kays Amiri'nin Hikayatından", XVI/407, 17 Kanon-i evvel 1314, s. 267-269.
- 13- "Antere'nin Hikayatından", XVI/409, 24 Kanun-ı evvel 1314, s. 299-300.
- 14- "Antere'mi, Hamasiyyat mı?", XVI/411, 14 Kanun-ı sani 1314, s. 327.
- 15- "Mütenebbi'den-Seyfü'd-Devle Hakkında, ", XVI/415, 11 Şu- bat 1314, s. 388.
- 16- "Yine Mütenebbi'den Hüseyin b. İshak Hakkında", XVII/418, 3 Mart 1315, s. 21.
- 17- "İbn Zeyd'in Bir Gazeli", XVII/421, 25 Mart 1315, s. 71.
- 18- "İbn Züreyk'den", XVII/425, 22 Nisan 1315, s. 130.
- 19- "Ebu'l-Hasen el-Enbari'nin Bir Mersiyesi", XVII/426, 29 Nisan 1315, s. 150.

b) Sırat-ı Müstakim mecmuasında yayınlanmış makaleleri:

Ahmed Naim, 1908 yılında İslamcılık düşüncesinin yayın organı şeklinde neşredilmeye başlanan Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad mecmuası yazı kadrosuna dahil olur, hadis tercüme ve şerhleri yanında fikri makaleler ve milliyetçilik, kadının konumu, fıkıh usulüne dair karşı tenkit-tartışma metinleri kaleme alır. Bir başka ifadeyle Babanzade Ahmed Naim basında pek çok tartışmalara katılmış, dini, siyasi ve sosyal meselelerde görüşlerini belirtmiş, çok sayıda tenkit karşı tenkit makaleleri dercetmiştir.

Sırat-ı Müstakim mecmuasında ise şu makaleleri kaleme almıştır.

- 1- "Vaizler", 1/2, 8 Şaban 1326, s. 22-23.
- 2- "Devr-i İstibdat'da Mekteb-i Sultani'de Verilen Derslerden İlm-i Tevhid'in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gâyeti", 1/3, 14 Şaban 1326, 37-38.
- 3- "İlm-i Tevhid'in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gâyeti", 1/4, 21 Şaban 1326, s. 55-57.

4- "Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı"

1/5, 28 Şaban 1326, s. 75-76.

1/7, 12 Ramazan 1326, s. 101-102.

1/8, 19 Ramazan 1326, s. 120.

1/9, 26 Ramazan 1326, s. 137-138.

5- "İlm-i Tarih Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye-i Cenab-ı Peygamber'in Suret-i Neşet ve Zuhuriyle İspat Eder", 1/10, 1 Şevval 1326, s 153.

6- "Sıdk-ı Nübüvvet'in Tarihen Sübûtu-Mâba'd",

I/11, 10 Şevval 1326, s. 172-173.

I/15, 9 Zilkade 1326, s. 232-233.

I/19, 7 Zilhicce 1326, s. 296-297.

7- "Lisan Meselesi - Edib-i Muhterem Süleyman Nazif Beyefendi'ye", III/55, 8 Ramazan 1327, s. 39-41.

8- "Sırat-ı Müstakim Ceride-i İslamiyyesi Müessisîn-i Muhteremesine", V/120, s. 257-258.

9- "Et-Tecridu's-Sarih"

V/120, 121-131;s: 258-260, 273-277, 289-292, 305-309, 321- 323, 337-339, 353-355, 369-372, 385-388, 401-403, 417-419.

VI/131-140, 149, 151; s: 4-7, 20-22, 36-38, 51-54, 67-69, 84-85, 101-103, 115-116, 131-132, 148-150, 289-291, 321-322.

VIII/205, 206, s: 456.

IX/212, 214, 221, s. 63, 102, 231.

c) Sebilürreşad'da yayınlanmış makaleleri:

1912 yılında Sırat-ı Müstakimin yedinci cildi tamamlamasından sonra Ebül'ulâ Mardin ile Eşref Edib arasında anlaşmazlık çıkar ve Ebül'ulâ Mardin, Sırat-ı Müstakimin yönetiminden ayrılarak "Kelime-i Tayyibe" adıyla bir başka mecmuayı neşre başlar ve ancak sekiz sayı yayınlatabilir. Bunun üzerine Tahir'ül-Mevlevî'nin imtiyazını alıp neşrine başlamadığı "Sebilürreşad" unvanı, Mehmed Akif'in, Tahir'ül-Mevlevî'den ricası üzerine, Eşref Edib'e hediye edilir. Böylelikle 24 Şubat 1327/19 Rebülevvel 1330'da (8 Mart 1912) mecmuanın

Sırat-ı Müstakim olan adı Sebilürreşad'a dönüştürülerek 183. sayıdan itibaren neşrine devam edilir. Sebilürreşad'ın en etkin muharrirlerinden biri olan Ahmed Naim'in bu mecmuada yayınladığı makalelerin başlıkları ve yayın tarihleri şöyledir:

- 1- "Ahlâk-ı İslamiyye Esasları",
IX/224-234; s. 279-280, 295-297, 310-311, 327-329, 344-345, 358-359, 379-381, 396-398, 409-410, 421-422, 439-440.
X/235-237; s. 5-7, 17-18, 38-39.
- 2- "Hadis-i Şerif",
XI/283, s. 354-356,
XII/294, 295; 301-303, 305-308, s. 133, 150, 261, 277, 295, 325, 345, 357, 373.
XIII/314-324, 326-336, s. 11, 17, 25, 33, 41, 50, 57, 65, 74,80 88, 105, 113, 119, 127, 135, 151, 168, 184. XIV/361, s. 197-199.
XV/366, s. 23-26.
- 3- "Talim-i İlim de mi Haram?", XI/282, 27 Zilhicce 1331 3, s. 177,
- 4- "İslâmiyet'in Esasları, Mâzisi ve Hali"; XI/284, 23 Rebiülevel 1332, s. 369-376.
- 5- "İslâm'da Dâva-yı Kavmiyyet", XII/290, 293; 2/27 Cemâaziyelula 1332, s. 68, 114.
- 6- "Müdafaa-i Diniyye: Taaddüd-i Zevcat İslamiyette Men' Olunabilir mi imiş?", XII/298, 300; 3/17 Receb 1332, s. 216, 248.
- 7- "Taaddüd-i Zevcat Hakkındaki Makaleye Zeyl", XII/304, 15 Şaban 1332, s. 309.
- 8- "Yine Taaddüd-i Zevcat'a Dair", XII / 308, 21 Ramazan 1332, s. 376.
- 9- "Tesettür İşine Zabıta Karışmasın mı? (Ebu'z-Ziyazade Velid Beyefendi'ye)",
XVI/391, s. 13-14.
- 10- "Yine Tesettür Meselesi; Ahmed Cevad Beyefendi'ye", XVI/393, 26 Cemâziyelevvel 1337, s. 37.
- 11- "Müdafaa-i Diniyye: Li'l-Batili Savletin... (Batılın Dehşetli Bir Savleti Olabilir, Ama Çok Sürmez, Müzmehil Olur)", XII/304, s. 309-314.
- 12- "Müdafaa-i Diniyye: İnsafın O Yerde Namı Yok mu?", XII/306 27 Şaban 1332, s. 351.

- 13- "Bir Cevap", XIV/363, 23 Şevval 1333, s. 236.
- 14- "Tevfik Fikret'e Dair-Feylesof Doktor Rıza Tevfik Beyefendiye". XV/373, (8 sayfalık müstakil risale), İstanbul 1336.
- 15- "Bizde Din ve Devlet", XV/380, 23 Safer 1337, s. 293.
- 16- "İslâm Tarihi Hakkında, Hüseyin Cahid Beyefendiye Açık Mektup", XXV/638, s. 211-213.
- 17- "İslâm Tarihi Hakkında" (Tanin'den), XXV/640, 641, s. 244- 249, 260-263.

d) İttifak Gazetesi'nde Arapları ırkçılığa karşı uyan yazıları:

- 1- "Arap kardeşlerimize bir nasihatimiz", İttifak Gazetesi 17 Ağustos, 1324/30 Ağustos 1908, S. 4.
- 2- "Arap İttihad Kulübü, Mehmet Emin Bey'e, İttifak Gazetesi, 20 Ağustos 1322/2 Eylül 1908, S. 17.
- 3- "Efrâd-ı Araptan İsa" imzalı mektup sahibine, İttifak Gazetesi, 20 Ağustos 1322 /2 Eylül 1908, S. 17.
- 4- "Bilcümle yazı arkadaşlarımızdan bir rica, İttifak Gazetesi, 20 Ağustos 1322/2 Eylül 1908, S. 17.
- 5-

e) Fransızcadan çevirip Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasında yayınlanan makaleleri:

- 1- "Felsefe Bir İlim midir?" (Paul Janet'den tercüme), 1/1, İstanbul 1332.
- 2- "Felsefenin Yeni Birkaç Tarifi", (Paul Janet'den tercüme) 1/2, İstanbul 1332, s. 197-221.
- 3- "Felsefede Misdak" (Paul Janet'den tercüme), 1/5, İstanbul 1333, s. 508-553.
- 4- "Geçen Ders Hakkında Bazı İzahat" (Paul Janet'den tercüme), 1/6, İstanbul 1333.
- 5- "İlim Hakkında" (Emile Picard'dan tercüme), IV/5, s. 177-199,
- 6- "Kitabiyât Tahlilleri: Ruhîyat Dersleri: Terbiyeye Ait Tatbikat ile Birlikte", 1/2, (Mayıs 1321/1916), s. 243-244,³¹

---

³¹ F. Gün, (2016) *Babanzade Ahmed Naim'in Hayatı Ve Eserleri*, Beyan Yayınları s. 233

2.BABANZADE AHMET NAİM'İN FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

Babanzade Ahmed Naim, İslam felsefesi ve batı düşüncesi arasında bir sentez kurmaya çalışmıştır. Batının bilimi ve doğunun irfanı birleşmelidir. Geleneksel İslam düşüncesi ile modern batı felsefesi uyumludur. O'nun düşüncesinin temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz.Peygamber'in sünnetidir. Felsefi hiçbir hakikat vahye aykırı olamaz. O, düşüncelerini temellendirme noktasında her zaman ayeti kerimeler ve hadisi şeriflerden hareket eder. İslam vahyinin ifade ettiği hakikatler, İslam düşüncesinin berraklığında kendisini göstermiştir.

Babanzade Ahmed Naim'in felsefi görüşlerini anlamak için müracaat edilmesi gereken en önemli kaynak, kendisinin ders notlarından genişleterek yayınladığı felsefe/hikmet dersleri isimli eseridir. Hacmi oldukça geniş olan bu eserin içeriğinden de anlaşılacağı gibi Ahmed Naim batılı filozofları çok iyi tahkik etmiştir. Yapmış olduğu incelemeler ve okumalar sırasında Müslüman ilim adamı kimliğinden uzaklaşmadan doğu ve batıyı bir araya getirerek sentezlemeyi başarmıştır. Çalışmanın bu kısmında Babanzade Ahmed Naim'in felsefi görüşleri çok detaya inmeden ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılacaktır.

O'nun bahsi geçen eseri daha çok ders notları türündedir. Babanzade Ahmed Naim'in bu eseri M.Cüneyd Kaya ve Cahid Şenel tarafından hazırlanarak Klasik yayınları tarafından basılmıştır. (Klasik Yayınları, İstanbul, 2015) Eserin giriş kısmında M.Cüneyd Kaya şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Ruhîyât ve Ahlak Kürsüsü Müderrisliğine atandığı 1 Teşrîn-i Evvel 1331/14 Ekim 1915 öncesinde Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin (ö. 1914) talebi doğrultusunda büyük ihtimalle 1910 yılında Dârülfünûn'da ders vermeye başlamıştır. Babanzâde Ahmed Naim (ö. 1934), Darülfünûn İlahiyat İkinci ve Edebiyat Birinci Sınıfları Derslerinden İlm-i Hikmet Ders Notları başlığını taşıyan 1328/1910 tarihli ders notundan anlaşıldığı kadarıyla, ilk olarak Ulûm-ı Aliye-i Diniye (İlahiyat) ve Edebiyat şubelerinde İlm-i Hikmet dersi okutmuştur. Felsefenin tanımı, konusu, kısımları ve gayesine dair bu kısa ders notu, Ahmed Naim tarafından geliştirilerek 1329/1913-4] tarihinde bu defa Hikmet Dersleri adıyla yayınlanmıştır. Bu oldukça hacimli ancak tamamlanamamış ders kitabı, ders notunda olduğu gibi, felsefenin tanımı, konusu, kısımları ve gayesini ele alan giriş bölümünün ardından, üç "mebhas" ten oluşan bir mukaddime ile sırasıyla beş ve dört "mebhas"ten meydana gelen iki ana bölümde “ilm-i ma'rifetü'n-nefs" adıyla "çağdaş" psikolojinin meselelerini incelemektedir.

Ahmed Naim'in, bir yıl sonra, 1330/[19145] tarihinde aynı ders kitabını bu defa Felsefe Dersleri adıyla yayınladığı görülmektedir. Kapağındaki kayıttan, Ulûm-ı Aliye-i Dinive ve

Edebiyat şubelerinde okutulan felsefe dersi için hazırlandığı anlaşılan kitabın, yine kapağındaki Muallim-i muhteremin ruhsatıyla birtakım tashihâtı hâvi olarak ikinci defa tab' olunan işbu kitabın adedi mahduddur" ibaresi, eserin, Hikmet Derslerinin gözden geçirilerek ikinci defa yayınlanmış şekli olduğunu göstermektedir. Kitabın ismindeki değişiklik, muhtemelen Dârülfünûn'un ilgili şubelerinin programlarında dersin "Hikmet" şeklindeki adının "Felsefe" olarak değiştirilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Muhteva itibariyle Felsefe Dersleri büyük oranda Hikmet Derslerini takip etse de Ahmed Naim'in içeriği oldukça zenginleştirdiği ve kavram tercihlerinde önemli değişiklikler yaptığı hemen göze çarpmaktadır. Muhtevadaki genişlemeye rağmen Felsefe Dersleri, Hikmet Dersleri le kıyaslandığında, ikinci ana bölümün iki ila dördüncü "mebhas"lerini içermeksizin eksik bir şekilde sona ermektedir."³²

M.Cüneyd Kaya yine aynı bölümün devamında "her ne kadar Hikmet / Felsefe Dersleri telif bir eser olarak gözükse de Ahmed Naim'in Fransızca kelime/kavramlara, onların bir cümlenin parçası olduğunu gösterecek şekilde eril-dişil ve tekil-çoğul halleriyle yaptığı yoğun atıf yanında, dönemin felsefe ve psikoloji literatürünü ayrıntılı bir tarzda kullanımı da Hikmet / Felsefe Dersleri'nin, Fransızca bir veya birkaç kaynaktan hareketle hazırlanmış bir uyarılma olduğu kanaatini uyandırmaktadır."³³

4.1.Felsefenin Tanımı

Babanzade Ahmed Naim, Felsefe ve filozof kavramlarını ilk önce halk arasındaki anlamıyla tanımlar. Bu tanımlamayı üç başlık altında yaparak, üç farklı tanım yapar. İlk tanımı, filozof, hayatın zorlukları karşısında sabır ve direnç gösteren, aşırılıklardan uzak duran, mutedil, yaşamı boyunca itidalli duruşunu koruyan ve bu haller kendisinde meleke haline gelmiş olan kimsedir. İkinci tanımı ise; filozof, gördüğü her şeyin mahiyetini anlamaya çalışan kuşkucu, duyduğu her şeye inanmayan, gördüklerini önce aklının süzgecinden geçiren ve detayla bir şekilde araştıran meraklı kimsedir. Üçüncü tanıma göre, filozof, öğrendikleri ile iktifa etmeyip bunların üzerine çıkan, olaylar ve durumlar arasındaki bağlantıyı keşfeden, bu bağlantıları tasnifleyip onları tek bir şeye indirgeyen, tikel olay ve olgulardan tümel kanunlara ulaşan, olayların birbiri ardınca gelişinden tümel gerçeklere ve ilkelere yükselen kimsedir. Bu mana açısından ise felsefe tümel kavramlar ve ilkelere dair araştırmanın adı olmaktadır. Bu üç tanımı bir araya getirerek yeni bir tarife ulaşan Ahmed Naim, felsefeyi "derinlemesine düşünme özgürlüğü yoluyla idrak olunan ilkelere dayalı bilgelik" şeklinde tanımlamaktadır.³⁴

³² M.C.Kaya&C.Şenel (2015) *Felsefe Dersleri*, Babanzade Ahmed Naim, Klasik Yayınları, İstanbul, s. 19

³³ age, s. 20

³⁴ age, s. 21

O'na göre felsefe hikmet demektir, teemmül (düşünme) demektir, tafahhus (derinlemesine araştırma) demektir. Filozof, meseleleri derinlemesine düşünüp, titiz bir şekilde araştırarak meselenin künhüne vakıf olan kimsedir. Ahmed Naim kadim zamanlarda felsefe ve ilim kelimelerin birbirinin müteradifi olduğunu aynı anlama geldiğini söyler. Bir zamanlar felsefe denilince ilim/bilim, ilim/bilim denilince felsefe anlaşılmaktadır. (ilim ve bilim kelimeleri aynı anlamda kullanılmaktadır.) Bilginin artması ve çeşitlenmesi ile birlikte ikisi arasında önemli bir fark meydana gelmiştir. Zamanla kainattaki cisimlere farklı farklı isimler verilmiştir. Böylelikle ilimler çeşitlenmiştir.

Babanzade Ahmed Naim, felsefe ve filozof kavramalarının halk arasındaki anlamlarından hareketle bir ilim olarak felsefenin tanımlanması gerektiğini düşünür. Bu şekilde bir tanımlamanın yapılabilmesinin ön şartı ise ilmi ne demek olduğunun bilinmesidir. Bu noktada ilmi tarif eder. Bu tarifte Aristoteles'in "bir şeyi bilmek onu sebepleriyle birlikte bilmektir." Sözüne atıfta bulunur. O'na göre bilimin konusu sebep araştırmasıdır. Bilim eşyayı sadece "niçin" sorusu çerçevesinde incelemeyiz, "nasıl" sorusunu da sorar. O, Fransız düşünür Bacon'un "Alim müfessir-i kevnidir." Yani "bilge kişi kainatın müfessiridir/yorumcusudur." Sözüne aktarır. Kainat kitabının her satırında bir sır, bir hikmet vardır. Avam sadece meselin görünen kısmına odaklanır. Buna mukabil alim işin derinin iner ve o hikmeti kavrar. Kavradığı hikmeti insanlara şerh ve tefsir eder. Açıklar ve izah eder. Onun bilim/ilim tarifinde, "bir şeyi bilmek, ona illetiyle beraber bir vukuf hasıl etmektir." Bu tarife göre ilim demek bir meselenin künhüne vakıf olmak demektir.

Ahmed Naim ilmi tasnif ederek üç özelliğine vurgu yapar. O'na göre ilim/bilim;

- 1- Yakın ifade eder; kesinlik içerir.
- 2- Umum ve külliyet ifade eder; Genel ve tümeldir.
- 3- Kaffe-i mesaili mürettbdir; bütün meseleler düzenlenmiş ve sıraya konmuştur.³⁵

Bunlara ilave olarak bir dördüncü özellik daha ekler; İlim eşyanın yalnız fehmine değil, onları kabza-i teshire almaya da hadimdir; ilim/bilim sadece eşyayı anlamayı değil aynı zamanda onu kontrol altına almayı da sağlar. Ahmed Naim, burada Bacon'un; "İnsanın gücü bilgisinin miktarı ile doğru orantılıdır." Sözüne ve "O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından size boyun eğdirmiştir." (Casiye Suresi, 13) ayetine atıf yapar. İnsanın fiziki özelliklerine rağmen diğer canlıları kontrolü altına alabilmesinin sebebi bilgiye dayalı güç sahibi olmasından kaynaklanır. Nitekim insan fiziki açıdan birçok yaratılmıştan zayıf ve

---

³⁵Age, s. 39

güçsüzdür. İnsanın dünyaya hakim olmasının sebebi kasları, kuvveti veya iriliği değil düşünen bir canlı olarak fikir üretmesi, bilgi edinmesidir. Meseleleri derinden tetkik etme imkanı insanın bilgiye ulaşmasını sağlamış, bilgi ise insana güç olarak geri dönmüştür.

4.2.İlimlerin Tasnifi

Ahmed Naim, önceki bahisten devamla bilginin çok çeşitlendiğini ve bir tasnifin kaçınılmaz olduğunu düşünür. Onun ilimler tasnifi şu şekildedir;

A-Cisimlerle İlgili/Kozmolojik Bilimler (Ulum-ı Ecsam/Kevniye):

1- Biyoloji:

- Botanik
- Zooloji

2-Fizik:

- Cansız/inorganik cisimleri, ortaya koydukları olgular açısından inceleyen ilim:
Fizik
- Cansız/inorganik cisimlerin bizzat kendilerini inceleyen bilimler:
Astronomi/Kozmografya, Jeoloji, Mineroloji, Kimya

3-Matematik:

- Aritmetik
- Cebir
- Mekanik

B-Manevi/Ruhi Bilimler (Ulum-ı Meneviye/Ruhiye):

1-Tarih Bilimleri:

- Arkeoloji
- Epigrafi
- Nümizmatik
- Coğrafya

2-Dil Bilimleri:

- Filoloji
- Etimoloji
- Paleografya

3-Toplumsal Bilimler:

- Siyaset
- Hukuk
- Ekonomi

Babanzade Ahmed Naim'e göre insanın dikkatini ilk çeken cisimlerdir. Buna "cisimlerle ilgili bilimler veya kozmolojik bilimler" adını verir. Cisimleri canlı ve cansız olmak üzere ikiye ayırır. Canlı cisimleri inceleyen bilim dalına "Biyoloj"i der. Biyolojiyi de kendi içerisinde hayvanlar ve bitkiler olmak üzere ikiye ayırır. Dolayısıyla Biyolojinin altında "zooloji" ve "botanik" vardır. Cansız maddeleri ortaya koydukları olgular (ses, ışık, sıcaklık) açısından inceleyen bilime "Fizik" ismini verir. Bunun bir alt dalı olarak gezegenleri inceleyen bilim dalına "Astronomi veya Kozmografya", yeryüzünü inceleyen bilim dalına "jeoloji", yeryüzünde oluşan maddi unsurları konu edinen kısmına "mineroloji" ve cisimlerin birleşip, çözülmesini inceleyen bilim dalına ise "Kimya" der.

İnsan soyutlama özelliği sayesinde somut varlıkların ötesindeki bir takım nitelikleri kavrayabilir. Böylelikle miktar kavramına ihtiyaç duyar. Bir takım zihinsel işlemler ve semboller olmadan bir şeyin miktarını hesaplamak pek mümkün değildir. Tüm bu işlemlerin "Matematik" olduğunu söyler. Bu işlemlerin usul ve yöntemlerine "aritmetik" der. Kendisine mekanı konu edinen matematik dalına "geometri", hareketi konu edinen matematik dalına ise "mekanik" der.

Bunlardan sonra Manevi/Ruhi bilimlere geçen Ahmed Naim, varlık zincirinin sadece maddi aleme dayanmasının mümkün olmadığını düşünür. O'na göre tüm bu görünenden haricen manevi bir alem olmak zorundadır. Manevi aleme dair olan bilimleri üçe ayırır. Bunlar, Tarih bilimi, Dil bilimi ve Toplumsal bilimlerdir. İnsan yaşam yürüyüşünü tecrübeleri üzerine bina etmiştir. Bu yüzden Tarih bilimi çok büyük bir öneme haizdir. Babanzade Tarih bilimini de dört alt başlığa ayırır. Bunlar; Arkeoloji bilimi, Epigrafi bilimi, Nümizmatik bilimi ve Coğrafyadır. İnsanın sahip olduğu konuşma kabiliyetini dil bilimi inceler. Bu bilim, dillerin yapısını inceleyen filoloji, kökenini araştıran etimoloji ve eski yazıları inceleyen paleografya bilimlerinden müteşekkildir. Son olarak toplumsal bir varlık olan insan için toplum bilimleri de büyük bir öneme haizdir. Toplum bilimleri, Siyaset, Hukuk ve Ekonomi olmak üzere üç alt bilim dalına ayrılır. Ahmed Naim bu bilimlerin medeni bilimler olarak insandan bahsettiğini ifade eder.

İlimlerin tasnifi meselesini bu şekilde tamamlayan Ahmed Naim Felsefe'ye mevzu aramaya devam eder.

4.3.Felsefe'nin Konusu

Ahmed Naim'e göre Felsefe aslında Hikmet'tir. O, Felsefenin İslam düşüncesinin temelinde var olduğunu düşünür. Felsefesin konusunun, her ilmin özel olarak ulaştığı sonuçların bir sentezi olduğunu söyler. Her bilimin özel olarak ulaştığı sonuçların ortak noktası belirlenmelidir. Her bir bilim sadece bir varlık sahası hakkında bilgi vermektedir. Varlığın tamamı hakkında bilgi edinmek için bu sentez kaçınılmazdır. Ahmed Naim bu sentez ihtiyacını üç açıdan gerekçelendirir;

- 1- Her bilimde incelenen olgular ve ulaşılan kanunlar, birçok teorik ve tümel değerlendirmenin yapılmasına yol açmaktadır ve bu değerlendirmelere o bilimin "felsefesi" adı verilmektedir. Söz konusu değerlendirmelerin birbiriyle irtibatı ve her bilimde ulaşılan bu türden ilkelerin daha üst ilkelerle ilişkilendirilmesi, daha üst bir bilimin varlığını gerektirmektedir ki, buna "bilim felsefesi" denilebilir. Bilim felsefesi, bilimlerin konularının ulaştığı sınırdaki, tümel gerçeklikleri kendi konusu olarak bir araya getirip özetleyen ve tabiat âleminde geçerli en tümel kanunları keşfe çalışan bir üst bilimdir.
- 2- Ancak bilim felsefesi, tek tek bilimlerin sunduğu malzemedan meydana gelmemektedir. Bilim felsefesinin teşekkülü için kendisine dayanak noktası olacak bir "ilk ilkeler bilimi" ne ihtiyaç vardır. Zira özel bilimlerin hiçbiri, eşyanın ilk kaynağı olarak "mutlak"ı konu edinmemektedirler. Diğer yandan bilimler arasında ortak olan ve insan aklının işleyişi açısından da vazgeçilmez durumdaki varlık, cevher, sebep, kuvvet, etki ve edilgi, kanun, gaye, hareket ve oluş gibi kavramlar dikkate alındığında da ilk ilkelere mahsus bir bilimin mevcudiyeti zorunlu hale gelmektedir.
- 3- Özel bilimlerin kanun ve ilkeleri tespit ettikleri gibi sebepleri de incelemekte, fakat her bilim kendi inceleme sahasındaki sebeplerle sınırlı kalmaktadır. Halbuki bu özel sebeplerin de sebepleri vardır ve bu zinciri bir son sebepte neticelendirmek ve bir bütün olarak oluşun sebebini tespit etmek gerekmektedir. Dolayısıyla ilk ilkelere dair bir bilim yanında, ilk sebeplere dair de bir bilimin bulunması zorunludur ve yakından incelendiğinde bu iki bilimin konusunun aslında aynı şey olduğu görülecektir. İnsan ruhunun temel kavramlarını, var olması açısından var olanı, ilk ilke ve sebepleri kendisine konu edinen ve konusunun daha tümel olması sebebiyle diğer tüm bilimleri kuşatıcı bir özelliğe sahip olması gereken bu bilim, Ahmed Naim'e göre, Aristoteles'ten bu yana "metafizik" olarak isimlendirilen bilimden başkası değildir.³⁶

³⁶ M.C.Kaya&C.Şenel (2015) *Felsefe Dersleri*, Babanzade Ahmed Naim, Klasik Yayınları, İstanbul, s. 27

Özel bilimler kendi çalışma alanlarında meselenin ontolojik kısmına eğilmemekte, sadece o meselenin “nasıllığı” ile ilgilenmektedir. Oysaki varlığın bir gerçeklik olarak ele alınabilmesi için sadece “nasıl” değil “neden” sorusu da sorulmalıdır. Meseleyi basitleştirerek örneklemek gerekirse; fizik bilimi kainatın nasıl olduğunu ve kainattaki fiziki yasaları araştırmaktadır. Bu kendi özel alanı açısından doğru ve yeterlidir. Bu noktada felsefeye konu olabilmesi için “neden var olduğu” sorusu da sorulmalıdır. Nitekim felsefesinin temel sorularından birisi de “neden hiçbir şey olmaması gerekirken bir şey var” sorusudur. Bir başka deyişle özel bilimler yapbozun kendilerine ait parçası ile ilgilenmektedir. Felsefe ise yapbozun tamamıyla ilgilenmektedir. Bu yüzden resmin tamamını görmek için parçalar bir araya getirilmeli bilimler arasında mutlaka bir sentez kurulmalıdır. Yapbozun bir parçası tek başına herhangi bir anlam ifade etmezken, ait olduğunu bütün içerisinde önemli bir yere sahip olup resmin tamamının müşahade edilmesine katkı sunar. Özel bilimlerde bu şekilde değerlendirilmelidir. Herhangi bir özel bilim, kendi içerisinde yapmış olduğu çalışmalardan bir sonuca ulaşır. Onun ulaştığı sonuçtan elde edilen anlam ile diğer ilimlerle sentezinden elde edilen anlam bambaşka sonuçlar ortaya çıkartabilir. Bir bilim tek başına ulaştığı sonuçlardan “Tanrı” fikrine ulaşamıyor olabilir. Ancak diğer bilimlerle bir araya geldiğinde ortaya çıkan sonuç kaçınılmaz olarak “Tanrı” fikrini ortaya çıkartacaktır. Batılı birçok filozofun düştüğü yanlış budur. Bilimleri diğer bilimlerden bağımsız bir şekilde ele alıp meseleye parçacı yaklaşmak bütünü görmeye engel olmaktadır. Ahmed Naim bunu çok iyi bildiği için bilimler arasında sentezin felsefe için olmazsa olmaz olduğunu düşünmüştür.

Felsefenin konusu insan (marifetü'n-Nefs) ve Allah (Marifetullah)'tır. Felsefenin konusunu bu şekilde belirledikten sonra ikili bir tasnife tabi tutar. Bunlar felsefe-i nefis-i natika ve felsefe-i ula'dır; insan ruhunun felsefesi ve ilk felsefe. Ahmed Naim, Aristocu bir yaklaşımla ilk ilke ve sebeplerin belirlenmesi gerektiğini düşünür. O, ilk ilke ve sebepleri inceleyen ilk felsefe veya metafiziğin konusu Allah'tır. Ahmed Naim'e göre ilk sebep Allah'tır. Allah zorunlu varlıktır. Özü itibarıyla vardır. Varlığı var olmak zorunda olanıdır. Tüm ilk sebep ve ilkelerin vardığı ortak sonuçtur. Aristoteles'in de Metafizik adlı eserini "Teoloji" olarak isimlendirdiğine dikkat çeken Ahmed Naim, metafiziğin birçok alt dalı olmasına rağmen en yüce ve hâkim noktasını Zorunlu Varlık'la ilgili kısmının oluşturduğunu ifade etmektedir. Felsefenin konuları olarak insan ruhu ve Allah ile bunların birbirleriyle ilişkisine dair Ahmed Naim'in şu cümleleri -sadeleştirilerek-iktibas edilmeyi hak etmektedir:

“Görülüyor ki, felsefenin temel taşı insan, en yüce zirvesi de o Yüce Zât oluyor. Birbirine bu derece bağlı olan bu iki ucun artık ahenkli bir şekilde bir bilime konu olmaması

mümkün müdür? İnsan rabbini kendi varlığı ile ruhuyla bulmuyor mu, tanımıyor mu? Men 'arafe nefsehû fekad 'arafe rabbehu (Kendini bilen rabbini bilmiş olur) denilmemiş mi? Yeryüzünde yaratıcı kavramını düşünebilen tek yaratık insandır. Hegel, "İnsanın hayvandan farkı, hayvanın dinsiz olmasındadır" diyor. Diğer taraftan denilebilir ki, insan, tanrılık düşüncesinden sıyrıldığında eksik kalmaktadır. Yetkin olması, kendi eksikliğini örtmesi, tanrılık düşüncesi sayesinde. Bundan dolayıdır ki, eski zamanlardan bu çağa gelinceye kadar hangi felsefi ekol araştırılırsa araştırılsın, çözüme kavuşturulmaya çalışılan meselenin "İnsan nedir?" ve "Allah nedir?" sorularında kendini gösterdiği görülebilir. Bu sebeple felsefenin yukarıda verilen tariflerini basit bir ifadeye indirgeyerek -Bossuet'yi takiben- "Allah'ı ve ruhu bilme" yahut "Allah'ı bilmeye giriş olması açısından ruhu bilme" şeklinde tarif edebiliriz."³⁷

Ahmed Naim'inde ifade ettiği gibi kadim çağlardan beri filozofların üzerinde düşündükleri temel konu, tanrının var olup olmadığı değil, ne olduğu, nasıl olduğunu konusudur. Tanrının varlığı, varlığın özü itibariyle kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Varlığı her hangi bir dış varlığı bağlı olmayan, bizzat kendinden var olan bir ilk sebep, bir ilk varlık olmak zorundadır. İslam alimleri bunu "kıyam bi nefsihi" olarak formüle etmişlerdir.

Ahmed Naim, hikmetin yani bilgeliğin ilk şartının 'kendini bilmek', bunun üzerine bina edilecek ilkelerin en önemlisinin de 'Allah'ı bilmek' olduğunu söyler. Bu iki temel bilgi bilgeliğin ilk şartı olduğu gibi Felsefe tahsilinin de ilk şartıdır. Nitekim felsefe daha öncede ifade edildiği gibi derinlemesine düşünme demektir. Kişinin düşünme serüveni en temelden başlamalıdır.

Batılı yazarların özellikle de Auguste Comte ve Herbert Spencer'in ilimleri tasnif ederken felsefeye yer vermemelerinin sebebi, felsefenin sınırlı bir konusu olan özel bir bilim olmayışıdır. Ahmed Naim, bir zamanlar felsefe ve bilimin aynı şey olduğunu buna mukabil artık felsefenin bir bilim olmadığını ancak tüm bilimleri kuşatan kapsayıcı bir konumda bulunduğunu söyler. O, Janet'ten yaptığı çevirileri de dikkate alarak felsefenin çözülmesi gereken bilimsel meseleleri konu edinen bir disiplin olduğunu ve insanın soru soran bir varlık olmasının sonucu olduğunu düşünür. Janet'in "felsefe, vakıalar ve kanunlara dair bir bilim olup bunlardan birer gerçeklik olduklarından, felsefe nihai noktada gerçekliklerin bilimi olabilir" sözünü aktaran Ahmed Naim, "söz konusu gerçeklikleri bir sistem dahilinde birbirleri ile ilişkilendiren hipoteze dayalı çözüm yolları göz ardı edilse bile yine bu gerçeklikler, bir birinden ayrı ve tek başına mevcut cüzi gerçeklikler olmak itibariyle varlıklarını

---

³⁷ Age, s. 27-27

sürdürmektedirler.”³⁸ Der. Janet’in yapmış olduğunu farklı bir felsefe tanımının da ayrıca altını çizer. Bu tanıma göre felsefe; “görece gerçeklere dair bir bilim olup, nihai gerçeklik hakkında ardı ardına öne sürülen tahminlerin bilimidir.”³⁹

Felsefeyi “ruh felsefesi” ve “ilk felsefe” olarak ikiye ayıran Ahmed Naim, detaylarda bir tasnif daha yapmaktadır. Buna göre "ruh felsefesi", insan mahiyetinin tabi olduğu kanunlardan bahseden bir bilim dalıdır. Söz konusu kanunlar ise "olan"a ve "olması gereken"e dair kanunlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Birinci kanunlar bize tecrübenin sonuçlarını bildirirken, diğerleri ruhumuzun güçlerinin ulaşabileceği gayeyi göstermektedir. Psikoloji bilimi, ruhumuzun güçlerini, gerçek durumlarını dikkate alarak inceleyen tecrübeye dayalı bir bilimdir. Ancak ruhumuzun güçlerini, ideal durumları açısından inceleyen birkaç bilim daha bulunmaktadır. Bunlar, anlama gücümüzün ideal kanunlarını araştıran "mantık", iradenin ideal kanunlarını inceleyen "ahlak" ve hayal gücünün ideal kanunlarını tetkik eden "estetik"tir. Anlama gücü, irade ve hayal gücünün belli bir doğrultuda ilerlemesini sağlayıp başka yönlere sapmalarını engelleyen kanunlarının olması, birer gayelerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Anlama gücünün gayesi hakikat, iradeninki iyilik, hayal gücününki ise güzelliştir. Bu üç bilim dalı ruhun güçlerini araştırmaları sebebiyle ruh felsefesiyle ilişkili olsalar da ruh felsefesinin sınırlarını aşarak ruhun güçlerini ideal durumları açısından inceledikleri için söz konusu güçleri tâbi oldukları ilkelere de indirgerler ve bu açıdan psikoloji ile metafizik arasında bir tür köprü vazifesi görmektedirler. Ahmed Naim'e göre ruh felsefesini oluşturan psikoloji, mantık, ahlak ve estetikten her birinde merkezde insan olduğu için bu dört bilim dalına "öznel felsefe" veya "manevi felsefe" adını vermek de mümkündür.

Diğer yandan ilk felsefe ise giriş mesabesindeki bilim felsefesinin ardından, ilkelerden en genel ve soyut haliyle bahseden metafizik ile ilk sebep olarak Tanrı'yı ele alan ve ilk felsefenin zirvesini oluşturan teoloji şeklinde iki ana bölüme ayrılmakta, bu üç bilim dalı da "metafizik felsefesi" veya "nesnel felsefe" olarak da isimlendirilmektedir. Ahmed Naim, bilim felsefenin konularını dört başlık altında özetlemektedir:

- 1- Bilimin mahiyeti, şartları, sınırları, türleri ve cinsleri.
- 2- Farklı bilimlerde uygulanması gereken metotlar.
- 3- Bilimlerin üzerinde yükseldikleri tümel gerçeklikler, bilimlerin gerektirdiği temel kavramlar ve bilimlerin kuruluş için muhtaç oldukları hipotezler.

---

³⁸ M.C.Kaya&C.Şenel (2014) *Felsefe Makaleleri*, Babanzade Ahmed Naim, Klasik Yayınları, İstanbul, s. 22

³⁹ Age, s. 22

4- Bilimlerin ulaştığı genel sonuçlar ile bu sonuçların nasıl bir araya getirileceği, bir sistem dahilinde nasıl ortaya konulabileceği.

Ahmed Naim'e göre hangi bilimin konusu olursa olsun, onu, felsefenin konuları ile- insan ruhu, metot, gerçekliğin en üst şartları, vazife ve hak ilkeleri, mutlak cevher ve ilk sebep gibi- arasındaki irtibat açısından incelemek pekâlâ mümkündür ve bu irtibatın/ilişkinin bir bütün olarak belirlenmesi, varlığın felsefesini yapmakla eşanlamlıdır. Bu açıdan bilim felsefesi ve hatta genel olarak herhangi bir uygulamalı felsefe alanı, pozitivistlerin iddia ettiklerinin aksine, bizatihi "felsefe"yi gerektireceğinden, "felsefe" adında müstakil bir bilimin varlığını inkâr etmek imkânsızdır.⁴⁰

Ahmed Naim'e göre felsefenin kapsadığı bilim dalları;

1- Ruh Felsefesi/Manevi Felsefe/Öznel Felsefe

- Psikoloji
- Mantık
- Ahlak
- Estetik

2- İlk Felsefe/Metafizik Felsefesi/Nesnel Felsefe

- Bilim Felsefesi
- Metafizik
- Teoloji⁴¹

Ahmed Naim, Janet'ten yaptığı alıntılarda, Felsefedeki belirsizliğin (özgürlük, ruh, tanrı gibi) deney ve gözlem ile ispatlanamayacağını dolayısıyla hiçbir zaman pozitif bilimlerin kapsamına girmeyeceğini söyler. Yine Janet'ten yaptığı nakille, felsefenin kendisine özgü bir konusu olduğunu, bu konunun maddi varlığın şart ve dayanaklarına indirgenemeyeceğini söyler.

4.4. Teorik ve Pratik Felsefe

Babanzade Ahmed Naim, psikolojin Felsefenin bir cüzü olduğunu söyler. Psikolojini tecrübi ve akli olmak üzere ikiye ayrılabilirliğini düşünür. Psikoloji akılla ve çıkarımlarla ruhun içinde bulunduğu durumu ortaya çıkarmaktadır. Ahmed Naim'e göre psikoloji ve metafizik arasında ortak bir nokta bulunmaktadır. Bu ortak noktanın her iki bilimin de teorik olmaları

---

⁴⁰ age, s. 29

⁴¹ age, s. 30

olduğunu söyler ve bunlara teorik felsefe adını verir. Psikoloji ve metafizik somut olmayan buna mukabil somut gerçeklikleri etkileyen disiplinlerdir.

Mantık, hatasız ve doğru düşünmeyi sağlayan bir ilimdir. Ortaya koyduğu hakikatler bakımından diğer ikisine nazaran daha somuttur. Yine aynı şekilde Ahlakta güzel ve erdemli yaşamayı ilke edinen bir bilimdir. Ahlakta mantık gibi sosyal hayatta somut bir şekilde gözlemlenmektedir. Ahmed Naim, bu ikisine pratik felsefe der.

Ahmed Naim'e göre bu bilimlerden hareketle basitten zora gidilmelidir. Modern düşüncenin de bir gereği olarak daha anlaşılır konulardan başlayarak daha karmaşık konulara doğru ilerlemek esas olmalıdır. Felsefenin temel konularının ağırlığı malumdur. İlk ilke ve sebeplere dair bilgimiz çok azdır. Buna mukabil teorik ve pratik felsefede birikimimiz daha fazladır. Ahmed Naim incelemeye insandan başlayarak oradan metafizik konulara geçilmesi gerektiğini söyler. O, özellikle psikoloji ile teolojiye hazırlık yapılmasının doğru olduğunu düşünür. Felsefeye direk metafizik konularında giriş yapanları ise eleştirir. Spinozo ve bazı düşünürler, ilk ilkeye ulaştıklarını düşünüp, insan ruhu da dahil her şeyin hakikatine ulaştıklarını sanmaktadır. Ahmed Naim, bu tümünden gelim metodunu doğru bulmaz. Bunların ispatlanmamış, doğru olduğu ön kabulüyle hareket edilmiş faraziyeler olduğunu ifade eder.

M.Cüneyd Kaya, Ahmed Naim'in yaklaşımıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Ahmed Naim'in, "Spinoza gibi bazı filozoflar özelinde yaptığı bu eleştiri, aklın a priori kavram ve yargılarına dayanan bir metafizik anlayışını felsefi sistemlerinin merkezine yerleştiren ve yöntem olarak tümdengelim benimsyen İslam filozofları da dahil olmak üzere modern öncesi tüm felsefe geleneklerine yöneltmiş esaslı bir eleştiri olarak değerlendirilebilir."⁴²

Netice itibarıyla Ahmed Naim'in tercihi, felsefede, sebepliden sebebe, sonuçtan ilkeye yükselme yönteminin kullanılması yönündedir. Akıl, varlıkları bilmeye girişmeden önce kendisini bilip tanımaya koyulmalı, dolayısıyla metafiziğin öncesinde psikoloji yer almalıdır.⁴³

4.5.Din ile Akıl İlişkisi

Dinin akılla ilişkisi düşünce tarihi boyunca hep tartışılmalıdır. Kur'ân'ın akletme, tefekkür, tedebbür, tezekkür gibi kavramları sıklıkla kullanmasından esasında İslâm dininin akla verdiği önem anlaşılmaktadır. Ancak Hıristiyanlıkla modern ideolojiler arasında cereyan eden din-akıl ihtilafının benzerini İslâm içinde aramaya kalkan ve ısrarla böyle bir tenakuzun olduğunu iddia eden güruha karşılık, din ile aklın çatışmadığını savunmanın lüzumu

---

⁴² M.C.Kaya&C.Şenel (2015) *Felsefe Dersleri*, Babanzade Ahmed Naim, Klasik Yayınları, İstanbul, s.12.31

⁴³ age, s. 31

hissedilmiştir. Osmanlı aydınları üzerinde etkisini göstermeye başlayan Pozitivist düşünceyle birlikte yeniden gündeme gelen bu konuda Ahmed Naîm'in de birtakım değerlendirmeleri olmuştur.⁴⁴

İnsan; bilme, fikir üretme, eleştiride bulunma, ayırım yapma; herhangi bir konuyu olumlu veya olumsuz değerlendirmeye tabi tutma, kendisi ve dış dünya hakkında anlam arayışına girme eylemlerinde bulunur. Akıl vasıtasıyla doğru yanlıştan, iyi kötüden, güzel çirkinden ayrılır. Kur'an'da insanın öncelikle bu yetisi vurgulanmaktadır. Onun akıl sahibi ve aynı zamanda aklını kullanması gereken bir varlık olduğu birçok ayette ifade edilmiştir.⁴⁵

Ahmed Naim, din ve akıl arasındaki ilişkiyi yine vahiy eksenli olarak ele alır. Kur'an-ı Kerim'in akla ve düşünmeye dair ortaya koymuş olduğu kavram haritasının genişliği O'nun bu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Tefekkür (Derinlikli düşünme), Tezekkür (Düşünme), Tedebbür (Nitelikli düşünme) gibi kavramlar Kur'an'ın akla verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Dönem itibarıyla batıda yükselişte olan pozitivist düşünce Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir. Ahmed Naim, batıda bu düşüncenin yükselme sebebini Hristiyanlığın tahrif edilmişliğine bağlamaktadır. Batılı aydınlar ilerlemenin önünde bir engel gördükleri din ile aralarına mesafe koymuşlardır. Ahmed Naim'e göre bu bir yanılgıdır. Çünkü Hristiyanlığın içinde bulunduğu durum ile İslam'ın pozisyonu aynı değildir. İslam akli önceleyen bir yapıya sahiptir. Ahmed Naim, dini naslar ile akıl çeliştiği yerde dini nasların yeniden yorumlanması gerektiğini söyler. O'na göre selim akılla din her zaman aynı hakikatleri ortaya koyar.

Babanzade Ahmed Naim'in felsefesinde uç düşünce ve fikirlere uzak durduğu ve dengeyi tesis ettiği görülür. O, akli olması gerektiği yere koyar. Her türlü abartı ve yüceltmeden uzaktır. Akıl nihai olarak vahiy anlamak için vardır. İkisini birbirinin rakibi gibi görmek doğru değildir. O'nun bu dengeli tutumu fikirlerini ortaya koyarken kullandığı usulde de kendisini gösterir. Ahmed Naim, savunduğu hiçbir görüşü temelsiz bir şekilde savunmaz. O'nun tezlerinin altı araştırma ve bilgiyle doldurulmuştur. Genel tavır olarak bir konuda fikir beyan etmeden önce o konuyu derinlemesine araştırır. Tetkik eder ve kendi fikirleri ile birlikte sentez eder. Aldığı herhangi bir bilgiyi düşünmeden veya üzerine tefekkür etmeden ortaya koymaz. Bu onun bir derin bir fikir adamı oluşunun en büyük göstergesidir.

---

⁴⁴ H.K. Altun (2021). *Babanzade Ahmed Naim'in ele aldığı Kelami Problemler*, Diyanet İlmî Dergi, 57,377

⁴⁵ N. Aydeniz (2019). *Saygı değeri bakımından Kur'an'da öne çıkan hususlar*, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16, 110

3.BABANZADE AHMED NAİM'İN AHLAK FELSEFESİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Ahlak kelimesi, huy, karakter anlamına gelir. Ahlak kelimesi yerine kullanılan moral kelimesi ise Latince kökenli olup, âdet, karakter, hareket tarzı gibi anlamlarda kullanılır. Aynı anlamda kullanılan etik kelimesinin, ahlakın felsefî olarak temellendirilmesi anlamında olduğunu savunanlar olduğu gibi, bu iki kelime arasında anlam farkı olmadığını savunanlar da vardır.⁴⁶ Ahlâk felsefesi, tek tek ahlâki kurallarla ilgilenmez. O, genel kurallar ve ilkeler ortaya koyarak ahlâki sistemleştirir ve herkes için geçerli genel ilkeler ortaya koymaya çalışır.⁴⁷

Ahlak felsefesi, ilk çağlardan günümüze bazı soruların cevaplarını bulmaya çalışmıştır. "İnsanın ahlaki eylemlerinin bir amacı var mıdır?"; "Birey, yaptığı ahlaki eylemlerde özgür müdür?"; "İnsanda hür bir irade var mıdır?" ve "Tüm insanlar için geçerli evrensel ahlak kuralları var mıdır?" gibi pek çok soru, ahlak felsefesi açısından cevaplandırılması gereken sorulardır. Sokrates'e göre ahlaki eylemin amacı, mutluluktur. Diğer taraftan Aristippos'a (MO 435-355) göre ahlaki eylemlerin amacı, hazdır. Platon'a göre ise ahlaki eylemlerin amacı, mutluluğun ne olduğunu araştırmak olmalıdır. Bir başka antik filozof Aristoteles'e göre ahlaki eylemlerin amacı, iyiye ulaşmak ve bu konuda çaba göstermektir.⁴⁸

Stoncılara göre iyi ya da kötü, insanın kendisine bağlıdır. Aynı zamanda insan, dünyaya kayıtsız kalarak bağımsız bir birey haline gelir. Onlar, ne hazzın ne de maddenin tuzağına düşmeden yaşamının esas olduğunu savunurlar. Ahlaki eylemin amacını özgürlüğe mahkûm olmak olarak anlayan ve temsilcisi J. P. Sartre olan varoluşçuluğun (egzistansiyalizm) temel önermesi, insan için "varoluş, özden önce gelir" dir. Bu görüşe göre insan dışındaki varlıkların özleri vardır. Sadece insanın özü yoktur. O, önce dünyaya gelir, var olur sonra da kendini tanır ve bilir. Bu açıdan sadece insan, nasıl davranması gerektiğine karar veren ve sorumlu olan tek varlıktır. Bu yüzden hangi koşullar içinde olursa olsun insan, özgürdür.⁴⁹

Ahlaki eylemlerle ilgili bir başka düşünce, "ahlaki eylemlerin amacının üstün insana ulaşmak" olduğunu savunan F. Nietzsche'ye aittir (1844-1900). Ona göre ahlak, boş bir kavramdır. Ahlaki değerler ise insanı çökertir ve zayıflatır. O, efendi ahlakı olarak ifade ettiği

⁴⁶ O. Mutluel (2021) *İslam'da Felsefî Düşüncenin Kısa Tarihi*, Fecr Yayınları, s. 27

⁴⁷ K. Göz&O. Mutluel (2019) *Felsefe'ye Giriş*, Gümüşev Yayıncılık, s. 75

⁴⁸ O. Mutluel (2021) *İslam'da Felsefî Düşüncenin Kısa Tarihi*, Fecr Yayınları, s. 27

⁴⁹ *age*, s. 28

ahlak anlayışında, çoğunluğun ahlakını değil, azınlığın sahip olduğu üstün insan ahlakını savunur.

Ahlak felsefesinin ikinci sorusu, "İnsan ahlaki eylemlerde bulunurken özgür müdür?" sorusudur. İnsanın ahlaki eylemlerinde özgür olmadığını savunan felsefi görüşe, determinizm denir. Bu anlayışa göre insan, ahlaki bir karar alırken mutlaka toplumun ve çevresel faktörlerin etkisi altında kalır. Bu anlamda Spinoza, olup biten her şeyin doğanın yerleşik yasalarına göre olduğunu ifade eder. Diğer taraftan Karl Marx ise insanların ahlaki eylemlerini tarihi, toplumsal ve iktisadi zorunlulukların belirlediğini ifade etmekte ve insanın özgürlüğünün olmadığını belirtmektedir. Determinist görüşün karşısında, insanın eylemlerinin sınırlanmasının mümkün olmadığını ve onun özgür olduğunu savunan indeterminist görüş vardır. Buna göre insan, ahlaki eylemlerinde tamamen hürdür.

Ahlak felsefesinin üçüncü sorusu, "Evrensel bir ahlak yasası var mıdır?" sorusudur. Evrensel ahlak yasasının olmadığını savunan ahlaki sistemlerin başında haz ahlakı, fayda ahlakı, bencillik ve anarşizm gelir. Evrensel ahlak yasasının varlığını kabul eden filozoflar, iki farklı bakış açısına sahiptir: Sokrates, Platon, Farabi, Kant ve Spinoza gibi filozofların ortaya koydukları objektif özellikli evrensel ahlak yasalarının varlığı ile Bentham, Mill ve Bergson gibi düşünürlerin ortaya koydukları subjektif özelliklere bağlı evrensel ahlak yasalarının varlığını kabul eden görüştür.

Objektif olarak bir evrensel ahlak yasasının varlığını savunan filozoflar, bu tür ahlak yasasının kaynağının, bireyin dışında olduğunu kabul ederler. Bu yasa, insandan bağımsız olarak vardır ve kendini insana zorla kabul ettirir.⁵⁰

Ahlak Felsefesinin temel kavramları ise;

- **İyi-Kötü:** İyi ve kötü kavramı toplumdan topluma değişiklik gösterse de, genelde, ahlaki açıdan değerlendirme yapılarak tanımlanmıştır. Buna göre, iyi ahlaki açıdan yapılması doğru olan fiil, kötü ise, ahlaki açıdan yapılması yanlış olan fiil olarak tanımlamak mümkündür.

Aristoteles ve Farabi gibi bazı filozoflar, ahlak anlayışlarını iyi üzerine kurmuşlardır. Onlara göre insanın mutluluğu ancak iyilik yoluyla ulaşabilir. Ancak Kant, kendi ahlak anlayışının temeline iyi kavramı yerine doğru kavramını koyar. Çünkü ona göre ahlakta mutluluk, amaç değildir. İnsan davranışlarında mutlu olmayı amaç edinirse, o zaman o

---

⁵⁰ age, s. 29

davranışlar ahlaki olmaktan çıkar. Ona göre kötü ise, yapılması istenmeyen ve hoşla gitmeyen eylemdir.

1.İyi olarak kabul edilen şey bazen asli olarak, kendi başına iyidir. Örneğin mutluluk bu tür iyidir. Çünkü mutluluk kendi başına, asli olarak iyidir.

2.Bir şey bazen kendi başına değil de ortaya çıkardığı sonuçlar açısından iyidir.

- **Özgürlük:** Genel anlamda kişinin baskı ve zorlama altında kalmadan, kendi iradesi ile istediğini yapabilme halidir. Özgürlükte esas olan kişinin aklını kullanarak seçim yapmasıdır. Özgürlük nerededir? Sorusuna; aklın düşünme, ruhun hareket, bilincin ve bedeninin uygulama gücüdür.
- **Erdem:** Ahlâki nitelik ve değer ifade eden iyilik, doğruluk, dürüstlük, tevazu, adalet, yiğitlik, cesaret gibi kavramların ortak adıdır. Filozoflar bazen değişik tanımlar da yapmışlardır. Örneğin Aristo'ya göre iki aşırı uç arasında ortayı bulmak olarak görülür. Diğer taraftan “orta yol” un erdem olduğu konusu, özellikle ahlâk alanında eser vermiş olan İbn Miskeveyh'in ahlâk anlayışında son derece önemli bir yeri vardır. Bu anlayışa göre örneğin cömertlik eylemi cimrilik ile israf fiillerinin ortasıdır.
- **Vicdan:** Kişinin kendi ahlaki seçimleri konusunda doğrudan doğruya ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güce vicdan denir.
- **Ahlak Yasası:** Ahlak açısından genel geçerliliği olan ahlak kurallarıdır.
- **Ahlaki Karar:** İnsanın iyi ya da kötü davranışı seçmesine ahlaki karar denir.
- **Ahlaki Eylem:** Kişinin özgür iradesi ile seçtiği ahlaki kararı eyleme dönüştürmesine ahlaki eylem denir.⁵¹

Ahlaki anlaşılır bir ifade ile insan davranışlarını konu alan bir bilim olarak ifade etmek mümkündür. İradeli davranışların tamamı ahlaki alanı oluşturmaktadır. Bireyin ahlakiliğın ölçüsü olarak iyiyi ve kötüyü bilebilmesi ancak bilgi ile mümkün olmaktadır. Neyin iyi neyin kötü olduğu bilgi ile bilinebilecek ki, insan iradesiyle davranışlarını yapabilsin.

Davranışların yerine getirilmesinde bireyin özgür iradesinin bulunması en önemli bir durumdur. Davranışların yapılması sonucunda olumlu yahut olumsuz sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bu davranışlar bireye eğer özgür iradesiyle yaptıysa sorumluluk yükleyecektir. Yahut başkalarının zorlamasıyla yaptıysa herhangi bir sorumluluğu bulunmayacaktır. Birey

⁵¹ K. Göz&O. Mutluel (2019) *Felsefe'ye Giriş*, Gümüşev Yayıncılık, s. 80

isteyerek davranışlar yapıyorsa sorumluluğunu bilecek ve ona göre davranışlarını şekillendirecektir.

Bu açıklamalardan da açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki ahlak, davranışlar ile ilgilidir ve davranışları kendisine konu edinmektedir. Ahlaklı olmak, topluluk içerisinde yaşayan bireylerin o topluluğun genel kabulleri olan erdemleri yaşamının her safhasında göstermesi demektir. Ahlaklı olmak erdemli yaşamaktır da dememiz mümkündür. Erdemli olmak aynı zamanda hayatın her safhasında temel değerler manzumesi olan erdemlerle süslenmek demektir.

Erdemli olmak için fiiliyata geçirmek istediğimiz davranışların öncesinde mutlaka o iş için iyi veya kötü niyetlerimiz olduğu açıktır. İnsan olmanın en önemli özelliklerinden olan düşünme ve idrak gücü çerçevesinde özgür olarak fiillerini gerçekleştirmek önemli bir yetkinlik olarak ortaya çıkmaktadır. Ameller için niyeti önemsiyoruz. Şimdi bir basamak daha ilerleyerek amellerin öncesinde niyetlere gelmiş oluyoruz. Burada erdemlere doğru bir yolculukta olduğumuzu da unutmamak gerekmektedir. Ahlaklı olmak, yapacağımız davranışlarda niyetimizin iyi olmasını sağlamak demektir. Niyetleri değerlendirmek ve onların insanlar üzerindeki etkilerini gözlemlemek önemli bir alandır. Bunun sonucunu ortaya koymayı gerçekleştirmek ahlaklı olmanın göstergesi olarak değerlendirilebilecektir.⁵²

Bu noktada “Orta yol” kavramını ele almak faydalı olacaktır;

İslam düşünürlerinde orta yol kavramı insan yaşamını düzenleyen bir kavram olarak ele alınmıştır. Bu kavram, İslam filozoflarında genelde Aristoteles'ten alındığı söylenmesine karşın, gerçekte Kur'an ve hadislerde de mevcut olması, bu iddiayı zayıflatmakla birlikte, İslam filozofları Kur'an ve hadislerde bulunan bu kavramın, ahlaki bir sistem içinde nasıl kullanılacağını, Aristoteles'in ahlakla ilgili kitabından almış olmaları muhtemeldir. Böylece zaten var olan orta yol kavramını, ahlaki bir metot içinde kullanmaya başladıkları düşünülebilir.

Kindi'nin ahlak anlayışı, Aristoteles'de olduğu gibi, orta yol üzerine kurulu bir anlayıştır. Buna göre insan her türlü davranışta orta yolu takip etmelidir. Kindi'ye göre insana ait güzel huylar, önce insan nefsinde, hikmet (bilgelik), necdet (yiğitlik) ve iffet olarak ortaya çıkar. Bu güzel huylar sonradan, bu nefsin fonksiyonu olarak insan bedeninde davranış haline gelir ki; bu da adalettir.

---

⁵² K. Göz (2020) *Erdemli Ol*, Fecr Yayınları, s. 19

Diğer bir İslam filozofu olan Farabi, fert olarak insanın ve toplumun orta olanı bulduğunda gerçek mutluluğu yakalayacağını belirtir. Bunun için insanın, gerek maddi şeyleri elde etmede ve gerek ahlaki davranışları yerine getirme konusunda, orta olanı yakalayabilmesi gerekir. Bu durum beden açısından yeme içme ve yorulmada aşırılıklardan kaçınarak, orta bir yol izlendiği zaman faydalı ve beden için yararlı olması söz konusu iken, aşırı gidildiğinde veya hiç yapılmadığında da zararlı olacağı da ortadadır. Farabi bu görüşlerini, cesaret, cömertlik, iffet vb. ahlaki kavramlarla örneklendirir. Cesaret, korkutucu nesnelere üzerine orta halli bir atılma ve yine böyle olan nesnelere orta halli kaçınma için kullanıldığını ifade eden Farabi, bu tür nesnelere üzerine normalden fazla bir şekilde atılmanın aşırılık, gerektiği kadar üzerine gidilememesinin ise korkaklık olduğunu belirtir. Farabi insanın hayatında bazen orta bir davranış gibi gözükse, aslında aşırılık olarak kabul edilen, ahlaki davranışların varlığından söz eder. Bu davranışlar ilk bakışta orta gibi gözükse de, aslında gizli bir aşırılık içerdiğini belirtir. Farabi orta olmadığı halde, ortaya benzeyen davranışları; hiddetlenmenin cesaretle, israfın cömertlikle, soytarılığın nüktedanlıkla, dalkavukluğun dostlukla, bayağılığın alçak gönüllülükle, yapmacıklığın sadakatle karıştırılabileceğini belirtir ve "kaçınmamız gereken en önemli şey, bu her iki uçtan kendisine meyilli olduğumuz "orta" ya benzeyen şeydir." ikazında bulunur.

Bir diğer İslam Filozofu İbn Sina'ya göre mutluluğu elde etme kapasitesi, düşünen nefsin basiretinin artması ile doğru orantılıdır. İnsan bu âlemle olan ilişkilerini azaltabilmesi için, öbür âlemle olan ilgisini kuvvetlendirmesi gerekir. Öbür âlemle ilişkisi kuvvetlendikçe, orada bulunma arzusu ve orada bulunan şeylere karşı aşkı artar. Bu durum o kişinin, bu âleme karşı ilgisini azaltır ve ardına bakmadan, en küçük bir şüphe oluşmadan büyük bir aşkla, öbür âleme arzu duymasına sebep olur. Bu durum, nefsin pratik bölümünü ıslah etmekle mümkün olur. İbn Sina aklın pratik bölümünün ahlak olduğunu belirtir ve onu "Bir düşüncenin öncelemesi olmaksızın kimi fillerin nefisten kolaylıkla meydana çıkmasını sağlayan bir meleke" olarak tanımlar. Başka bir ifade ile ifrat ve tefritten uzak "Ortada olan" huyun, insan nefsinde meleke haline gelmesidir.

İslam dünyasında ilk felsefi ahlak kitabını yazmış filozof olan İbn Miskeveyh ise, tüm faziletleri orta yol olarak kabul eder. O'na göre orta yol, bir dairenin merkezinin, çevresinden en uzak bir yerde bulunmasına benzer. Dairenin çevresinin değişmesi ile orta noktasının da değişmesi kaçınılmaz olması gibi, faziletlerdeki en küçük sapma da, onu orta olmaktan çıkarır ve başka bir kötülüğün doğmasına neden olur. Bu açıdan orta yolu tutturmak çok zordur. Faziletlerde orta yolu bulabilmenin en önemli şartı, kişinin insanlar içinde yaşamasıdır.

İnsanlardan uzaklaşarak dağlarda veya çöllerde yaşamayı tercih eden kişilerde faziletlerin oluşması mümkün değildir. İnsanların faziletleri toplum içinde gerçekleştirmeleri esastır.

İbn Miskeveyh, Farabi ve İbn Sina gibi, orta yolun öğrenilmesi ve insanda kalıcı hale gelebilmesinin sadece eğitim yoluyla olabileceğini savunur. Bu açıdan özellikle küçük yaşlarda, çocukların erdemleri elde etmesi için eğitilmesi gerekir. Bu tür eğitimin bir anda ve hemen olmayacağını belirten filozof, insanın yavaş yavaş, tekrar etmek suretiyle eğitileceğini ve faziletlerin ancak o zaman kalıcı birer huy olabileceğini belirtir. Çünkü yaratılış itibarıyla her insan medenidir ve mutluluğa ulaşabilmesi için, pek çok insanın bir arada bulunduğu bir şehirde yaşaması zorunludur.

Diğer bir ahlak filozofu olan Tusi, orta kelimesini, faziletler ve rezillikler açısından ele alır. Ona göre ahlaki erdemlerin de tıpkı dairenin orta noktası gibi sürekli olarak merkez noktada bulunması gerekir. Erdemler, merkezi noktadan en küçük bir sapma göstermesi durumunda erdemsizlik haline gelir ve orta olmaktan çıkar.

Osmanlı devletinde yetişmiş büyük düşünürlerden olan Taşköprizade'ye göre, insanın düşünce ve iradesine etki eden üç güç vardır. Bunlar; idrak, gazap ve şehvettir. Bu üç güçten sadece idrak gücü, yalnız insanlara has bir güç olarak ortaya çıkarken, gazap ve şehvet güçleri, hayvanlarda da ortaya çıkan güçler olduğunu belirtir. Bu üç gücün orta noktalarını, hikmet, iffet ve şecaat olarak belirler. Bu üç orta nokta, insanda bir araya gelerek Adalet faziletini oluşturur. Ona göre adalet faziletinin aşırı uçları yoktur.

Diğer bir Osmanlı ahlakçısı olan Kınalızade, orta yol fikrini açıklarken, çember örneği üzerinde durur. Ona göre nasıl ki çemberin merkezi, ancak tek bir nokta olması gerekiyorsa, aynı şekilde orta yolun da ancak tek bir noktada oluşması gerekir. Ayrıca çemberin orta noktadan başka merkezinin olmasının imkânsız olması gibi, orta yolun da ancak tek bir merkezi olabilir. Bu merkezden en küçük bir sapma olması durumunda, orta yoldan çıkılmış ve rezilliklere doğru gidilmiş olur (Kınalızade, Tarihsiz; 123). Kınalızade'de tıpkı Tusi'de olduğu gibi, orta yolu, bir noktadan başlayan ve diğer noktaya giden, düz bir doğru olarak düşünür ve bu çizgiden en küçük sapma, orta yoldan ayrılma olarak kabul eder.⁵³

İslam Ahlak düşüncesinde “mutluluk” kavramı incelenecek olursa İslam düşünürlerinin meşeyi hiçbir zaman tek bir açıdan ele almadıkları görülecektir. Onlar mutluluğu hem dünya ve hem de ahiret açısından ele almışlar ve düşüncelerini bu açıdan oluşturmayı tercih

---

⁵³ O. Mutluel (2020) *Orta Yolda Ol*, Fecr Yayınları, s. 22-33

etmişlerdir. Onlar, mutluluğu her şeyi elde edebilen, her istediğini sınırsız bir özgürlük içinde, hiçbir kısıtlamanın olmadığı bir hayat yaşamak şeklinde de ele almamışlardır. Çünkü sınırsız ve sorumsuz bir hayat, insana yakışan bir hayat şekli değildir. Aynı zamanda mutlu olmanın anahtarı da değildir.

Ayrıca mutluluğun anahtarını toplum için de yaşayarak elde etmek gerektiğini ifade etme eri de ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü dağ başında tek başına iyi bir insan olarak yaşamaya çalışmak, İslam dininin hayat anlayışına aykırı bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında eğer Müslümanların daha iyi bir hayat için insanlardan uzakta yaşamak gerektiği ifade edilmiş olsaydı, o zaman "İslam'da ruhbanlık yoktur" düsturu çiğnenmiş ve Hıristiyanlıktaki gibi bir ruhban sınıfının yolu açılmış olurdu. Buna karşın İslam düşünürlerinin mutluluk anlayışında toplum içinde kalmak suretiyle iyi bir yaşam sürmek esastır. Burada ifade edilen iyi bir yaşam sürmek anlayışının temelinde diğer insanlara, hayvanlara, doğaya karşı adil ve merhametli olurken, kendimizi de ihmal etmemektir.

İslam düşünürlerinin söylediği şudur; İnsan iffeti, hikmeti ve şecaati aklıyla bilecek, bu bilgilerden hareketle, bu erdemler, davranışlarımızda adalet olarak ortaya çıkacaktır.

İslami anlayış açısından bakıldığında mutluluk, insanın yüklendiği sorumluluğu hakkıyla yerine getirmesi veya elinden gelenin en iyisini yapmasıdır. Çünkü bazı durumlar vardır, insan ne yaparsa yapsın, ne kadar çabalarsa çabalasın bir türlü iyi ve doğruyu ortaya koyup anlatamaz. İşte bu gibi bir durumla karşılaştığı zaman Müslümanın niyetinin amelinden üstün olduğu Hz. Peygamber tarafından ifade edilmiştir.⁵⁴

Ahlakın kaynağı nedir? Sorusuna gelince; “ Kimi düşünürler ahlakın kaynağının haz, kimileri tabiat, kimileri insan duygularından biri mesela: korku, kimileri sezgi, kimileri toplum, kimileri Tanrı'nın buyruğu ve kimileri de insan aklı olduğunu iddia etmiştir.”⁵⁵

Bir fiilin iyi ve kötü gibi ahlaki sıfatlarla nitelenmesi, bir hareketler bütünü olmasından yahut tikel bir arzuya veya çıkara hizmet etmesinden kaynaklanmaz. Arzu ve çıkarlar bir fiili olsa olsa uyumlu olmak veya olmamakla nitelendirmeye elverişlidir. Nitekim hayvanların fiilleri, uyumlu olmak ve olmamakla nitelendirilmesine ve bu anlamda iyi ve kötü sıfatlarına konu olmasına rağmen ahlaki fiiller olarak değerlendirilmez. Söz gelişi biz bir atın iyi koştuğunu, bir bıçağın iyi kestiğini veya bir otomobilin iyi olduğunu söyleriz. Fakat bu kullanımların hiçbirinde iyi, ahlaki bir yüklem değildir. Bir fiil, tam da insan iradesi tarafından

---

⁵⁴ *age*, s. 16

⁵⁵ Ö. Türker (2019) *Ahlak Yeni Bir Yaklaşım*, Ketebe Yayınları, s. 50

tercih edilmiş olması nedeniyle iyi veya kötü olmakla nitelendirilmeye elverişli hâle gelir. Bu bakımdan ahlâk, insana, tercih etme (ihtiyar) özelliğini kazandıran düşünme gücünün eseridir. Fakat insan irade eden bir varlık olmasaydı onun akli bir ruha sahip olması ve Tanrı'nın emirlerine muhatap olması, insani ahlaklı bir varlık olarak nitelendirmeye yetmezdi. Nitekim akli varlıkları kabul eden Meşşai filozoflar, ayırık akılları ve meleklerin Tanrı'nın emirlerine muhatap olduğunu söyleyen kelamcılar, melekleri ahlaklı olmakla nitelemezler. Çünkü gerek ayırık akıllar gerekse melekler, irade sahibi varlıklar değildir. Öyleyse ahlakın kaynağı, tek başına ruhun akli varlık oluşu veya Tanrı'nın emirleri de olamaz. Bütün bunlar tercih gücüne eklenecek ve onu insani tercih haline getiren ikincil unsurlardır. Bu yargı, belirli bir ahlaklı önermenin maddesini oluşturan her türlü "kaynak" için de geçerlidir. Diğer deyişle belirli bir eylemin iyi ve kötü oluşunun dayanağı ile İyilik ve kötülük değerlendirmelerinin bir bütün olarak dayanağı birbirinden farklıdır. Belirli bir eylemi, şu veya bu arzumuza uyduğu, bir amacımızı gerçekleştirdiği, Tanrı'nın emirleri çerçevesinde gerçekleştiği, bir menfaat sağladığı, olmasını istemediğimiz bir durumu engellediği için iyi, aksi halde kötü olmakla niteleyebiliriz. Fakat ahlakın kaynağı veya temeli söz konusu olduğunda asıl problem, insanın bir eyleme nasıl değer kattığıdır.⁵⁶

Ahlaklı bir nesne olarak insanın özgür olup olmadığı da tartışılan konulardan birisidir. Ahlaklı özne olarak insanın özgür olduğu değil olmadığı ispata muhtaçtır. Çünkü ahlakın yapıcısı olarak insan, özgür olduğundan ziyade olmadığını bilmemektedir. Varlığın kendisi, nihai iyi olarak ahlaklı yaşama katılmadığı ve farklı var oluş düzeylerinin değersel hiyerarşisi bu nihai iyiye nispetle belirlenmediği sürece insanın niçin ahlaklı olması gerektiğini cevaplamak öyle görünüyor ki imkansızdır.⁵⁷

Varlık dolayısıyla iyilik ve yetkinlik tecrübesi, dört önemli aşamadan geçerek bütünleşir.

- Birincisi, kendinden kendine bakış olarak ahlaklıdır
- İkincisi, kendinden başkasına ve başkasından kendine bakış olarak ahlaklıdır.
- Üçüncüsü, kendinde oluş olarak ahlaklıdır.
- Dördüncüsü, bir olma hâli olarak ahlaklıdır

---

⁵⁶ *age s. 51*

⁵⁷ *age, s. 58*

Ahlâk, insan olmanın zorunlu kıldığı özgür fiiller alanı olduğu sürece insanın, kendisine ilişkin farkındalığını ve kendi imkânlarını keşfetmesini gerektirir.⁵⁸ Bu bağlamda insan davranışları üzerinde duran Ahlak felsefesi, değerler alanını inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹

Babanzade Ahmed Naim, ahlak ile ilgili düşüncelerini Ahlak-ı İslamiyye Esasları isimli eserinden dile getirmiştir. O'nun bu eseri 1912 yılında dönemin Maarif Nâzırı Emrullah Efendi tarafından, Ağustos 1328/1912 tarihinde Lahey'de toplanacak II. Beynelmîlel Terbiye-i Ahlâkiye Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen katılmak ve tebliğ sunmak üzere Babanzâde Ahmed Naîm'e hazırlanmıştır. Hükümetin düşmesi üzerine bu tebliğ sunulamamış, daha sonra Ahmed Naîm tarafından genişletilerek önce Sebîlürreşâd mecmuasında tefrika edilmiş, sonra da muharrir tarafından tekrar gözden geçirilerek risâle hâlinde 1924 yılında neşredilmiştir.⁶⁰

Ahmed Naim ahlakın tanımından ziyade muhtevası ile ilgilenmiştir. O'na göre ahlak içeriğini bütünüyle dinden almaktadır. Batılı düşünürlerin tefekkürlerin vardığı en yüksek merteye ile vahyin ifade ettiği hakikatler aynı hakikatlerdir. Batılı düşünürlerden özellikle Kant'ta göre mükemmel, tam bir ahlaktan bahsedebilmemiz için kişinin ödül beklentisi veya ceza korkusu olmadan tamamen ödev bilinç ve sorumluluğuyla ilgili fiili yerine getirmesi gerekir. Babanzade Ahmed Naim bu düşüncenin tam olarak İslam'ın istediği ve inşa ettiği sorumluluk bilinci ve ahlak düşüncesi olduğunu ifade eder.

İslam tek hak dindir. Batı filozofların kendisine muhalif olarak ortaya çıktığı din, İslam değil tahrif edilmiş Hristiyanlıktır. Ahmed Naim eserini batılılara İslam Ahlak Felsefesini tanıtmak için kaleme almıştır. Eser boyunca sık sık vahye müracaat eder. Düşüncelerini ayet, hadis ve İslam büyüklerinin hayatlarından örnekler ile delilli bir şekilde ortaya koyar. O'nun düşüncesinde İslam dini evrenseldir. Dolayısıyla söylenmiş tüm hakikatler kim tarafından ifade edilirse edilsin İslam'ın hakikatleridir. Eğer İslam hakkıyla tahkik edilip, bilirse bu hakikatlerin hepsini bünyesinde barındırdığı görülecektir. İslam asla selim akılla çelişmez. Gerek batılı filozofların, gerekse batılı bir zihinle düşünen yerli düşünürlerin yapmış oldukları hata bozulmuş tertemiz İslam ile tahrif olunmuş Hristiyanlığı birbirine karıştırmalarıdır. Batının müntesibi olduğu din onların yükselmesindeki ve gelişmesindeki en büyük engeldir. Doğunun müntesibi olduğu din ise yükselmesindeki ve gelişmesindeki en büyük etkidir. Batı toplumları

---

⁵⁸ *age*, s. 60

⁵⁹ K. Göz (2011), *Çevre Ahlakı ve İnsan*, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12, 97

⁶⁰ B.A.Naim, (2020) *İslam Ahlakının Esasları*, Beyan Yayınları s. 10

tahrif oldukları dinlerine sarıldıkça gerilemiş, doğu toplumları ise dinlerine sarıldıkça ilerlemiş ve büyük medeniyetler inşa etmişlerdir. Doğu toplumlarının dinine sarıldıkları dönemlerde inşa etmiş oldukları yüksek kültür ve medeniyet bir hayal veya bir ütopya olmayıp, yaşanmış tarihi bir gerçektir. Öyle ki batılı filozofların uzun yıllar üzerinde düşünüp yoğun gayretler ile ortaya koydukları hakikatler İslam'ın içinde bulunan hakikatlerdir.

Bu bölümde Babanzade Ahmed Naim'in Ahlak-ı İslamiyye adlı eseri tahkik edilecektir. Kendisi eserinin başında eseri kaleme alış sebebini şu şekilde açıklar;

1912 Ağustos'unda ikinci defa olarak Lahey'de "Ahlâk Terbiyesi Kongresi" toplanmış idi. Hükümetimiz, ilk ilmî toplantıya iştirak etmemiş / katılmamış olduğu için buna olsun temsilci gönderilmesi ve Şark'ta ahlâk terbiyesinin dayanağı olan esasları anlatan bir raporun Kongre'de bulunan temsilcilere sunulması resmen rica olunmuştu.

Bu resmî talepte, Şark terbiyesi hakkındaki malumatın, vaktiyle Korfo'lu bir Yunanlı tarafından yazılmış kısa bir eserden ibaret olduğu da açıklanmıştı.

Maarif Nezareti / Eğitim Bakanlığı, bu dâvete katılacağını bildirdi. Dönemin Eğitim Bakanı merhum Emrullah Efendi, gereken raporun hazırlanmasını benden istedi.

Raporun bir dereceye kadar hazırlanmasına tarafımdan özen gösterildiyse de, Kongre'nin toplanması günlerine yakın bir zamanda Kabinenin / Hükümetin değişmesi, taslak hâlinde kalan eserin tamamlanmasına ve son şekli almasına olduğu gibi, hükümet tarafından temsilci gönderilmesi hakkında verilen resmî sözün tutulmasını da geri bıraktı. Bereket versin ki, o sene kendi hesabına Kongre'ye katılan bir iki Türk bulundu da, hükümetin, içine düştüğü yalancılık mevki de biraz gizli kalabildi.

O zamanki müsveddeleri, Sebîlürreşâd mecmuası neşretmiş idi. Bugün belki, yalnız bir tarihî vesîka olmaktan fazla kıymeti olmayan o satırları, bazı vatandaşlarımızın zevk ve mizacına / tabiatına uygun düşer inancıyla, düşüncesiyle aynen yayınlıyorum.

İsabet mi ediyorum?

Bilmem!⁶¹

3.1.İslam ahlakının kaynağı İslam dinidir

Doğu ve batı toplumlarının birbirlerine yeterince tanımadıkları ve anlamadıkları bir gerçektir. Bu yüzden bugün yapılması gerek en önemli iş doğu ve batı toplumlarını

---

⁶¹ B.A.Naim, (2020) *İslam Ahlakının Esasları*, Beyan Yayınları s. 47

tanıştırmaktır. Ahmed Naim meseleye müntesibi olduğu toplumun açısından ele alır ve doğu toplumlarının batı toplumlarını yeterince tanımadığını ifade eder. Kendisi batıyı çok iyi tetkik etmiş bir mütefekkir olduğu için benzer sorunun batı toplumları içinde geçerli olduğunu ifade eder. Avrupalı olmayan milletler içerisinde özellikle Müslümanlar uzun süre Avrupa'nın sömürgesi olarak kalmışlardır. Avrupalı sömürgecilerin idareleri altında bulundurdıkları kitlenin din, dil, örf ve adetlerini iyi bilmeleri yine kendi menfaatlerinin bir gereğidir.

İslam medeniyetinin baş döndürücü yüksekliği batı ile arasında kapanmaz zannedilen bir uçurum oluşturmaktadır. Özellikle Rönesans öncesi Avrupa'nın içerisinde bulunduğu durum İslam medeniyeti çok uzağındadır. Ahmed Naim kapanmaz denilen bu uçurumun batılı müsteşrikler ve oryantalistler eliyle İslam medeniyetine ait eserlerden nefis alıntılar yapmaları suretiyle kapandığını ifade eder. Sömürgecilerin kimi zaman ticaret ile kimi zaman esir düşmüş halklarla irtibata geçmeleri ile kimi zaman ise Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri ile bu uçurum epeyce doldurulmuştur. Yakın zamana kadar Avrupalının gözünde Müslüman demek geri kalmış, barbar, insanlıktan uzak, işkenceden zevk alan adam demektir. Müslümanları kendi üzerlerine tanrının göndermiş olduğu bir musibet bir bela olarak görürlerdi. Özellikle son asırda tanışmanın vesilesiyle Müslümanlara karşı olan bu bakış değişmiştir. Müslümanlar insanlığa katkı sunan ve hakikat aşkının bir ürünü olan her çalışma ve gayrete şükranlarını sunarak mukabele etmektedirler.

Babanzade Ahmed Naim hayatın her alanında olduğunu gibi ahlak alanında da temel insani vazifeleri ve insani hayatı düzenleyen kaideleri insanlara dinin öğrettiğini ifade eder. Ayrıca toplumların ilerlemesi için kurallar ve kanunlarda yine din tarafından öğretilmektedir. O, kendisi bu kural ve kaidelerden mahrum olan toplumlarda bu açığın filozoflar marifetiyle doldurulmaya çalışıldığını söyler. Felsefi fikirler toplumları kalkındırmakta büyük rol oynamakta ancak kalplerde yer edinmemektedir. Özellikle ahlaki faziletlerin ruha işlenmesi noktasında dinler kadar başarılı olamamaktadır. Dinin temeline dayanmayan sırf akla ve tefekküre dayanan bu ahlak kaideleri heva ve heveslerine uymak isteyen ve halkların büyük bir kısmını kapsayan kitleler tarafında benimsenmeyecek ve bu felsefi nazariyeler hiçbir zaman bir fazilete dönüşmeyeceklerdir. Ahmed Naim'e göre bu nazariyelerin bir fazilet ve melekeye dönüşmesi ancak din eliyle olabilir. Ahlaki esasların en büyük bekçisi ahirete, hesaba, ceza veya mükafata gönülden imandır.

Allah'ın kitabı ve Rasulü'nün sünneti en güzel ahlak kurallarını içermektedir. Müslümanlar ahlaki erdemlerle bezenmek için bu iki temel kaynak dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymamışlardır. Allah'ın kitabına uymak ve O'nun peygamberine benzemek en yüksek ahlaki

meziyetlere sahip olmak demektir. Bu cihetten Müslümanların yine bu dini güzel bir şekilde yaşamış Müslümanlardan başkasına ihtiyaçları yoktur. Ahmed Naim Hind'de ve batıda yazılmış kimi eserlerin Müslüman alimlere fikir vermek bakımından önemli olduğunu ifade ettikten sonra bunun pratik hayatta bir yansımalarının olmadığını, İbn Sinaların, Farabilerin, İbn Rüşdlerin pratik yaşamlarını Kur'an ve Sünnete göre tanzim ettiklerini söyler. Kur'an ve onun pratiği olan sünnet bu konuda çok daha gür bir pınardır. Babanzade İslam dinin ahlak dini olduğunu ifade ettikten sonra Kur'an hakkıyla tetkik edilecek tüm ayetlerinin insanı hidayete ve ahlaki meziyetlere yönelteceğini ifade eder. O, bu başlıkta Hz.Peygamber'in eşi Hz.Aişe'ye "bize O'nun ahlakını tarif et" dediğinde Hz.Aişe'nin; "siz hiç Kur'an okumaz mısınız? O'nun Ahlak'ı Kur'andı." İfadesini nakleder. Kur'an'ın bu ahlaki faziletlerinin tabiiileri tarafından bu kadar benimsenmesinin en büyük sebebi, bu meziyetlerin Hz.Peygamber'in şahsında gözlemlenebilmesinden kaynaklanmaktadır.

3.2.İslam dininde güzel ahlakın önemi

Bu bölümde müellif, ahlaki vazifelerin dindeki yerini açıklamadan önce İslam dininde faziletlerin ne kadar övüldüğünü, reziletlerin ise ne kadar yerildiğini ifade eder. Hz.Peygamber'in güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini vurgulayarak fikrini Kur'an ve sünnetten örnekler vererek ortaya koyar. Bu bölümde örnek olarak sunduğu ayet ve hadislerden bazıları şunlardır:

Hz.Peygamber; "Ben ancak ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim" hadis-i şerîfi ile açığa kavuşturdukları gibi, güzel ahlâka verdikleri ehemmiyeti / önemi, Allah'a dua ederken bile ihmal etmeyip namazın başlangıcında: "Ya Rab! Ahlâkın en güzellerine varmak için bana yol göster. Zira en güzel ahlâka vardıracağ ancak sensin. Ya Rab! Fenâ ahlâkı benden uzak tut. Zira ahlâkın fenâsını benden uzaklaştıracak ancak sensin" (*Müslim, c. I s.535*) buyururdu.

Çok kere de: Rabbim! Senden sıhhat, âfiyet (yâni din ve dünya ile ilgili olan kötülüklerden korunmak), bir de güzel ahlâk dilerim!" diye O'nun huzurunda yalvarıp yakarırdı.

Bir gece ta sabaha kadar, "Rabbim! Sen benim dış görünüşümü güzel yarattın. Ahlakımı da güzelleştir!" (*Müsned c. VII s.68*) diye dua buyurmuşlar.

Kendisine "Ya Resûlullah! Bütün gece dua ve niyazın/yakarışın hep güzel ahlâka dair idi", denilince, "Allah'ın Müslüman kulu, ahlâkını güzelleştire güzelleştire sonunda güzel ahlâkı onu cennete sokar. Aynı şekilde ahlâkını çirkinleştire çirkinleştire sonunda kötü ahlâkı onu

cehenneme sokar. Müslüman kulun öylesi vardır ki, uykuda iken bile Allah onların günahlarını bağışlar", buyurmuşlardır.

Kur'an'da güzel ahlaka dair ayetler;

"Affa sarıl, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (*Araf Suresi, 199*)

"Şüphesiz Allah Teâlâ adâleti, ihsanı (iyiliği), yakınlarla vermeyi emreder. Sözün ve fiilin kötüsünden, kötülükten, haddi aşmaktan nehyeder (yani bütün bunları yasak eder)..." (*Nahl Suresi, 90*)

"... Bir de başına gelen şeye sabret ki, bu sabrın, azmedilecek (kararlılıkla gayret gösterecek) şeylerdendir." (*Lokman Suresi, 17*)

"Uğradığı zulme sabredip, affeden kimsenin imanı ise daha yüksektir. Zira / çünkü bu, azmedilecek şeylerin en mühimlerindenidir." (*Şura Suresi, 43*)

"Öyle ise sen onları bağışla ve yumuşaklık ile muamele et. Zira Allah Teâlâ ihsan (iyilik) edenleri sever." (*Maide Suresi, 13*)

"... Bir de onlar, af ile yumuşaklıkla muamele etsinler. Siz, Allah'ın sizi bağışladığımı istemez misiniz?" (*Nur Suresi, 22*)

"... (Ya Muhammed!) Kötülüğü, kendisinden daha iyisi ile yani güzellik ile defet. Kendisiyle aranızda düşmanlık olan kimse (o takdirde) bir de bakarsın ki sana müşfik / şefkatli bir dost gibi oluvermiş." (*Fussilet Suresi, 34*)

"... Allah'a tam anlamıyla inananlar, genişlik hallerinde de, darlık hallerinde de Allah yolunda harcarlar; hiddetlerini, öfkelerini zabtederler; halkı af ederler; Allah da zaten, böyle iyilik edenleri sever." (*Al-i İmran Suresi, 133-134*)

"... Zannın çoğundan sakınınız. Zira zannın azı bile günahdır. Bir de birbirinizin gizli kapaklı taraflarını araştırmayınız (tecessüsten / araştırmacılıktan uzak durunuz) Birbirinizi de gıybet etmeyiniz (birbirinizin ardından, birbirinizin kusurlarını sayıp dökmeyiniz)." (*Hücurat Suresi, 12*)

Güzel ahlaka dair hadisler;

"Ahlaki güzellikler cennet amellerindedir (işlerinden, eylemlerindedir). (*Feyz'ul Kadir, c. III s.384*)

"Dinden (dinin emir ve yasaklarına uymaktan sonra aklın başı, halka kendini sevdirmek ve (insanlardan) her iyiye veya kötüye karşı bolca iyilikte bulunmaktır." (*Feyz 'ul Kadir, c. V s.2*)

"Güzel ahlâka yapış. Zira insanların en iyi ahlâklıları, dini en iyi olanlarıdır." (*Müsned, c. V, s.89*)

"Allah Teâlâ, bir kulunun hem dış görünüşünü, hem de ahlâkını güzel yaratıp da onu ateşe yedirmez." (*Feyz 'ul Kadir, c. V, s.441*)

"İnsanın asaleti, dinidir. Şerefi, güzel ahlakıdır. İnsanlığı, mürüvveti (mertliği, yiğitliği, İyilikseverliği) de aklıdır." (*Müsned, c. II, s. 365*)

"Siz bütün halka mallarınızla iyilik etmeye yetişemezsiniz. Öyle ise güler yüzlülükle, güzel ahlâk ile yetişiniz." (*Feyz 'ul Kadir, c. II, s.557*)

"Allah Teâlâ bu dini, halis (katışıksız) olarak kendi dini kılmıştır (Nezdinde makbul din olarak seçmiştir). Halbuki dininize cömertlik ile iyi ahlâktan başkası yakışmaz. Öyleyse siz de gaflet etmeyiniz de, dininizi bu iki şey ile güzelleştirip süsleyiniz." (*Feyz 'ul Kadir, c. V, s.209*)

"İçinizden en fazla sevdiklerim, kıyamet gününde yeri bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanlarınızdır. " (*Tirmizi, c. VI, s. 370*)

"Müminlerin imanca en kamilleri (olgunları), ahlâkı en iyi olanlarıdır ki, bunlar, kendileriyle hoş geçinilen, insanlarla iyi ilişki kuran ve kendileriyle iyi ilişkiler kurulan kimselerdir. Başkalarıyla iyi ilişki kurmayan ve kendisiyle iyi ilişki kurulması mümkün olmayanlarda hayır yoktur. " (*Müsned, c. VI, s. 47*)

"Allah Teâlâ, ahlâkın yükseğini sever, bayağlarını sevmez. " (*Feyz 'ul Kadir, c. II, s. 251*)

"Tedbire benzer akıl, güzel ahlâka benzer asalet yoktur. " (*İbn Mace, c. II, s. 1410*)

"Şüphesiz bir kul, güzel ahlâkı sayesinde (nafîle) ibadeti az olduğu halde, ahiretin derecelerinin en büyüklerine ve ahiret konaklarının en yükseklerine kavuşur. Kötü ahlâkı sebebiyle de insan, iyi kullar arasında sayılır iken, Cehennem'in en aşağı tabakalarını bulur." (*Taberani, c. I, s.260*)

"Sirke balı nasıl bozarsa, fena ahlâk da ameli (davranışları, eylemleri) öylece bozar. Güzel ahlâk ise güneşin karı erittiği gibi, günahları eritir." (*Feyz 'ul Kadir, c. IV, s. 113*)

"Fena ahlâk uğursuzluktur. En kötüleriniz de, en fena ahlâklılarınızdır. " (*Feyz 'ul Kadir, c. IV, s. 113*)

"Her şeyin bir tövbesi vardır. Yalnız fena ahlâkı olanın tövbesi yoktur. Zira o hiç bir günahattan tövbe etmez ki, daha fenasına yakalanmasın." (*Feyz 'ul Kadir, c. II, s. 510*)

Hazret-i Peygamber (S.A.V)'e, birisi: "Güzel ahlâk nedir?" diye sormuş: "- Sana darılan kimse ile görüşmen, seni mahrum edene vermen, sana zulmedeni affetmendir" buyurmuşlardır. (*Müsned, c. IV, s. 158*)

Birisi Resûlullah (S.A.V.)'in önünde, sağ tarafında ve sol tarafında durarak ayrı ayrı üç kere, "Ya Resûlullah! Din nedir?" diye sormuş. Üçünde de "Güzel ahlâktır", cevabını almış. Bununla da yetinmeyerek bir kere de arka tarafına geçip, "Ya Resûlullah! Din nedir?" diye sorunca, şanlı, şerefli Hazret-i Peygamber artık arkasına dönerek: "Yahu, anlamıyor musun? Gazap etmemektir", buyurmuşlardır. Bir diğeri ise "Ya Resûlullah, bana nasihat et!" demiş, "Nerede bulunursan bulun Allah'tan kork", buyurmuşlar. "Daha nasihat et", demiş, "Kötülükten sonra hemen bir iyilik işle ki onu mahvedesin", buyurmuşlar. Yine: "Daha nasihat et" diye ricada bulununca: "Halka, güzel ahlâk ile muamele et", cevabını almıştır. (*Tirmizi, Birr, 55*)⁶²

3.3. İman ile güzel ahlak arasındaki ilişkiyi açıklayan hadisler ve deliller

Ahmed Naim bu bölüme, İslam'da dinen farz olan davranışlar ile ahlakın birbirine olan münasebetlerine dair verdiği delillerin yeterli olduğunu söyleyerek başlar. Daha sonra İslam'da güzel ahlaka sahip olmanın farz oluşuna dikkat çekmek için aşağıdaki hadisi şerifleri aktarır;

"İman yetmiş küsur kadar şube (nevi, çeşit)'dir. En üstünü, en faziletlisi 'Lâ ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur), demek, en düşüğü de, insanlara insanların yürüdüğü yoldan eza verecek bir şeyi kaldırmaktır. Haya (utanmak) da, imanın bir şubesidir." (*Buhari, c. I, s. 24*)

"İmanın en şerefli, halkın senden emin olmasıdır. İslâm'ın en şerefli de, halkın, senin dilinden, elinden selâmette olmasıdır. Hicret'in de en şerefli, kötülükleri terk etmektir." (*Feyzu'l Kadir, c. I, s. 523*)

"İmanın en faziletlisi Allah için sevmek, Allah için buğz (nefret) etmek; lisanını Allah'ı zikirle çalıştırmak; kendin için her neyi seversen, başkaları için de onu arzu etmek, kendin için

⁶² Bu bölüm Ahmed Naim'n ilgili eserinden aktarılmıştır. Parantez içlerinde geçen ifadeler eseri yayına hazırlayan Fahrettin Gün'e aittir. Ahmed Naim'den farklı olarak ayet ve hadislerin kaynakları dipnotta değil sonunda parantez içerisinde gösterilmiştir. Ahmed Naim'in kaynağını belirtmediği hadisler bu bölüme alınmamıştır.

her neden hoşlanmazsan başkaları için de o şeyin meydana gelmesini arzu etmemek; bir de ya hayır söyleyip yahut sükût etmektir." (*Feyzu'l Kadir, c. II, s. 30*)

"Yüce Allah'a yemin ederim ki, hiçbir kul kendi nefsi için istediği hayrı, kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz." (*Buhari, c. I, s. 26*)⁶³

İlgili hadisi şerifleri aktardıktan sonra Ahmed Naim, İslam medeniyetinde ahlaki vazife ve haklar ile dini vazife ve hakların iç içe olduğunu söyler. O'na göre hiçbir ahlaki emir yoktur ki, aynı zamanda dini ve imani bir emir olmasın. Bir Müslüman için namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek nasıl dini bir vazifeyse, ailesi için harcama yapmak, insanlara karşı güler yüzlü davranmak, dini birer vazifedir. Nasıl ki insan öldürmek, içki içmek, kumar oynamak kötü ve haramsa aynı şekilde gıybet etmek, boş işlerle uğraşmak, edebe uymayan tavır ve davranışlarda bulunmak, kendini küçük düşürmek ve insanları küçük görmekte aynı şekilde kötü ve haramdır.

İslam Müslümanlara sadece yaratıcıya karşı olan görev ve sorumluluklarını öğretmez, aynı zamanda topluma karşı olan görev ve sorumluluklarını da öğretir. Kişinin özel halleri dahi en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir. Aile bireylerinin birbirine karşı tutum ve davranışları, karı koca ilişkileri, hısım akraba, eş dost münasebetleri en ince detaylarıyla açılanmış Müslümanlar arasındaki ilişki kardeşlik zemininde kurulmuştur. Bu yüzden bir Müslüman İslam coğrafyasının neresine giderse gitsin yabancılık çekmez. Her zaman kendisine uzanan bir yardım eli bulur.

3.4.Hürriyet ve mesuliyeti gösteren ayetler ve hadisler

Babanzade Ahmed Naim bu bölümde felsefenin ve filozofların günümüz Avrupa medeniyetini inşa etmekte büyük hizmetler ifa ettiğini bunun inkar edilemeyeceğini söyler. Ancak buna karşın Avrupa halkları vazife ve mesuliyet bilincini dinin öğrettiği şekilde içten kavrayamamıştır. Vahiyden uzak, sadece akıldan çıkan ahlak nazariyesini kabul etmeyenlerin sayısı hiçte az değildir. Batının aklı ile bugün henüz ulaşabildiği toplum yapısını İslam 13 asır önce inşa etmiştir. İslam felsefenin en sağlam ahlaki prensiplerinin hiçbirini inkar etmez. O'na göre İslam dinin temeli ve dayanağı aklın prensipleridir. İslam'ın aklın sahip olduğu yüksek mevkiden hiçbir zaman geri düşmediğini ifade ettikten sonra Hz.Peygamber'in "İnsanın dini akıldır. Aklı olmayanın dinide yoktur" (*Feyzu'l Kadir, c. III, s. 535*) dediğini aktarır. Bu yüzden İslam'ın prensiplerinde aklın reddedeceği hiçbir nokta yoktur. O, rasyonalistlere İslam'ın prensiplerinin kendilerine ne kadar uygun olduğunu gösterilmesi gerektiğini söyler.

---

⁶³ Ahmed Naim'in aktardığı kaynaklar parantez içerisinde gösterilmiştir. Kaynağı belirtmediği hadisler bu bölüme alınmamıştır.

Eski ve yeni felsefede ahlak için ahlak için belirlenen en önemli prensibin “ihtiyar/hürriyet (liberte)” olduğunu ifade eder. Kader meselesine de bu açıdan bakmaya çalışır. Müslümanların kadere iman ettikleri için tenkid edildiklerini oysaki bunun doğru anlaşılmadığını ifade eder. Ahmed Naim’e göre İslam’ın iman esası kıldığı kader Cebriyeci bir anlayışla iradenin tamamının devre dışı bırakıldığı bir inanç değildir. Müslümanlar irade ve hürriyet meselesini büyük bir titizlikle irdelemiş ve nihayetinde felsefe ile dini bir araya getirerek barıştırmışlardır. Bu konuda Müslümanların hakkında batıl bir zan olduğunu söyler ve bu yanlışlığı düzeltmeyi kendisi için bir vazife addeder.

Müslümanlar hem kadere iman eder, hayır ve şerrin yaratıcısının Allah olduğuna inanırlar hem de Allah’ın doğru ve yanlış yolları gösterdiğini isteyen istediği yoldan gidebileceğini bilirler. Mantıklı ve tutarlı her din insani davranışlarının olmazsa olmazının mesuliyet olduğunu bilir. Eğer insan mesul olmayan bir varlıksa haramın ve farzın ne manası kalır. Herhangi bir din müntesiplerinden hürriyet fikrini kaldırırsa kendi idam kararını vermiş olur. Babanzade Ahmed Naim, kader inancının hürriyete engel olmadığını ifade etmek için mesuliyetle ilgili ayet ve hadisleri delil olarak sunar.

İnsanın davranışlarından mesul olduğunu gösteren ayetler:

"Her kim bir zerre miktarı hayır (iyilik) işlerse onu bulur. Her kim de bir zerre miktarı şer (kötülük) işlerse onu bulur. " (*Zilzal Suresi, 7-8*)

"Sen onlara de ki: Her biriniz, kendi niyetiyle, istediği yola göre amel eder. Hanginizin tuttuğu yol hidâyete (doğruluğa) daha yakın ise onu da Rabbiniz daha iyi bilir." (*İsra Suresi, 84*)

"İnsan, çalıştığı şeyden başkasını bulamaz." (*Necm Suresi, 39*)

"Her kim ahiret hayatını isterse ona ziyadesiyle beraber veririz. Her kim de dünya hayatını isterse, ona ondan veririz..." (*Şura Suresi, 20*)

"Sen onlara de ki: Hakk'ı bildirmek Allah'tan; isteyen iman eder, isteyen kâfir kalır..." (*Kehf Suresi, 29*)

"İyi amelde bulunan kendi menfaatine, kötü amelde bulunan ise kendi zararına çalışmış olur. Ondandır da Rabbinize dönersiniz." (*Casiye Suresi, 15*)

"Allah Teâlâ yaptığından mesul olmaz. Halbuki onlar mesul olurlar." (*Enbiya Suresi, 23*)

"...Bir millet kendilerinde olanı değiştirmedikçe Allah Teâlâ da onlarda olanı değiştirmez." (*Ra'd Suresi, 11*)

"Allah Teâlâ bir millete ihsan ettiği bir nimeti, o millet kendilerinde olanı değiştirmedikçe değiştirmez..." (*Enfal Suresi, 53*)

İnsanın davranışlarından mesul olduğunu gösteren hadisler:

"Her biriniz çobandır ve sürüsünden mesuldür / sorumludur." (*Müslim, Kitabı'l-İman, s. 1459*)

"Her kim kıyamet günü sıkı bir sorguya çekilirse azap olunur (Diğer rivayete göre helâk olur)." (*Feyzu'l Kadir, c. IV, s. 334*)

"Kıyamet gününde Ademoğlu beş Şeyden sual olunmadıkça Rabbinin huzurundan ayrılmaz. mrnden sorulur ki, onu ne ile geçirip tüketti? Gençliğinden sorulur ki, onu ne ile yıprattı? Malından sorulur ki, onu nereden kazandı. Ve nereye sarf etti? Bir de öğrendiği Şey ile ne Şekilde amel etti, diye sorulur." (Tirmizi, c. IV, s. 612)⁶⁴

İlgili ayet ve hadisleri düşüncelerine delil olarak sunan Babanzade Hz.Peygamber'in dahi mesuliyetinin ağırlığına ümmetini Şahit tuttuğunu ifade eder.

3.5. "Asli günah teorisi" İslam dinine uymaz

İslam dinin inşa etmiş olduğu mesuliyet düşüncesi akliselim her insanın kabul edebileceği seviyededir. İslam'a göre suçun Őahsilięi esastır. Hiçbir baba evladının veya hiçbir evlat babanın suçu ile suçlanamaz. Ahmed Naim, İslam'ın asli günah fikrini net bir Şekilde reddettiğini ifade eder. Bu düşüncesini Şu ayetler ile destekler;

"...Günah işlemek imkânına sahip olan hiçbir kimse, diğerinin günahını yüklenmez..." (*Zümer Suresi, 7*)

"Sen onlara de ki: Allah'a ve Resulüne itaat ediniz. Eğer yüz çevirerseniz Resuln tebliğ hususunda kendisine yüklenmiş olan mesuliyet ancak kendisine; itaat hususunda da size yüklenen mesuliyet de ancak size dönüktür, aittir. Bununla beraber eğer Peygamber'e itaat ederseniz hidayeti (doğru yolu) bulursunuz. Resul ise size karışmaz. Onun vazifesi yalnız açıkça tebliğ etmekten / bildirmekten ibarettir." (*Nur Suresi, 54*)

---

⁶⁴ Babanzadenin delil olarak sunduğu ayet ve hadislerin kaynağı parantez içinde verilmiştir.

"Ey iman edenler! Siz kendinize bakınız! Siz hidayet yolunda olduktan sonra dalalette (sapıklıkta) kalanların sapıklığından size zarar gelmez. Hepinizin dönüşü, Allah'adır. Yaptığınız şeyleri işte o zaman size birer birer O bildirir." (*Maide Suresi, 105*)

"Ey insanlar! Rabbinizden sakınınız. Öyle bir günden de korkunuz ki, hiçbir peder evladı yüzünden hiçbir mükafat ve ceza ile karşılaşmaz. Hiçbir evlat da kendi pederinden dolayı hiçbir mükâfat ve mücazat / ceza görmez..." (*Lokman Suresi, 33*)

"İşte onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Kazandıkları kendilerine, sizin de kazandığınız kendinizdir. Onların yapmış oldukları şeylerden de, siz mesul olmazsınız." (*Bakara Suresi, 134*)

3.6.Kader ve Mesuliyet

Babanzade Ahmed Naim, İslam'ın mesuliyetin bir kişiden başka bir kişiye geçmesine sadece o davranışın başka kimseye bulaşması şartıyla mümkün olacağını söyler. Bunun izaha ihtiyaç duyamadığı ifade eder ve düşüncelerine delil teşkil eden bir ayet ve üç hadisi şerifi aktarır;

Nahl Suresinin 25. ayet-i kerimesi:

"... Ta ki onlar, kıyamet gününde kendi günahlarını tamamen yükledikten başka bir de anlamadan, dinlemeden sapıttırdıkları kimselerin günahlarını yüklensinler. Böylelerinin günahı, ne fena günahtır!"

"Her kim iyi bir âdet başlatırsa, oluşturursa hem bu adetin sevabına, hem de ümmet onu yaptıkça onların sevabı miktarınca sevaba kavuşur. Her kim de fena bir âdet başlatırsa kıyamet gününe kadar hem kendi davranışının günahına, hem de o adet üzere davrananların günahına uğrar" (*Müslim, c. II, s. 706*)

"Ademoğlu, öldüğü vakitte, ameli kesilir. Yalnız üç şeyden kesilmez: Biri sadaka-i cariyeye (yâni köprü, mescit, hastane, mektep ve benzeri hayırlar), diğeri kendisinden istifade olunan bir ilim; üçüncüsü de kendisine hayır dua eden yararlı bir evlat." (*Müslim, c. III, s. 1255*)

"Hayra (iyiliğe) öncülük eden kimse o hayrı işleyen; şerre (kötülüğe) öncülük eden kimse de o kötülüğü işleyen gibidir" (*Tirmizi, c. V, s. 41*)

Ayeti kerime ve hadisi şeriflerden de anlaşılacağı gibi insanların sebebiyet verdiği şeyin mesuliyetinden hisseder olması selim aklın bir gereğidir.

Ahmed Naim kader ve mesuliyet konusunda, kendisinden üstün bir güce tapınmayan hiçbir din veya ideolojinin bulunmadığını söyler. Bir inançtan azade olduğunu söyleyen

filozoflar dahi kendi görüşlerine bir inanç gibi sarılmaktadırlar. Müslümanlar mesuliyetin temel prensibi olarak cüzi irade ve külli iradenin varlığını kabul etmişler, sevap ve cezanın yani mesuliyetin cüzi irade ile ilgili olduğunu savunmuşlardır. Hakiki fail ve yaratıcının Allah Teâlâ olması mesuliyetin insana ait olduğu fikri ile çelişmez.

Müslümanların mesuliyetten kaçmadıklarının bir başka delili ise bulaşıcı hastalıklardan korunmak için sarf ettikleri çabadır. Bilhassa veba ve cüzzam hastalıkları konusunda Hz.Peygamber'in tutum ve davranışları bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Nitekim Hz.Peygamber, veba ve taun hastalıkları ile ilgili; "Bir yerde veba olduğunu haber alırsanız, vebanın üzerine gitmeyiniz. Siz bir yerde iken de veba peyda olursa vebadan kaçarak oradan çıkmayınız" (*Muvatta, c. II, s. 894*) buyurmuşlardır. Hz.Peygamber'in salgın hastalıklara karşı ortaya koymuş olduğu bu bilinç bugünkü ilimlerden yaklaşık on üç asır öncedir.

Müslümanların tıp ilmine vermiş oldukları önem kader meselesine bakışlarının en önemli delillerindedir. Babanzade Ahmed Naim, Gazali'nin "tıp ilmini tahsil etmek farzı kifayedendir." Dediğini nakleder. Gazali'ye gelmeden önce Hz.Peygamber'in tıp ilmine vermiş olduğu önemi aşağıdaki hadisi şerifler ile açıklar;

"Ey Allah'ın kulları! Tedavi olunuz. Zira Allah Teâlâ hiçbir hastalık vermemiştir ki, ona bir de derman vermesin. Yalnız bir hastalık müstesnadır ki, o da ihtiyarlıktır." (*Tirmizi, c. IV, s. 383*)

"Allah Teâlâ hiçbir hastalık indirmede ki, ona mahsus bir de deva (çözüm, çare) indirsin. O devayı bilen bilir, bilmeyen bilmez. Yalnız ölüm, bundan müstesnadır. " (*İbn Mace, c. II, s. 1141*)

"Allah Teâlâ derdi de, dermanı da yaratmıştır. Öyle ise tedavi olunuz. Şu kadar var ki haram ile (yasak olan şeylerle) tedavi etmeyiniz." (*Feyzu'l Kadir, c. II, s. 216*)

"Şüphesiz hastalığı yapan devayı da indirerek, istediğinin şifasını istediği şeyde kılmıştır." (*Feyzu'l Kadir, c. II, s. 216*)

"Allah hiçbir hastalık indirmemiştir ki, ona mahsus bir de şifa indirmemiş olsun." (*Buhari, c. XII, s. 81*)

Müslümanların kadere imanı ve tevekkülü, tembellik ve miskinlik sebebi değildir. Ahmed Naim, kainattaki tüm işlerin sebep sonuç dairesi içerisinde olduğunu ve Müslümanlarında bunun bilincinde hareket ettiklerini vurgular. Hz.Peygamber'in devesini bağlamayıp başıboş bir şekilde bırakan bir kimseye "devenin ayağını bağla ondan sonrada

tevekkül et.” (Tirmizi, c. IV, s. 668) dediğini aktarır. Ayrıca Hz.Ömer’in hiçbir şey yapmadan boşa gezen Yemenlilere ne iş yaptıklarını sorduğunu, onların da “biz tevekkül edenleriz” demesi üzerine “hayır siz yalan söyleyenlersiniz, tohumunu yere atıp ondan sonra tevekkül edene mütevekkil denir.” Dedikini anlatarak bu hadiseyi de düşüncesine delil olarak sunmaktadır.

Daha sonra Sünnetullah meselesine değinen Ahmed Naim, “Bu dünyada ne ilim ne de felsefe olmasaydı, Müslümanlar alemde hüküm süren bir takım kanunların olduğunu bileceklerdi.” Der. Yüz yılladır bilimsel bilginin ve felsefi bilginin sürekli değiştiğini ifade eden Babanzade, buna mukabil Müslümanları şoka uğratabilecek veya itikatlarını sarsacak herhangi bir değişimin söz konusu olmadığını çünkü Allah’ın sünnetinde bir değişiklik olmadığını ifade eder. Onun içindir ki ilim ne kadar gelişirse gelişsin dinin yerini asla alamayacaktır. Tüm ilmi hakikatler din ile paralel gider. Allah Teala yarattığı her şeyi Sünnetullah dairesinde yaratmıştır. Onun içindir ki sahih din ile ilmin çekişmesi düşünülemez. Her ikisi de aynı hakikatleri ifade eder.

Babanzade Ahmed Naim, İslam dünyasında çöküş ve gerilemenin sebeplerini irdeler. O’na göre batılılar İslam dünyasında ki geriliğin sebebinin bizatihi İslam’ın kendisinin olduğunu düşünmektedirler. O, bunun büyük bir yanılgı olduğunu söyler. İslam dünyasındaki geriliğin sebebi dinin yaşanıyor olması değil, tam hakkıyla yaşanmıyor olmasıdır. Tarih göstermektedir ki Müslümanlar inançlarına sarıldıkları dönemlerde büyük medeniyetler inşa etmişlerdir. Kadere iman Müslümanların ahlak sahasında harikulade tesirler göstermesine sebebiyet vermiştir. Cömertlik ve ikram, askeri ve medeni cesaret, felaketlere karşı sabır ve tahammül, menfaati ve hatta hayatı küçümsemek, feda etmek gibi seçkin özellikleri, en yüksek seviyeye, olgunluğa ulaştırmakta böyle bir imanın gösterebileceği fevkaladelikleri yalnızca hatıra getirmek yeterlidir.⁶⁵

3.7.İslam’a göre vazife

Felsefenin ahlak için ortaya koyduğu vazife prensibini İslam açısından değerlendiren Ahmed Naim, Şeriatın akla verdiği değeri başka hiçbir dinin vermediğini söyler. İslam’ı kabul etmenin hür irade ve araştırmalara dayanmasının bunun en önemli delillerinden birisi olduğunu söyler. İslam alimlerinin büyük bir kısmı mukalldin/taklit edenin imanına hoş gözle bakmamışlardır. “Asıl iman odur ki; akıl ve kalbin semeresi olmalıdır.” Der. Bu düşüncesine delil olarak şu ayetleri ve hadisleri sıralar;

---

⁶⁵ B.A.Naim, (2020) *İslam Ahlakının Esasları*, Beyan Yayınları s. 121

"Dini kabul ettirmek için zorlamak yok. Zira rüşt ile ğayy. yani doğruluk ile eğrilik yolları artık tamamen belli olmuştur." (*Bakara Suresi, 256*)

" Ta ki, içlerinden helak olacak varsa bile bile helak olsun. Hayat bulacak da varsa bile bile hayat bulsun!" (*Enfal Suresi, 42*)

"İnsanın dini, aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur." (*Feyzu'l Kadir, c. III, s. 535*)

"İnsanın kıvamı / olgunluğu, ölçüsü, aklıdır. Akılsızın da dini yoktur." (*Feyzu'l Kadir, c. IV, s. 528*)

"Akıl ile rızıklandırılmış olan kimse, kurtuluşu bulmuştur." (*Feyzu'l Kadir, c. II, s. 54*)

"Allah Teâlâ, akli olmayan mümini sevmez." (*Feyzu'l Kadir, c. II, s. 286*)

"Kazanan hiçbir kimse, sahibini hidayete / doğru yola vardırarak yahut helakten kurtararak fazla ilim kıymetinde hiçbir şey kazanamaz. Hiçbir kimsenin dini de aklını doğru kullanmadıkça doğru olmaz. " (*Feyzu'l Kadir, c. V, s. 424*)

"Allah tarafından şuna şahidim ki, akıllının son yeri Cennet oluncaya kadar hiçbir defa ayağı kaymaz ki, Allah Teala onu (tutup) kaldırmazın. " (*Feyzu'l Kadir, c. III, s. 48*)⁶⁶

Ahmed Naim'e göre imanın temeli ve desteği akıldır. İslam'da aklın keşfedemeyeceği nitelikte bir takım sırlar yoktur. Hiç kimseye aklının almayacağı bir mükellefiyet yüklenemez. İslam'ın medenileştirme vazifesi çok hızlı bir şekilde olmuştur. Bunun hikmetini İslam'ın akla verdiği değerde aramak gerekir. Avrupa için durum bu şekilde değildir. O yüzden felsefe Avrupa'da imanı zafiyete uğratmış, İslam toplumunda ise güçlendirmiştir. Doğu'da felsefe ile uğraşanlar yine din ulemasıdır. Kelam ve felsefe el ele vermiş ve iman edilen hakikatleri doğrulamışlardır.

3.8.İslam ahlakının akli niteliği

İslam ahlakının temeli vahiy olmakla birlikte yine akla dayanmaktadır. Nitekim kişinin Müslüman olması akla dayandırmasının bir sonucudur. Ahmed Naim, her Müslümanın Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, alim olduğunu, tüm emirlerin iyilik için, tüm yasakların ise kötülüğü engellemek için olduğunu bilir der.

İnsanın kemal gayesine varmasının yolu yine dinin emirlerini yerine getirip neyihlerinden uzak durmakla mümkün olacaktır. Dini buyruklar daima hayra ve mükemmeliyete ulaştırır. Aynı şekilde dini yasaklarda kötülüklerden muhafaza eder. İslam

---

⁶⁶ Ayet ve hadislerin kaynakları parantez içerisinde verilmiştir. Babanzade'nin kaynağını belirtmediği hadisler alınmamıştır.

ahlakının temel kaynağı bünyesinde eksiklik bulunmayan vahiydir. Bunun böyle olması Hz. Peygamber'in; "Hikmet, müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursa alır." (Tirmizi, c. V, s. 51) sözüne hilaf değildir. Müminin vahye uyması onun aynı zamanda aktif ve çalışkan olmasını zorunlu kılmaktadır. Babanzade Ahmed Naim, düşüncelerine delil olarak; "Birr, yani iyilik kalbin mutmain (emin) olduğu şeydir. Sana aksine fetva verseler de aldırma. Tekrar ederim ki sana aksine fetva verseler de aldırma" (Müsned, v. IV, s. 228) hadisi şerifini zikreder. Özellikle Kant'ın altını çizdiği ödev bilinciyle İslam'ın ortaya koyduğu mesuliyet bilincinin benzerliğine dikkat çeker. Asıl olanın insanın niyetini olduğunu söyler ve delil olarak şu ayet ve hadisleri aktarır;

"Nefsinizde, yani içinizde olanı açığa da vursanız, gizleseniz de, Allah Teâlâ, sizden hesabını soracaktır..." (Bakara Suresi, 284)

"Şüphesiz kulak, göz, kalp, bunların hepsinden dolayı sual sorulacaktır" (İsra Suresi, 36)

"Davranışların değeri ancak niyetler ile dir" (Buhari, c. I, s.2)

"Allah Teâlâ, sizin suretlerinize / dış görünüşünüze, davranışlarınıza bakmaz. Kalplerinize, niyetlerinize bakar" (Müslim, c. IV, s. 1987)

"Müminin niyeti davranışından hayırlıdır" (Fezru'l Kadir, c. VI, s. 29)

3.9.Rasyonalizm İslam Dini ile barışabilir

Müslümanların bağlı oldukları ahlaki kural vazife için vazifedir. Rasyonalistlerce vazifenin yerine getirilmesi vazife içindir prensibi ne manaya geliyorsa Müslümanlar içinde Allah Teala'nın bir buyruğu olarak o manaya gelir. Ahmed Naim buna; Hz.Peygamber gece el ayak çekildikten ve herkes uykuya vardıktan sonra, namazda o kadar dururlarmış ki ayakları şişermiş. Zevcesi Aişe (Allah ondan razı olsun) bir defasında: "Ya Rasulullah! Kendini niye bu kadar yorarsın? Olmuş ve olacak günahların bağışlanmamış mıdır?", diye müşfik bir şekilde sorunca, "Allah'a şükredici bir kul olmayayım mı?" (Müslim, c. IV, s. 21272) cevabını verişini örnek olarak verir.

İslam dininde davranışları Allah'ın rızasına göre düzenlemek esastır. Allah Teala'nın rızası her şeyin üzerindedir. Bir işin sadece Allah için yapılması samimi bir davranış olduğunun göstergesidir. Müslümanların meseleyi yüzyıllardır bu şekilde anladığına delil olması için şu örnekleri zikreder;

Hazret-i Ömer İbnu'l-Hattab, ashâb-ı kiramdan / Peygamberimizin arkadaşlarından Suheyb-i Rumi hakkında: "Allah Teala, Suheyb'e rahmet etsin. İmanı o kadar güçlüdür ki Allah'tan korkusu olmasa da, kendisinin azaba uğramayacağı bildirilse de, yine Allah'a isyan etmez", buyuruyor. Anlaşıyor ki, Suheyb'in itaati, isyandan korunması, sırf tabi olunması gerektiğine inandığı en yüce ulûhiyet makamının yüksek değerine saygı duymasından ileri geliyormuş.

İmam-ı Şafii: "Hiçbir tartışmaya giriştiğimi bilmem ki; hakikatin, hasmımın tarafında ortaya çıktığını temenni etmeyeyim", diyor. Görülüyor ki, adı geçen imamın, münazaraya / tartışmaya girmekten maksadı, hasmını ezmekten ziyade hakikatin ortaya çıkması imiş. Ve hakikat kendi tarafında ortaya çıkarsa, birinci derecede arzu edilen gaye ile ilgili olmayan nefsi tatmin, kibir, hasma üstün gelme gibi şaibelerin kusurların araya karışmasından kaçınıyormuş.

Aynı şekilde meşhur Sadi Şirazi'nin nakline göre, şeyhi Sühreverdi gece yarısındaki ibadet ve yalvarıp yakarışlarında: "Ya Rab! Benim cesedimi Cehenneme at. Ve o kadar büyüt ki, kullarından kimseye orada yer kalmasın!" yakarışında bulunmuş.

Seri-i Sakati dermiş ki: "Vaktiyle bir kere 'elhamdülillah' dediğim için otuz senedir istiğfar / tövbe ediyorum." Bağdat'ta bir yangın oldu idi. (Bütün çarşı yanmıştı.) Biri bana tesadüf edip, 'Senin dükkânın kurtuldu!' dedi. Ben de 'Elhamdülillah / Allah'a hamdolsun!' dedim. İşte otuz senedir bu şükürme pişmanım. Çünkü o anda başkasını unutup kendi iyiliğimi düşünmüştüm."

Süfyân-ı Sevrî, Rabia-i Adeviyye'ye: "İmanın hakikati nedir?" diye sorunca o, "Allah'ın ne cehenneminden korktuğum, ne de cenneti sevdiğim için ibadet etmiş değilim. Yoksa kötü hizmetkârdan ne farkım kalır? Ben, O'na muhabbetimden, özlemimden, arzumdan dolayı ibadet ederim", cevabını veriyor.

Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: "Allah'ın öyle kulları vardır ki, onları ne cehennem korkusu, ne cennet ümidi, Allah'tan gafil / habersiz bırakmaz. Yani, Allah'ı tefekkür, bu gibi şeyleri akıllarına getirmez. Nerede kaldı ki dünyayı!"

Ma'rûf-ı Kerhî'ye arkadaşlarından biri: "Ey Eba Mahfûz! Seni bu derece ibadete sevk eden şey nedir?" diye sormuş. O sükut etmiş. O zat yine ısrar ederek sormuş: "Ölümü anmak mı?" "Ölüm dediğin nedir ki?" - Kabir ve berzahı düşünmek mi?" "Kabir dediğin nedir ki?" - Cehennem korkusuyla cennet ümidi mi?" "Bu dediğin ne imiş? Bu saydığın şeylerin hepsini kudretinde bulunduran / elinde tutan, mutlak güç ve kuvvet sahibi öyle yüce bir Zat'tır ki, eğer

O'nu seversen, Şu dediklerinin hepsini sana unutturur. Kendisi ile aranda bir marifet, bir bilgi, bir tanışma olursa, bunların hepsinden seni kurtarır!" cevabını vermiş.⁶⁷

Vazife aşkının ehemmiyeti ve Müslümanların bu konuda güzel örnekleri saymakla bitmez. Müslümanalar Hz.Peygamber'den aldıkları düstur ile salih amellerin gizlisini açığına tercih etmişlerdir. Ahmed Naim, "sağ elin verdiği sol elin duymamasının verdiği zevkini bilmeyen şarklı yoktur." Der. İslam inancına göre kimin iç dünyası güzel olursa onun dışı da güzel olur.

3.10.Ahlakın kaynağı olan vahiy olmakla ahlaki vazife niteliğini kaybetmez

İslam Őeriatı ahlaki prensipleri peygamberlik aydınlığından almakla birlikte bu prensiplerin akli olmasına zerrece zarar vermemiştir. Mesele nazari olarak bu şekilde olması ayrıca pratikte de tüm halk tabakasında bir karşılık bulması İslam'ın muvaffakiyetinin bir göstergesidir. Babanzade Ahmed Naim'e göre bu yüksek ahlaki seviyeye ulaşmak büyük gayret ve ruh terbiyesi gerektirir.

Ahmed Naim'in ayrıca üzerinde durduğu kavramlardan biriside 'İhlas'tır. İhlas, ameli samimiyetle ve gösteriŐten uzak bir şekilde gerçekleŐtirmektir. İslami emirlerin hemen hemen hepsinde İhlas istenilen, beklenen bir haslettir. İnsanların gerçek anlamda ahlaki olgunluğa ulaşabilmeleri için ödöl veya ceza kaçınılmazdır. Çünkü işin başında kişinin menfaat fikrini kendisinden sököl atması imkansızdır. Diğer yandan menfaat fikri insanda fikir ve ruh terbiyesini kolaylaŐtırmaktadır. Kişinin ilmi ve irfanı artıkça anlayışı ve kavrayışı geliŐtikçe gayede yükselir. Felsefenin öğrettiği şekilde vazife fikri pratiğe dönüşemez ve teoride kalır. Böylelikle ahlakçılarının temennileri hayal olarak kalır.

Din insanları Allah'a, ahiret ehli olmaya, dünya ehli olmamaya çağırılmaktadır. İslam'ın öğretisinde iki günü birbirine eşit olan ziyandadır. Babanzade İslam dini açısından kıymetli olanların dünya ehli değil ahiret ehli olanlar olduğunu söyler. Kur'an-ı Kerim'de; "*Allah'ın veli kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar hüzin nedir bilmezler.*" (Yunus suresi, 62) ayetinde bahsedilen veli kulların, "iki günü bir birine eşit olmayan" kullar olduğunu söyler. Bu güruh zarara uğrayanlardan olmamak için sürekli nefislerini kontrol altında tutarlar. Her zaman bir öncekinden daha iyi olmaya çalışırlar. Ahmen Naim bir kimsenin ahlaki bir davranışı gerek Allah'tan korktuğu, gerekse Allah'ı sevdiği için yapmasının felsefi akımların telkin ettiği menfaat prensibinden da üstün olduğunu savunur. Ona göre felsefi öğretiler finalde yine insanın

⁶⁷ B.A.Naim, (2020) *İslam Ahlakının Esasları*, Beyan Yayınları s. 141

menfaati içindir. Ahlaki bir değeri sadece menfaati olduğu için değil menfaati olmadığı halde gerçekleştirmek ve savunmak daha üst düzey bir erdemdir.

3.11.Müslümanların peygamber inancı

Avrupalılar bazı batıl dinlerde gördükleri aşırı saygı içeren ve bir insana tapınmaya varan bozuk akidenin İslam'da da var olduğunu zannediyorlar. Bu sebeple Müslümanların peygamberlerine ibadet ve kulluk ettiklerini düşünüyorlar. Bu fikir yanlıştır. Müslümanlar ibadeti sadece Allah'a has kırlarlar. Hiçbir beşere kulluk etmezler. İslam inancında bir kimseye ibadet etmek onu yaratıcıya eş tutmaktır ki bu da şıktır. Bunun adı putperestliktir.

Müslümanlar peygambere itaati imanlarının bir gereği olarak görürler, Peygamberi tüm yaratılmışlardan şerefli bilirler ve tüm yaratılmışlardan çok severler ancak bu hiçbir zaman Allah Teala ile kıyaslanacak veya ona denk olacak bir seviyeye ulaşamaz. Kelime-i şehadette Allah Rasulü'nün, Allah'ın kulu ve Rasulü (abdühü ve rasulühü) olduğu ifade edilmektedir. Kehf suresi 110. Ayette: "Onlara de ki: ben ancak sizin gibi insanım. Bana vahyolunuyor..." buyurulmaktadır. Babanzade bunu destekleyen birçok ayet ve hadisin bulunduğunu ifade eder.

İslam'ın peygamberi son derece alçak gönüllü ve mütevazidir. Kendisinin karşısında titreyen birisine "kendine gel, ben kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum" demiştir. Peygambere itaatin Allah'a itaatle eş sayılmasının sebebi onun Allah'a itaati öğretiyor oluşundandır. O heva ve hevesine göre konuşmamaktadır. Bu yüzden O'na itaat etmek aslında Allah Tealaa'ya itaat etmektir. Burada Ahmed Naim, peygambere itaati emreden birkaç ayeti kerime sunar. Bu ayetler şunlardır;

"Bir de Resul size her neyi getirmiş ise onu alınız. Size her neyi yasak etti ise ondan da vazgeçiniz..." (*Haşr Suresi, 7*)

"Onlara de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin. Ve günahlarınızı bağışlasın. Allah ise bağışlayıcı ve rahmet edicidir. Sen onlara de ki: Allah'a ve Resulüne itaat ediniz. Eğer dinlemezseniz, şüphesiz biliniz ki Allah kâfirleri sevmez." (*Al-i İmran Suresi, 31-32*)

"Sen onlara de ki: Allah'a itaat ediniz. Eğer yüz çevirirseniz Resul'ün tebliğ işinde kendisine yüklenen mesuliyet ancak kendisine, itaat işinde size yüklenen mesuliyet de ancak size aittir. Bununla beraber eğer ona itaat ederseniz hidayeti / doğru yolu bulursunuz. Resul ise size karışmaz. Onun vazifesi, yalnız açıkça tebliğ etmekten ibarettir." (*Nur Suresi, 54*)

"Ey iman edenler! Allah'a itaat ediniz, Resul'e de ve içinizden olan idareci olanlara da itaat ediniz. Bir şey hakkında aranızda anlaşmazlık ve ihtilaf ortaya çıktığı takdirde, eğer Allah'a

ve ahiret gününe imanınız varsa, o şeyi Allah'ın ve Resulünün hükmüne bırakınız..." (*Nisa Suresi, 59*)

Hazreti Peygamber'in de bir insan olduğuna dikkat çeken Ahmed Naim, düşüncesini hadisi şerifler ile destekler ve şu ifadeleri kullanır;

"Bu hususla ilgili olarak Hazret-i Peygamber'in sözlerine müracaat ettiğimizde aşağıdaki hadislerle rastlarız:

"Ben ancak bir insanım. Size dininize ait bir şey emrettiğimde, onu yerine getiriniz. Kendi reyimle de size bir şey emredersem, benim ancak bir insan olduğumu biliniz." (*Müslim, c. IV, s. 1835*)

"Ben ancak sizin gibi insanım. Zan'da ise hata da olur, isabet de olur. Lakin size, 'Allah şöyle böyle dedi, dedim mi, yalandan Allah'a bir şey isnat etmeme ihtimal yoktur.'" (*Feyzu'l Kadir, c. II, s. 567*)

Ashabı Kiram bu noktaya, inceliğe tamamen vakıf oldukları için Hazret-i Peygamber tarafından kendilerine emredilen bir iş hakkında: "Acaba Allah tarafından mıdır? Yoksa Hazreti Peygamber (S.A.V.)'in görüş ve içtihadı mıdır?", diye şüpheye düşüp de kendilerinin, onun aksine bir görüşleri olduğu zamanlarda, işi sorarlardı. Eğer bu emir, Allah'tandır, cevabını alırlarsa tereddütsüz itaat ederler, eğer Hazreti Peygamber'in görüş ve içtihadı olduğu cevabını alırlarsa, kendi görüşlerini açıklarlardı. Ve "... İş konusunda onlarla istişare et!..." (*Al-i İmran Suresi, 159*) ayeti kerimesinin son derece açık olan hükmüne uyararak müşavere ederler / fikir alışverişinde bulunurlar, istişare sonunda ashabın görüşünün tercih edildiği de vaki olurdu. Nitekim Bedir ile Uhud harplerinde, harp işini idare etmek hususunda Ashabı kiramın görüşü tercih buyurulduğu gibi, hurma aşısını tarif buyururlarken: "Biz bunu başka türlü yapıyoruz", cevabı üzerine, "Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz" (*Müslim, c. IV, s. 1836*) buyurmuşlardır.

Hazreti Peygambere itaat vazife fikrini ihlal edecek bir mahiyette değildir. Hakikatte tüm ibadet ve itaatler Allah'adır. Peygamber'e itaatte O'nun Allah'tan getirdiklerine itaattir. Ahmed Naim, bu itaatin vazifesini yapmaya azmetmiş bir ordunun komutanına itaati gibi olduğunu söyler. Orduda nasıl ki kumandanın mesuliyeti kendisine, askerinin mesuliyeti kendisine aittir. Peygamber ve ümmetinin mesuliyeti de aynen böyledir.

Babanzade Ahmed Naim, mükellefiyette peygamber ve ümmetinin ortak olduğuna vurgu yapar. Peygamber, ümmeti için en büyük mürşittir. Tıpkı ümmeti gibi peygamberinde mesuliyetine dikkat çeken pek çok ayeti kerime olduğunu söyledikten sonra Şu ayeti kerimeleri zikreder;

"İşte sen, bu husus için dâvette bulun. Hem de sana nasıl emir olunduysa öylece dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve onlara de ki: Allah'ın indirdiği her kitaba ben iman ettim. Ve sizin aranızda adaletle muamele etmeye memur oldum. Sizinle bizim aramızda Allah var. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz sizedir. Sizinle bizim aramızda anlaşmazlık ve düşmanlığa da yer yok. Zira Allah bizi bir araya getirecek. Ve varılacak yer, Yüce Allah'ın huzurudur." (*Şura Suresi, 25*)

"Sen onlara de ki: Allah'tan başka ibadet ettiklerinize ibadet etmekten ben nehiy olundum. Zira Rabbinden bana apaçık ayetler geldi. Aynı şekilde alemlerin Rabbine karşı teslim ile emir olundum." (*Mümin Suresi, 66*)

"... Bir de ben, Müslümanlardan olmakla emir olundum." (*Neml Suresi, 91*)

"Sen onlara de ki: Allah'a ibadetle, O'nun rızası uğrunda dine hiçbir şey karıştırmamakla emir olduğum gibi, Müslümanların birincisi olmakla da emir olundum. Yine onlara de ki: Ben Rabtime isyan edersem pek büyük bir günün azabından korkarım." (*Zümer Suresi, 11-13*)

"... Onlara de ki: Bana, 'ilk Müslüman sen ol ve sakın müşriklerden (Allah'a ortak koşanlardan) olma!' diye emir olunmuştur." (*Enam Suresi, 14*)

"Onlara de ki: Benim namazım, ibadetim, yaşamım, ölümüm, hep âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah içindir. Öyle Allah ki, hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emir olundum ve Müslümanların birincisi benim." (*Enam Suresi, 162-163*)

Babanzade Ahmed Naim peygambere itaatin "iyiliği emretmek" prensibine dayandığını söyler ve Mümtetine Suresinin 12. Ayetini bu düşüncesine delil olarak sunar; "Ey şerefli Peygamber! Mümin olmak isteyen kadınlar sana gelip de Allah Teâlâ'ya hiçbir şeyi ortak tutmamak, hırsızlık etmemek, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu kendi kocalarına isnat etmemek, hiçbir iyi işte sana isyan etmemek üzere tabi olmak isterlerse, onların isteğini kabul et. Ve Allah'tan onlar için bağışlanmalarını dile. Şüphesiz Allah Teâlâ affedici ve merhamet edicidir."

Anlaşılmaktadır ki; İslam'da itaat sadece ve sadece Allah'adır.

3.12.Dini ve ahlaki vazifeler iki derecelidir: Ruhsat ve azimet

Vazife bilincinin ve mesuliyetinin farklı farklı olduğunu söyleyen Ahmed Naim, vazifeleri iki dereceye ayırır. En alt derece, başkalarına karşı 'adalet' kendisine karşı ruhsat ile hareket etmektir. Bunun üst derecesi ise, başkalarına karşı ihsan/iyilik, kendine karşı azimettir. Bir Müslüman kendisini şahsına yönelik olarak yapılan saldırıya kendisi layık gördüğü

mertebeyle göre mukabelede bulunabilir ancak daha üst mertebeye ulaşan kimse kötülüğe iyilikle cevap vermek noktasında kendisini mükellef sayar. Bu kısa izahtan sonra azimet ve ruhsat ile ilgili ayeti kerimeleri ve hadisi şerifleri zikreder bunlar;

"Ey akıl sahipleri! Sizin için kısısta hayat vardır. Bununla beraber umulur ki Allah'tan gerektiği şekilde korkasınız." (*Bakara Suresi, 179*)

"... Her kim size karşı saldırıda bulunursa, size yaptığı saldırının benzeriyle ona karşılık veriniz. Lâkin Allah'tan gerektiği biçimde korkunuz. Ve biliniz ki Allah, kendisinden gerektiği şekilde korkanlarla beraberdir." (*Bakara Suresi, 195*)

"Bir kötülüğün cezası, onun gibi bir kötülüktür. Lakin her kim kötülüğü yapanı affederse, onun sevabı Allah'a kalır. Şüphesiz ki Allah Teâlâ zulüm edenleri sevmez." (*Şura Suresi, 40*)

"... Eğer affederseniz, takvaya daha uygun bir iş yapmış olursunuz..." (*Bakara Suresi, 237*)

"... Bir de onlar, insanları affetsinler ve bağışlasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?" (*Nur Suresi, 22*)

"Siz eğer bir iyiliği açığa vurur veya onu gizlerseniz ya da bir fenalığı affederseniz, şüphesiz Allah Teâlâ, bol bol affedicidir, sizi affeder; mutlak kudret sahibidir, yaptığının karşılığını vermeye gücü yeter." (*Nisa Suresi, 149*)

"... Eğer onların düşmanlıklarını, karşı af ile muamele eder, karşılık vermezseniz, hatalarını örterseniz, şüphesiz Allah Teâlâ bağışlayan ve merhamet edendir." (*Teğabun Suresi, 14*)

"Allah'tan gereği gibi korkanlar için ki, genişlik hallerinde de, darlık hallerinde de, Allah yolunda harcama yaparlar. Öfkelerini ve kızgınlıklarını yenerler, halkı affederler. Allah da zaten böyle iyilik edenleri sever." (*Al-i İmran Suresi, 133-134*)

"... Ya Muhammed! Sen onları affet, fenalıklarına karşılık verme; şüphesiz Allah iyilik edenleri sever." (*Maide Suresi, 13*)

"Allah'ın rahmeti eserdir ki, sen onlara karşı yumuşak davranıyorsun. Yoksa eğer kaba sözlü, katı kalpli bir kimse olaydın, senin yanından dağılırlardı. O hâlde sen, onları affet ve onlar için bağışlanma dile..." (*Al-i İmran Suresi, 159*)

"Affa sarıl, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (*Araf Suresi, 199*)

"Affetmek, yapılmaya en çok lâayık olan şeydir." (*Feyzu'l Kadir, c. IV, s. 381*)

"Şüphesiz Allah Teâlâ affedicidir ve affi sever." (*Müsned, c. I, s. 319*)

"Kudreti bulunduğu hâlde affeden kimseyi, Allah Teâlâ, darlık gününde, yâni kıyamet gününde affeder." (*Feyzu'l Kadir, c. VI, s. 180*)

"Affetmek, kulun izzetini (şan ve şerefini) arttırmaktan başka bir şey yapmaz. Öyle ise affediniz ki, Allah sizi aziz etsin. Tevazu da kulun yüksekliğini arttırmaktan başka bir şey yapmaz. Öyleyse tevazu ediniz ki, Allah da sizin mertebenizi yükseltsin." (*Tirmizi, v. IV, 82*)

"Her kimin yanına kardeşi, özür dileyerek gelirse, ister haklı ol- sun ister haksız; özrünü kabul etsin. Böyle yapmazsa -kıyamet günü- havuz başında yanıma gelemez." (*Feyzu'l Kadir, c. IV, s. 318*)

"Her kim, kendisine kardeşi bir özür diler de, o özrünü kabul etmezse, haksız vergi koyan kimse kadar günah işlemiş olur." (*İbn Mace, c. II, s. 1225*)

İslam, amellerde ruhsat vermesine karşın insanları azimete sevk etmektedir. İnsanın kendi vicdanını kendisi terbiye etmesi gerekir. İradeye bağılı olan bu terbiye onun birinci mertebedeki mükellefler arasına girmesine sebebiyet verir. Kişinin nefis muhasebesi yapması ve kalbini doğrultmak için uğraşması onu her türlü işini Allah'a havale etmeye sevk edecektir.

Babanzade Ahmed Naim, İslam'ın bencilliğı reddettiğini buna karşı 'isar' kavramını hayata geçirmeye çalıştığını ifade eder. İsar; kişinin karşısındaki kendi nefisine tercih etmesi anlamına gelir ki ahlaki erdemlerin zirve hasletlerindedir. O, eserini şu ifadelerle bitirir; "İslam'ın, hodkâmlığın yani bencilliğın amansız düşmanı olduğunu, "Düşmanlarının en zararlısı, iki yanın arasındaki nefisindir", hadis-i şerifi şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispat eder. Lakin şunu da hatırlatmak lüzumludur ki: İslam, hodkâmlığı / bencilliğı reddetmek ve îsârı / diğergamlığı en yüksek seviyesine vardırırmakla beraber, İncil'in, "Biri sağ yanağına tokat atarsa sol yanağını da çevir", emrini ahlâk kânunu olarak kabul etmemiştir. Ve bunda kesin olarak isabet etmiştir. Zira bu sözün anlamı, bir külli / evrensel kanun olmak özelliklerinden mahrumdur. Böyle bir kanunun, yüce sıfatlarla vasıflanmış olan insan nefisini alçaltmasını görmezden gelsek dahi -bütün insanları şehvet ve hırslarından soyutlanmış farz edilmedikçe- insan nev'inin nizamı için faydalı sayılamaması da zarûrîdir. Hıristiyan milletlerden hiçbir tarafından hiçbir zamanda bu kanunun hareket prensibi edinilmemiş olması, zaten uygulama kabiliyeti olmadığının kesin bir delilidir.

Gerçekte insanlar, melek değildir. Melek olduklarını kabul edersek, o halde de kendilerinden fenalığa imkân kalmayacağından, iyiliğe teşvik ve kötülükten koruyacak bir ahlâk kânununun konulmasına da esasen lüzum kalmaz.

Sonuç olarak; Ahlâk kanunları insanlar içindir. Ve insanların, bunca aşırı istek, ihtiyaç ve ihtirasları arasında gerek kendilerinin, gerek başkalarının yaratılıştan yönelmiş oldukları kemal gayesine aykırı düşmeyecek fiillerin ve hareketlerin tabi / bağlı olduğu külli / evrensel kanunun, insan cinsinin bütün fertlerince akla uygun ve uyulmaya değer görülmesi, herhalde hepsinin müşterek fitratına uygun olmasına bağlıdır. Bu da şüphesiz, akıl esasına dayanmadıkça mümkün olamaz.

İslâm dini, ahlâk kânununu bu esas üzerinde kurmuş ve fazla olarak da, bu esasın bütün insan grupları arasında yayılmasının, yaygınlaşmasının bütün insanlığın kalbinin derinliklerinde kabul görmesinin çaresini de ortaya koymuştur...”⁶⁸

Görüldüğü üzere Babanzade Ahmed Naim’in ahlak felsefesi Kur’an ve Sünnete yani vahye dayanmaktadır. O, batılı filozofların ahlak nazariyelerini en ince detayına kadar incelemiş sonuçta selim aklın geldiği noktanın vahyin gösterdiği nokta olduğu düşüncesine erişmiştir. Ahmed Naim, batının doğuyu, doğunun da batıyı tanımadığını bunun büyük bir sorun olduğunu ve bu toplumların biran önce tanışması gerektiğini ifade eder. İslam’ın ortaya koymuş olduğu ahlaki prensipleri düşünce süzgecinden geçirmiş ve yaptığı analizler neticesinde İslam’ın on üç asır önce kurguladığı seviyeye insan aklının daha yeni yeni gelebildiğini görmüştür.

İslam toplumunu ahlaki yapısı nesiller boyunca korunmuştur. Asırları ve devirleri aşarak bugünlere ulaşan bu ilke ve prensiplerin korunmasında ki en büyük etken şüphesiz ki vahyin ta kendisidir. Ahmed Naim’in eserin sonunda verdiği örnekte olduğu gibi batının “sağ yanağına bir tokat atana sol yanağını çevir.” Prensibi uygulanamamıştır. Çünkü bu prensip gerçek hayata temas etmemekte ve ilke düzeyinde kalmaktadır. Bu da batı toplumun çelişkili bir duruma düşürmüştür. İslam toplumunda ise benzer çelişkiler gözlemlenmez. Çünkü İslam, referanslarını hayatın tam ortasından, selim fitrattan almaktadır.

Batı toplumları bugün dahi ahlaki çelişkilerini çözememiş, ahlaki prensipler birçoğu için fantastik efsaneler haline gelmiştir. Vahyin ortaya koyduğu hakikatlerden uzak olan batı, ahlaki

---

⁶⁸ B.A.Naim, (2020) *İslam Ahlakının Esasları*, Beyan Yayınları s. 177

değerlerini neredeyse büsbütün kaybetme noktasına gelmiştir. Batının başlatmış olduğu bu furya küreselleşen dünyada İslam toplumlarını da tehdit eder hale gelmiştir.

SONUÇ

Türk-İslam düşüncesinin önemli mütefekkirlerinden birisi olan Babanzade Ahmed Naim'in felsefi görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma ile önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Babanzade Ahmed Naim, batıyı ve batılı filozofları çok iyi tetkik etmiş, batıdan gelen fikir ve düşünceleri reddetmeden anlamaya çalışmış ve bu fikirleri İslam düşüncesi ile çok iyi bir şekilde sentez etmiştir. O, Müslümana yaraşır bir şekilde mümeyyiz davranmış, batıdan gelen bilgiyi ve ilmi temyiz etmiştir. Yaşamış olduğu dönemde belirgin bir şekilde kendisini gösteren “mektepli-medreseli” tartışmalarında doğrudan taraf olmamış, iki usulünde olumlu ve olumsuz yönleri bulunduğu dikkat çekmiştir.

Aristokrat bir ailede dünyaya gelmiş, iyi bir eğitim almış, mektepli olmasına karşın sadece modern ilimlerle yetinmemiş, kendi kültür ve medeniyetin kadim eserlerine nüfuz etmesini başarmıştır. O'nun kendi kültür ve medeniyeti ile kurmuş olduğu rabıtada en büyük paye babası Mustafa Zihni Paşa'ya aittir. Mustafa Zihni Paşa, evladını yetiştirirken kendisine doğuyu ve batıyı birlikte okumasını salık vermiş ve bu noktada oğluna büyük ufuklar açmıştır. Ahmed Naim, babası Mustafa Zihni Paşanın ilk eşi olan Firuze hanımdan ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Mustafa Zihni Paşa'nın yine Firuze hanımdan Ahmed Naim dışında İsmail Hakkı, Emine, Asım ve Hikmet isimli çocukları vardır. Çocukların hepsi kültürlü bir aile ortamında yetişerek iyi bir eğitim görmüşler, Galatasaray Sultanisi, Mülkiye, Hukuk gibi imparatorluğun en prestijli okullarında okumuşlar, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin kültür ve bürokrasi hayatında etkin görevlerde bulunmuşlardır. Babasının görevi dolayısıyla ilk ve orta öğrenimini Bağdat'ta tamamlayan Ahmed Naim, lise ve üniversite eğitimini ise İstanbul'da bitirmiştir. Galatasaray Lisesi'nde Fransızca ve Arapça, Mülkiye'de ise idareciliği öğrenmiştir. Ahmed Naim, dönemin Hariciye ve Maarif Bakanlıklarının çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. 1310/1895'te başladığı Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) Arapça muallimliğini de 1914 yılına kadar sürdürmüştür. Daha sonra Darulfünü'a rektör olarak atanmış, Rektörlüğü esnasında üniversitenin kız-erkek karışık eğitime geçmesine karşı çıkarak bu görevinden istifa etmiştir. Lisede ve üniversitede hocalığı sırasında verdiği derslere büyük bir özenle hazırlanmış, neredeyse girdiği tüm derslerin kitabını yazmıştır.

Ahmed Naim, klasik medrese eğitiminin içine düştüğü yanlışları çok iyi tespit etmiş ve bunları eleştirmekten de geri durmamıştır. O'na göre olması gereken ne batıyı kutsamak, ne de doğuyu yüceltmektir. Ona göre, yapılması gereken doğu ve batıyı tanıştırmak ve ortak noktada buluşturmadır. Ahmed Naim, uzun süren tefekkürleri neticesinde vahyin ortaya koymuş olduğu hakikatler ile aklın ulaştığı prensiplerin aynı şeyi ifade ettiklerini fark etmiştir. İslam,

muharref diğer dinlerden farklı olarak insan fitratına en uygun olan dindir. İnsan aklının uzun yüzyıllar boyunca birçok bedeller ödeyerek ulaştığı hakikatler, Kur'an ve sahih sünnette net bir şekilde ortaya konmaktadır. Eğer dikkatle tetkik edilirse İslam'ın ortaya koymuş olduğu, siyasi, içtimai ve ekonomik ilke ve prensiplerin insanın huzur ve mutluluğu için en uygun ilke ve prensipler olduğu görülecektir.

Babazade Ahmed Naim, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılabilceğini kabul etmez. Bu ayrılık batı toplumları için geçerli ve makul olabilir. Ancak İslam toplumu için mümkün değildir. İslam medeniyetinin vahiyden esinlenerek geliştirdiği usul ve esaslar insan hayatının tamamına yakınına kapsamaktadır. İslam hukuku son derece geniş ve detaycı bir yapıya sahiptir. Bu açıdan bir Müslümanın hayatında dini ve ahlaki olmayan herhangi bir alan yoktur. Ahmed Naim, bu detaycı yapının ortaya koydukları ile insan aklının ortaya koyduklarının çelişemeyeceğini düşünür. Eğer ortada bir çelişki varsa bu nasların doğru anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Ahmed Naim, düşünce ve inanç dünyasını net bir şekilde tefrik etmiş buna mukabil ömrünün sonuna kadar inandığı gibi yaşamıştır. O, batı düşüncesine karşı değildir. Batılı değerleri kutsarken kendi öz kültür ve medeniyetinin aşağılanmasına karşıdır. Kendisinin batılı filozoflardan yapmış olduğu çeviriler bu düşüncesinin en güzel örneğidir. Müslümanların tarih boyunca İslam'dan uzaklaştıkları dönemde düşüşe geçtikleri, İslam'a sarıldıkları dönemlerde göz kamaştırıcı yüksek medeniyetler inşa ettikleri tarihi bir vakıdır. Bugün İslam dünyasının, siyasi, ekonomik, felsefi ve sanatsal açıdan hak etmediği bir yerde bulunduğu da bir gerçektir. İşte bunun en büyük sebebi Müslümanların İslam'dan uzaklaşmış olmalarıdır. Kendisi Sebilürreşad dergisinde Hadis tercümeleleri yayınlamak istediği mektubunda bu hakikate dikkat çekmiş, İslam dünyasının düştüğü yerden yeniden kaldıracak şeyin vahye ve Hz.Peygamber'in pak sünnetine sarılmak olduğunu söylemiştir.

Ahmed Naim'in ahlak felsefesinin temelinde Kur'an, sünnet ve ahiret inancı vardır. O'na göre batılı filozofların öne sürmüş olduğu felsefi fikirler insanın mutmain olması için yeterli değildir. O, iç huzurun tamamen iman ile sağlanabileceğini söyler. Aynı şekilde ahlakta en mükemmel şekline yine dine öğretiler sayesinde evrilebilir.

Ahmed Naim'in felsefi düşüncesinin özeti şudur; İnsan temiz fitrat üzerine yaratılmıştır. Dolayısıyla selim akıl hakikate ulaşabilir. Ancak bu halk kitleleri için geçerli değildir. Hakikat arayıcısı olarak filozof kendi çap ve derinliği mucibince hakikate ulaşır. Batılı filozofların uzun yıllar düşünerek ve büyük bedeller ödeyerek ulaştığı hakikatler İslam vahyinde hali hazırda

bulunmaktadır. Dinin ortaya koymuş olduğu hakikatlere tabi olmak toplumsal güven ortamını tesis edeceği gibi insanı tüm iç sıkıntılarından ve bunalımlarından da kurtaracaktır.

Babanzade Ahmed Naim'in Galatasaray Lisesinde öğrencilikten öğretmenliğe oradan da Darülfünunda profesörlüğe uzanan hayatı, kişiliği, duruşu ve şahsiyeti bugünün Müslüman eğitimcilerine çok şey anlatmaktadır. O, batıyı ve doğuyu zihninde çok net bir şekilde tefrik etmiştir. Düşünce dünyası ile inançlarını asla birbirine karıştırmamıştır. Fikirlerinde olabildiğince açık ve geniş, inançlarında ise son derece mutaassıp ve tutucudur. O'nun düşüncesinde vahiy her türlü bilgidен daha üstündür. O, hayatı boyunca bir doğulu gibi yaşamaktan vazgeçmemiştir. Sahip olduğu bakış açısının enginliği düşünce dünyasının zenginliğinden kaynaklanmaktadır. O, hayata, ilme, bilgiye, felsefeye, kültür ve sanata bakışıyla tam bir çağdaş Müslüman şahsiyet örneğidir. Dostları ve arkadaşları onun bu duruşunu her zaman takdir etmişlerdir. Üstün ahlak ve takvasından bahsetmiş, sadıklardan olduğunu ifade etmişlerdir. Kendisi çok sevdiği hadis tercümesi ile meşgul olduğu bir zamanda, secdede Rabbine kavuşmuştur.

Bu çalışmanın neticesinde İslam toplumlarının büyük medeniyetler kurduğu, batılı filozofların ortaya koymuş olduğu hakikatlerin İslam'ın ortaya koymuş olduğu hakikatler ile çelişmeyeceği, doğu ve batının tanışmasının ve birbirini anlamasının elzem olduğu, dine ve bilime sırt çevirmeden çağdaş bir Müslüman düşünürün nasıl olması gerektiği ortaya konmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuç ve bulgular özetle şunlardır;

- Müslümanlar kadim kültür ve medeniyetinden uzaklaştıkları ölçüde medeniyet tarihinde irtifa kaybetmişlerdir.
- Müslümanların yeniden yükselişi köklerine sarılarak, kendi medeniyetlerinden kopmadan batıyı doğru tahkik etmelerinden geçmektedir.
- Doğu ve batı medeniyetleri birbirilerini yeterince tanımamaktadırlar.
- Doğu ve batı tanışmalı ve ikisi arasında bir sentez kurulmalıdır.
- Müslümanların doğuyu ve batıyı iyi tetkik etmiş birçok aydın mütefekkeri vardır.
- Bu aydın ve mütefekkerler yeterince tanınmamaktadır.

İnançlarındaki tutucu ve mutaassıp tavrına mukabil Ahmed Naim, kara taassup ehli değildir. O'nun hayatının özeti dengedir. Çalışmaları, düşünceleri, inançları ve yaşantısıyla orta yolu tutmuş bu mümtaz İslam mütefekkerini tanımak ve tanıtmak büyük bahtiyarlıktır.

KAYNAKÇA

Altun H. K. (2021). Babanzade Ahmed Naim'in ele aldığı Kelami Problemler, *Diyanet İlmî Dergi*, 57,377-402.

Aydeniz N. (2019). Saygı değeri bakımından Kur'an'da öne çıkan hususlar, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 97-124.

Babanzade. A. N. (2020). İslam Ahlakının Esasları, Beyan Yayınları.

Baş M. (2017). Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri (Samimiyet, Kardeşlik, Adalet ve Müsavat), *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1, 133-146.

Cevdet. M. M. (2016). Müderris Babanzade Ahmed Naim, Beyan Yayınları.

Çakan. İ. L. (1991). "Ahmed Naim" *TDV İslam Ansiklopedisi*

c. 4, s. 375-376.

Düzdağ. M. E. (2012). Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar-2, Kaynak Yayınları.

Göz. K. (2020). Erdemli Ol, Fecr Yayınları.

Göz. K. & Mutluel. O. (2019). Felsefeye Giriş, Gümüşev Yayıncılık.

Göz K. (2011). Çevre Ahlakı ve İnsan, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12, 92-100.

Gün. F. (2016). Babanzade Ahmed Naim'in Hayatı ve Eserleri, Beyan Yayınları.

Hansu. H. (2018). Secdede Biten Bir Ömür Babanzade Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları.

Kara İ. (2000). Babanzade Ahmed Naim Bey'in Modern Felsefe Terimlerine Dair Çalışmaları, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, 189-279.

Kaya. M. C. & Şenel. C. (2014). Babanzade Ahmed Naim Felsefe Makaleleri, Klasik Yayınları.

Kaya. M. C. & Şenel. C. (2015). Babanzade Ahmed Naim Felsefe Dersleri, Klasik Yayınları.

Kaya. M. C. & Kara. İ. (2018). Babanzade Ahmed Naim Hayatı-Eserleri-Fikirleri, Zeytinburnu Belediyesi.

Mutluel. O. (2020). Mutlu Ol, Fecr Yayınları.

Mutluel. O. (2020). Orta Yolda Ol, Fecr Yayınları.

Mutluel. O. (2021). İslam'da Felsefi Düşüncenin Kısa Tarihi, Fecr Yayınları.

Öz. A. (2021). Said Halim Paşa Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.

Turan. S. (2019). Fuat Sezgin İle Bilim Tarihi Sohbetleri, Pınar Yayınları.

Türker. Ö. (2019), Ahlak Yeni Bir Yaklaşım, Ketebe Yayınları.